7224

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
ԸՆԴԱՐՁԱԿ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ՊԻՏՍ

Միջնակարգ Վարժարանաց

ՎԱՒԵՐԱՑԵԱԼ ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԵԱԼ

յՈւսումնական Խորհրդոյ Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան

Դ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐԵՓՈԽԵԱԼ ԵՒ ՃՈԽԱՑԵԱԼ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Ուսուցիչ Պատմութեան և Աշխարհագրութեան

معارف نظارت جليله سنك ٣٥ نومرولى رخصتنامه سيله طبع ونشر اولنمشدر.

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1900

91(075)
Մ-35

91 (075)
Մ-35

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
ԸՆԴԱՐՁԱԿ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ՊԷՏՍ

Միջնակարգ Վարժարանաց

ՎԱՒԵՐԱՑԵԱԼ ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԵԱԼ
յՈւսումնական Խորհրդոյ Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան

Դ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ ԵՒ ՃՈԽԱՑԵԱԼ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ
ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
Ուսուցիչ Պատմութեան եւ Աշխարհագրութեան

معارف نظارت جلیله‌سنك ٣٥ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع و نشر اولنمشدر

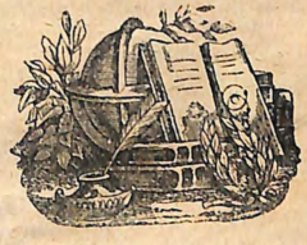

8303

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
1900

ՏԵՍՉՈՒԹԻՒՆ 1879 ԱԶԳ. ԵՐԿԾ. ՎԱՐԺ.

27636-Կ.Հ

2004

Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм. ССР
им. А. Мясникяна

10497-57

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Համար 237

22 *Օգոստոս* 1893

ՎԱՒԵՐԱԳԻՐ

ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԱԶԳ. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Ուսումնական խորհուրդս՝ քննելով «Ընդարձակ Պատկերազարդ Աշխարհագրութեան» Դասագիրքն՝ զոր ի պէտս Ազգ. Նախակրթական վարժարանաց պատրաստած է՝ Պատմութեան եւ Աշխարհագրութեան ուսուցիչ Գրիգոր Էֆ. Մարգարեան, կը վկայէ որ, Հեղինակին դիտած նպատակին՝ որ է Աշխարհագրական ընդհանուր գիտելիքն՝ դիւրին ու հաճելի եղանակաւ աւանդել, լաւ կերպով ծառայող ընտիր դասագիրք մ՚է, եւ վաւերացնելով զայն՝ կ՚արտօնէ նորա գործածութիւնն յԱզգային Նախակրթարանս։

Ի դիմաց Ուսումնական Խորհրդոյ

Ատենադպիր	***Ատենապետ***
ՊՕՂՈՍ Գ. ՔԷՐԷՍՏԷՃԵԱՆ	Ռ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Դ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ուրախ ենք որ, մեր սոյն համեստ աշխատասիրութիւնը, գըտած համակիր ընդունելութեան շնորհիւ, քիչ ժամանակի մէջ կ՚արժանանայ Դ. տպագրութեան բաղդին։

Այս առթիւ, պարտք սեպեցինք, վերջին տարիներս տեղի ունեցած Աշխարհագրական կարեւոր փոփոխութիւններով եւ նորութիւններով ճոխացնել սոյն դասագիրքը։ Նոյնպէս, օգտակար սեպեցինք ընդարձակ բաժին մը տալ Արտածութեանց եւ Ներածութեանց, ինչպէս նաեւ Հաղորդակցութեան միջոցներու։

Վստահ ենք որ, այս անգամ ալ պատիւ պիտի ունենանք վայելել Պատ. Ուսուցչաց ներողամիտ ընդունելութիւնը՝ զոր մեր լաւագոյն քաջալերութիւնը կը նկատենք։

1900 Սեպտ. 1 Գ. Մ.

ԸՆԴԱՐՁԱԿ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ընդհանուր Գիտելիք

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ Երկիրս նկարագրող գիտութիւնն է։

Երկիրս կը կոչուի նաեւ Գունդ կամ Երկրագունդ, որովհետեւ նարնջի նման կլոր է։ Երկրիս կլորութեանը կրնանք համոզուիլ քանի մը ապացոյցներով։ Առաջին երբ՝ ընդարձակ ծովու մը եզրն կե-

Հեռուէն երեւցող նաւու մը ձեւերը

նալով՝ դիտենք հեռուէն եկող նաւ մը. այն ատեն կը տեսնենք որ՝ նախ և առաջ այդ նաւուն կայմերն ու առագաստները կ՚երեւին և ապա հետզհետէ՝ նաւուն ամբողջ մարմինը։ Ասկէց կը հասկցուի որ եթէ Երկիրս իրօք տափարակ լինէր՝ այդ հեռուէն երեւցող նաւն թէեւ փոքր՝ բայց դարձեալ ամբողջ պէտք էինք տեսնել։

Նոյնպէս՝ Լուսինը խաւարած ժամանակ, որոշակի կը տեսնենք որ Երկիրս կլոր ստուեր մը կը ձգէ Լուսնին վրայ։ Այս՝ և ասոնց նման երեւոյթներ կ՚ապացուցանեն թէ՝ արդարեւ Երկիրս կլոր է։

ԵՐԿՐԻՍ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ

Երկիրս ունի երկու տեսակ շարժում, մին 24 ժամը մէկ անգամ իւր առանցքին վրայ կը դառնայ՝ որմէ յառաջ կու գան Ցորեկ և

Գիշեր, միւսն է տարեկան շարժում, այսինքն 365 աւուր և 6 ժամու մէջ Արեգական շուրջը կը դառնայ՝ որմէ յառաջ կուգան տարւոյն 4 եղանակները որք են՝ Գարուն, Ամառ, Աշուն և Ձմեռ։

Երկիրս Արեգական շուրջը դառնալուն համար կը կոչուի Մոլորակ և ունի 40,000 քիլմ. շրջապատ։ Երկիրս լուսինէն 49 անգամ մեծ, իսկ Արեգակէն 13,000,000 անգամ փոքր է։

ԵՐԿՐԻՍ ՉՈՐՍ ԳԼԽԱՒՈՐ ԿՈՂՄԵՐԸ

Երկրագնդիս վրայ տեղւոյ կամ քաղքի մը դիրքն ճշդիւ որոշելու համար՝ չորս գլխաւոր կողմեր մտածուած են՝ Արեւելք, Արեւմուտք, Հիւսիս և Հարաւ։ Այն կողմն ուսկից ամէն առաւօտ Արեւը կը ծագի, կը կոչուի Արեւելք. — Արեւելքի հակառակ կողմն՝ ուսկից Արեւը մայր կը մտնէ՝ կը կոչուի Արեւմուտք։ Երբ երեսնիս դէպ Արեւելք դարձունենք, աջ կողմերնիս կ՚ըլլայ Հարաւ և ձախերնիս՝ Հիւսիս։

Երկրիս չորս գլխաւոր կողմերը

Այս չորս գլխաւոր կողմանց միջանկերը կան նաև 4 երկրորդական կողմեր ինչպէս Հիւսիսային Արեւելք և Հիւսիսային Արեւմուտք — Արեւելեան Հարաւ եւ Արեւմտեան Հարաւ. որոնք կը կոչուին նաև Միջանկեալ կողմեր։

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐ ԵՒ ԳՕՏԻՔ

Երկրագնդիս մակերեւոյթին ուսումը դիւրացնելու և նորա այլ և այլ մասանց դիրքն ճշդիւ որոշելու նպատակաւ՝ աշխարհագիրք՝ երեւակայական, այսինքն իրապէս չեղած գիծեր ու շրջանակներ կը մտածեն Երկրիս շուրջը։ Այս գիծերն են՝ Առանցք, Հասարակած, Միջօրէական եւ Արեւադարձք։

Առանցք կ՚ըսուի երկրիս հիւսիսէն դէպի հարաւ և անոր կեդրոնէն անցնող այն երեւակայական գիծը որու վրայ Երկիրս կը դառնայ։ Առանցքին երկու ծայրերը կը կոչուին Բեւեռ։ Հիւսիսային եւ Հարաւային Բեւեռ։

Հասարակած կ՚ըսուի այն մեծ շրջանակն որ՝ Երկրիս մակերեւոյթին ճիշդ մէջ տեղէն եւ բեւեռներէն հաւասար հեռաւորութեամբ անցնելով՝ Գունդը կը բաժնէ երկու հաւասար մասերու, այն է՝ Հիւսիսային կիսագունտ և Հարաւային կիսագունտ։

Միջօրէական կը կոչուի այն շրջանակն, որ բեւեռէ բեւեռ ձգտելով՝ Հասարակածը կը կտրէ և գունդը կը բաժնէ երկու հաւասար մասերու՝ Արեւելեան կիսագունտ և Արեւմտեան կիսագունտ։

Արեւադարձ կը կոչուին Բեւեռներու եւ Հասարակածին մէջ գտնուած զուգահեռական գիծերը։ Հասարակածի հիւսիսային կողմինը կը կոչուի Արեւադարձ Խեցգետնի, իսկ հարաւակողմինը՝ Արեւադարձ Այծեղջեր։

Այս չորս գլխաւոր շրջանակները Երկիրս կը բաժնեն հինգ գօտիներու։

Հիւսիսային Բարեխառն գօտի, Հարաւային Բարեխառն գօտի, Հիւսիսային Սառուցեալ գօտի, Հարաւային Սառուցեալ գօտի եւ Այրեցեալ գօտի։

Սառուցեալ գօտիներու մէջ չափազանց ցուրտ կ՚ընէ, վասն զի Արեգակը իր ճառագայթները խոտորնակի կը զարնէ հոն՝ որով բոյսերն եւ կենդանիք նուազ կ՚ըլլան։

Բարեխառն գօտիներու մէջ տաքն ու ցուրտը չափաւոր են, այս պատճառաւ բուսաբերութիւնն ալ բաւական առատ է։

Այրեցեալ գօտիի մէջ սաստիկ տաք կ՚ընէ, որովհետեւ Արեգական ճառագայթները ուղղակի կը զարնեն Երկրիս կեդրոնին և այս պատճառաւ բոյսերն ալ առատ եւ այլազան են։

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ ԵՒ ՔԱՐՏԷՍՔ

Եթէ ուզենք Երկրիս բնական ճիշդ ձեւը աչքի առջև ունենալ, արուեստական գունտ մը կ՚առնենք և անոր վրայ կը նշանակենք ցամաքի եւ ջրոյ բաժանումները, աստիճանները, քաղաքական բաժանումները եւայլն։ Այս կլոր գունտ մը կը կոչուի Երկրագունտ։

Աշխարհացոյց քարտէս կը կոչուին այն տախտակներն որոնք կը ներկայացնեն Երկրիս ամբողջ մակերեւոյթն կամ անոր մէկ մասը։

Համատարած կ՚ըսուին այն աշխարհագրական տախտակներն որք Երկրիս ամբողջ մակերեւոյթը կը ներկայացնեն։

Ընդհանուր քարտէս կ՚ըսուին այն աշխարհացոյցներն որոնց վրայ Երկրիս հինգ մասանց մին նշանակուած են։ Իսկ երբ թղթի մը վրայ որ եւ է երկրի կամ տէրութեան մը մակերեւոյթն ուզենք ներկայացնել, այն ատեն նոյն աշխարհացոյցը կը կոչուի Առանձնաքարտէս կամ Մասնաքարտէս։

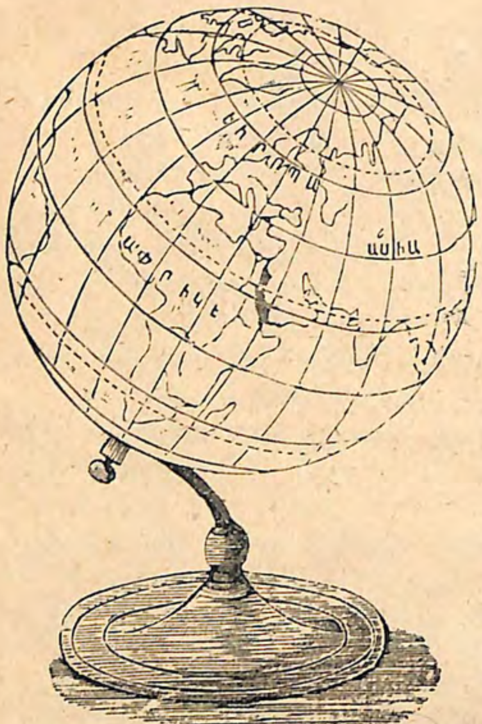

Երկրագունդ

Աշխարհացոյց տախտակներու վրայ՝ Երկրիս չորս կողմերը հետեւեալ կերպով նշանակուած են։

Վերի կողմը Հիւսիս, վարի կողմը Հարաւ, աջ կողմը Արեւելք և ձախ կողմը Արեւմուտք։

Երկրագունտս երկու ձեւով կարելի է երեւակայական երկու մասերու բաժնել, Ա. Երբ հասարակածին ուղղութեամբ կտրուած նկատենք, կ'ունենանք երկու կիսագունտներ՝ Հիւսիսային կիսագունդ և Հարաւային կիսագունդ։ Իսկ երբ հիւսիսէն ի հարաւ, այսինքն՝ Միջօրէականի ուղղութեամբ կտրուած նկատենք, դարձեալ կ'ունենանք երկու բաժանումներ, այսինքն Արեւելեան և Արեւմտեան կիսագունդ:

ՑԱՄԱՔԻՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Երկիրս՝ որու վրայ կը բնակինք, կազմուած է՝ Ցամաքէ եւ Ջուրէ որոց շուրջն ալ պատած է մթնոլորտը։

Երկրիս մակերեւոյթին ընդարձակութիւնն է 509,000,000 քիլ. քառ.։ Այս մակերեւոյթին երեք մասը Ջուր և մէկ մասը Ցամաք է։

Ցամաք երկիրներն մեծաւ մասամբ զետեղուած են կիսագունտներու հիւսիսակողմերը։ Ցամաքները կը բաժնուին երեք որոշ մասերու, 1. Հին Աշխարհ, որ կը պարունակէ Եւրոպա, Ասիա և Ափրիկէ. Նոր Աշխարհ որ կը պարունակէ Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկաները. 3. Ովկիանիա կամ Աւստրալիա որ տարածուած է Արեւելեան Կիսագնտին Հար. արեւելեան կողմը և բաղկացած է մեծ ու փոքր բազմաթիւ կղզիներէ։

Ցամաքին այլ և այլ ձեւերը իրենց առանձին առանձին անուններն ունին Աշխարհագրութեան մէջ՝ ինչպէս Լեռ, Դաշտ, Կղզի, Պարանոց եւայլն։

Կղզի կ'ըսուի ամէն կողմէն ջրով շրջապատուած մեծ կամ փոքր ցամաքը։

Կղզի

Կղզեխումբ կամ Արշիպեղագոս կ'ըսուին իրարու մօտ գտնըւած մեծ կամ փոքր կղզիները։

Թերակղզի կ'ըսուի ցամաքի մը այն մասը՝ որ երեք կողմէն ջրով շրջապատուած ըլլալով՝ միայն հողի կտորով մը ցամաքին միացած է։ Երբ թերակղզին շատ մեծ է՝ կ'ըսուի Ցամաքակղզի։

Պարանոց կ'ըսուի հողին այն նեղ կտորին որ թերակղզին ցամաքին կը կապէ։

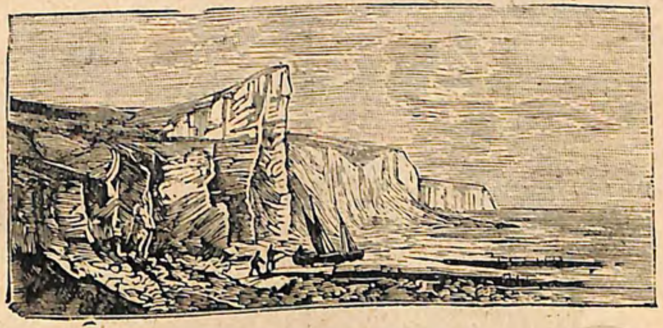

Գլուխ եւ Հրուանդան

Գլուխ կ'ըսուի ցամաքի մը այն փոքր մասն որ դէպ ի ծով երկընցած է, եթէ գլուխը բարձր ու լեռնային է՝ կ'ըսուի Հրուանդան։

Խութք կամ Վիմուտք կ'ըսուին ծովերու և կամ ովկէանոսներու մէջ՝ տեղ տեղ գտնուած այն ժայռերն՝ որոնք ջրոյ մակերեւոյթին հաւասար և կամ անկէց քիչ բարձր ըլլալով՝ նաւարկութեան համար վտանգաւոր են։

Երկիր կամ Աշխարհ կ'ըսուի ցամաքի մը քաղաքականապէս որոշեալ մէկ մասն՝ ինչպէս Թուրքիա, Անգլիա, Հնդկաստան, Պրազիլ առանձին երկիր կամ աշխարհներ են։

Անապատ

Դաշտ կ'ըսուին երկրիս տափարակ կամ ընդարձակ տեղուանքը։ Աւազուտ և անբեր դաշտերուն Անապատ կ'ըսեն։ Ովասիս անունը կուտան՝ անապատներու մէջ տեղ տեղ գտնուած ջրարբի և բարեբեր տեղերուն։

Ձոր կ'ըսուին երկու լերանց մէջտեղի խորութիւնները։

Լեռ կ'ըսուին Երկրիս վրայի բնական բարձրութիւնները։ Եթէ լեռը փոքր է՝ կ'ըսուի Բլուր։

Լեռնաշղթայ

Լեռնաշղթայ կամ Գօտի լերանց կը կոչուին իրարու կից՝ միաշար լեռներ որք այլ և այլ գօտիներէ ձևացած են։

Լեռնադաշտ կ'ըսուին բլրոց կամ լեռներու կատարը գտնուած տափարակ տեղուանք։

Նոյնպէս լեռնադաշտ կ'ըսուին իրարմէ անջատ բարձր լեռնե-

րու խումբերով շրջապատուած դաշտագետինք կամ աշխարհք։

Հրաբուխ կը կոչուին այն լեռներն որոնց խորը գտնուած հանքերն ու կազերն ատեն ատեն բռնկելով՝ լերանը գագաթը կը ծակեն եւ դուրս կ'արձակեն կրակ, քար և մուխ։ Հրաբուխին բերանը կը

Հրաբուխ

կոչուի խառնարան, իսկ անկից դուրս վազած հեղուկը Լաւա։

Ծովային հրաբուխ կը կոչուին այն հրաբուխներն որոնք ծովուն ներքեւէն բռնկելով՝ երբեմն նոր նոր կղզիներ կը ձևացնեն։

Երկրաշարժ կ'ըսուի Երկրիս մէկ մասին շարժելուն կամ ցնցուելուն՝ որ յառաջ կուգայ՝ Երկրիս խորերը գտնուած կազերուն կամ դիւրավառ հանքերուն՝ յանկարծական կերպով բռնկելէն։

Հովիտ կ'ըսուին երկու լերանց շղթաներու միջեւ տարածուած տափարակ եւ ընդարձակ դաշտերը։

Կիրճ կ'ըսուին լերանց շղթաներու մէջ գտնուած նեղ և օձապտոյտ անցքերը։

Ափունք կամ Ծովեզերք կ'ըսուին ցամաքի մը այն մասերն զորս ծովը կը թրջէ։

ՋՐՈՑ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐ

Ծով, Ովկիանոս. — Երկրիս մակերեւոյթին մեծագոյն մասը ծածկող աղի ջրոյ ընդարձակ տարածութիւնը Ծով. իսկ այն լայնատարած ծովերն որոնք ամենամեծ ցամաքներ կը շրջապատեն՝ Ովկիանոս կը կոչուին։

Հինգ ովկէանոս կայ. Ատլանտեան, Խաղաղական կամ Մեծ ովկիանոս, Հնդկաց, Արշային եւ Հակարշային ովկիանոս։

Ծոց կ'ըսուին ջուրին այն մասերն՝ որոնք դէպ ի ցամաք ներս մտած են, իսկ երբ ամբողջ ծով մը ծոցի ձեւով դէպ ի ցամաք ներս մտած է, կ'ըսուի Ծովածոց։

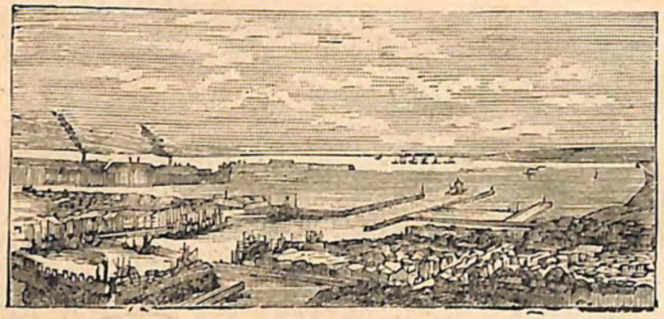

Նաւահանգիստ

Խորշ եւ Նաւահանգիստ. — Փոքր ծոցերը կը կոչուին խորշ, իսկ բնական այն ապահով խորշերը՝ որոց մէջ նաւերն խարիսխ ձգելով՝ ապրանք կը փոխանակեն և կամ ճամբորդներ կ'առնուն՝ կը կոչուին Նաւահանգիստ։

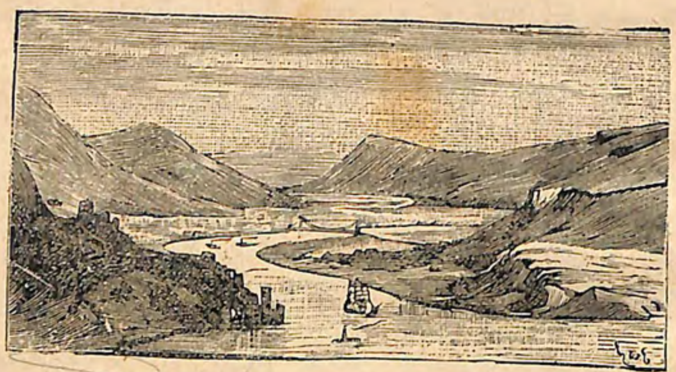

Նեղուց եւ Ջրանցք

Նեղուց և Ջրանցք. — Ջուրերու այն նեղ անցքերն՝ որոցմով երկու ծովեր կամ ովկէանոսներ կը միանան, կը կոչուին Նեղուց, իսկ եթէ նեղուցը լայն ըլլայ՝ կ'ըսուի Ջրանցք։

Երկու ծով կամ երկու գետեր արուեստական միջոցներով միացած ջուրի բաժանումներն ալ կը կոչուին Ձեռագործ ջրանցք։

Լիճ և Ճահիճ. — Ցամաքին մէջ գտնուած ջրոյ այն մասերն որոնք ուրիշ ծովերու հետ հաղորդակցութիւն չունին և իրենց ջուրըն ալ ընդհանրապէս անոյշ են, Լիճ կ'ըսուին։ Ճահիճ կ'ըսուին երկրիս մակերեւոյթին վրայ թեթեւ բարձրութեամբ տարածուած

այն տղմուտ և ապականեալ ջուրերն՝ որոնք շրջակայ բնակութեանց օդը կ'ապականեն։

Աղբիւր և Առուակ. — Աղբիւր կ'ըսուին այն ջուրերն որոնք՝ կը բղխին լեռներու ստորոտէն կամ կողերէն։ Իսկ այս աղբիւրներէն ձեւացած ջրոյ փոքր հոսանքները կը կոչուին Առուակ։

Գետ կ'ըսուին առուակներէ և աղբիւրներէ կազմուած ջրոյ ընդարձակ հոսանքները։

Գետ

Ակ եւ Աղբիւր. — Գետի մը բղխած տեղն Ակ կամ Աղբիւր, իսկ ծովուն հետ խառնուած տեղը կը կոչուի Գետաբերան։

Տելտա կ'ըսուին երբեմն գետերու բերանը գտնուած սա Δ ձեւով եռանկիւնի փոքր կղզիներն՝ որոնք ընդհանրապէս նոյն գետերուն բերած աւազներէն ու հողերէն ձեւացած են։ Երեւելի են Նեղոսի, Գանգէսի, Դանուբի, Ամազոնի Տելտաները։

Սահանք կամ Ջրվէժ կ'ըսուին այն ջրոց հոսանքներն որոնք ահագին բարձրութենէ մը վար կը գահավիժին։

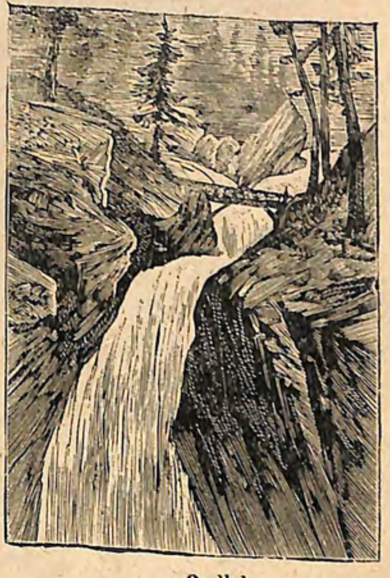

Ջրվէժ

Հոսանք և Ցորձանք. — Ծովերու մէջ երբեմն ջրոյ առանձին հոսանքներ ձեւանալով՝ այլ եւ այլ ուղղութեամբ կը վազեն։ Այս հոսանքներն երբ ջրոյ յատակին մէջ ցցուած ժայռերու կամ խոր տեղերու հանդիպին՝ կլոր շրջան մը կ'ընեն որոնք կը կոչուին Ցորձանք։

Գետափունք. — Եթէ գետի մը

հոսանքն ի վար նաւարկենք, աջ կողմերնիս կ'ըլլայ նոյն գետին Աջակողմեան ափունքն եւ ձախերնիս՝ Ձախակողմեան ափունքը ։

ՄԱՍՈՒՆՔ ԵՐԿՐԻ

Ինչպէս տեսանք, ցամաք երկիրներն՝ Երկրիս մակերեւոյթին մէկ չորրորդ մասը միայն կը կազմեն և մեծաւ մասամբ զետեղուած են հիւսիսային կիսագունտերու մէջ ։ Հին աշխարհը կը շրջապատեն Ատլանտեան, Խաղաղական, Արջային և Հնդկաց ովկէանոսներ ։

Նոր աշխարհը կը շրջապատեն Արջային, Ատլանտեան, Հակարջային և Խաղաղական ովկէանոսք ։

Եւրոպա, Ասիա եւ Ափրիկէ կը կոչուին հին աշխարհ, որովհետեւ շատ հին ժամանակներէ ի վեր ծանօթ են ։ Իսկ Ամերիկա և Ովկիանիա կը կոչուին նոր աշխարհ, որովհետեւ նոր դարուց մէջ ճանչցուեցան ,

Կովկասեան ցեղ

Մոնկոլեան ցեղ

Մարդիկ՝ որոնք սփռուած են Երկրիս հինգ մասանց մէջ, կը հաշուուին իբր 1,400 միլիոն և իրենց դիմագծութեան, գոյնին և մարմնական կազմութեան համեմատ՝ կը բաժնուին հինգ գլխաւոր ցեղերու ։

Սպիտակ կամ Կովկասեան ցեղ՝ որ տարածուած է Եւրոպիոյ, Արեւմտեան Ասիոյ, Հիւսիսային Ափրիկէի մէջ և գաղթականութեամբ աշխարհիս ամէն կողմերը ։ Այս ցեղը կը հաշուուի իբր 500 միլիոն ։

Դեղին կամ Մոնկոլեան ցեղ՝ որ տարածուած է Հիւսիսային Եւրոպայէ ի վար, Ասիոյ հիւսիսային, կեդրոնական, և արեւելեան մասանց մէջ ։ Այս ցեղն ալ իբր 500 միլիոն կը հաշուուի ։

Թխագոյն կամ Մալայեան ցեղ՝ որ կը բնակի Ասիոյ հարաւային արեւելեան կողմերը եւ Խաղաղական ովկէանոսի կղզեաց շատերուն մէջ ։ Այս ցեղը կը հաշուուի իբր 30 միլիոն ։

Եթովպեան կամ Խափշիկ ցեղ՝ որուն բնագաւառն է Ափրիկէ,

Եթովպեան ցեղ

Ամերիկեան հնդիկ

իսկ այժմ աշխարհիս ամեն կողմերը ցրուած են ։ Այս ցեղը կը հաշուուի իբր 100 միլիոն ։

Պղնձագոյն կամ Ամերիկեան հնդիկք կը կոչուին այն բնիկ վայրենիներն՝ որք կը բնակին Ամերիկայի մէջ եւ կը հաշուուին իբր 13 միլիոն ։

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքակրթեալ կը կոչուին այն մարդիկ որոնք մեծամեծ ընկերութիւններով կ'ապրին, ունին օրէնք, արուեստ, ձեռագործ, ուսում, վաճառականութիւն եւայլն ։ Այս կարգի մարդոց ընկերութիւնը կը կոչուի Ազգ կամ Ժողովուրդ ։

Կէս քաղաքակրթեալ կամ բոլորովին վայրենի մարդիկ խումբ խումբ եւ կամ առանձին ընտանիքներու բաժնուած կ'ապրին՝ վրաններու, խրճիթներու կամ քարայրներու մէջ ։ Մինչդեռ քաղաքակրթեալ ազգերը կը բնակին քարէ, փայտէ կամ աղիւսէ շինուած հաստատուն եւ կանոնաւոր բնակարաններու մէջ ։

Գիւղ կ'ըսուին սակաւաթիւ տուներու համախմբութիւնները ։ Աւելի բազմաթիւ տուներ եւ կանոնաւոր շէնքեր պարունակող գիւղերը կը կոչուին Գիւղաքաղաք ։

Քաղաքը մարդկային բնակութեանց ամենէն շէնն ու մեծագոյնն է ։

Արուարձան կ'ըսուին քաղաքի մը՝ բերդէն կամ որոշեալ սահմանէն դուրս գտնուած մօտակայ գիւղերը, ինչպէս Գատը-գիւղ, Իւսկիւտար, Սան-Սթէֆանօ, Բերա՝ Պոլսոյ արուարձաններն են։

Տէրութիւն կամ Աշխարհ կ'ըսուին այն երկիրներն որոնք մէկ կառավարութեան ներքեւ միացած են և ընդհանրապէս ունին մէկ լեզու, միօրինակ բարք և կրթութիւն, մէկ կրօն և մէկ պատմութիւն, Թուրքիա, Անգլիա, Չինաստան, Պրազիլ տէրութիւններ են։

Մայրաքաղաք կ'ըսուի Տէրութեան մ'այն քաղաքը ուր ընդհանրապէս կը բնակի կայսրը, թագաւորը, իշխանը կամ նախագահը։

ԿՐՕՆՔ

Բոլոր մարդիկ կը հաւատան թէ տիեզերքս ստեղծող և կառավարող Գերագոյն էակ մը կայ։ Միայն թէ ամեն մարդ միեւնոյն կերպով չըմբռներ այդ էակն եւ տարբեր տարբեր ձեւերով կը մատուցանէ Անոր յարգանք եւ պաշտամունք։ Ասկէց ծագում առած են կրօնից տարբերութիւնները։

Օրինակի համար, կան ազգեր որոնք միակ և ճշմարիտ Աստուծոյ կը հաւատան և ասոնք երեք դասերու կը բաժնուին՝ 1. Քրիստոնեայ. 2. Մահմետական. 3. Մովսիսական։

Քրիստոնեայք կը հաշուուին իբր 445 միլիոն, Մահմետականք կը հաշուուին իբր 170 միլիոն, Մովսիսականք իբր 7½ միլիոն։

Կան նաև ազգեր որոնք չաստուածներու կը հաւատան և կը կոչուին կռապաշտ։ Ասոնց թիւն է 850 միլիոն։

Քրիստոնէութիւնը կը բաժնուի երեք գլխաւոր ճիւղերու. 1. Կաթոլիկ կամ Հռովմէական Եկեղեցի. 2. Արեւելեան կամ Օրթոտոքս Եկեղեցի. 3. Բողոքական Եկեղեցի։

Իսկ Հայք ունին իրենց ուրոյն Ազգային Ուղղափառ Կաթուղիկէ Եկեղեցին՝ հիմնեալ ի վերայ Սրբազան Առաքելոց՝ Թադէի եւ Բարդուղիմեայ։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՒՐՈՊԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԵՒՐՈՊԱ Հին Աշխարհի հիւսիսային արեւմտեան կողմը մեծ թերակղզի մը կը ձեւացնէ։ Եւրոպա թէեւ հինգ ցամաքներու փոքրագոյնը, սակայն ամենէն քաղաքակրթեալն, ամենէն զօրաւոր և համեմատաբար ամենէն բազմամարդն է։

Սահմաններն են՝ հիւսիսէն Արքտիկ (Սառ.) ովկէանոս, արեւելքէն՝ Ուրալ լերինք, Ուրալ գետ և Կասպից ծով, հարաւէն Կովկասու գօտին, Սեւ ծով, Պոսֆորի և Տարտանէլի նեղուցք, Միջերկրական ծով և Ճիպրալթարի նեղուց, արեւմուտքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս։

Եւրոպա ունի 10,800,000 քիլ. քառ. տարածութիւն. 236,000 քիլ. ծովափունք և 378,000,000ի չափ բնակիչ որք կը բաժնուին երեք մեծ ընտանիքներու՝ Լատինական, Գերմանական եւ Սլաւական։

Ծով և Ծոցք. — Եւրոպիոյ ծովափունք շատ անկանոն են եւ այս պատճառաւ ձեւացած են բազմաթիւ ծովեր, ծովածոցեր ու խորշեր։

Սառ. ովկէանոսէն ձեւացած են Բարայի և Սպիտակ ծովերը։

Ատլանտեանէն ձեւացած են՝ Պալթիկ, Հիւսիսային կամ Գերմանական ծով, Մանշ, Իրլանտայի ծով, Միջերկրական՝ որմէ ձեւացած են Տիւրէնեան կամ Թոսքանայի, Ադրիական, Յոնիական, Եգէական կամ Արշիպեղագոս, Մարմարա, Սեւ և Ազախու ծովերը։

Եւրոպայի ովկէանոսներէն ու ծովերէն ձեւացած են հետեւեալ ծոցերը: Նախ՝ Սպիտակ ծովն ինքնին մեծ ծոց մ'է Սառուցեալ ովկէանոսէն ձեւացած։

Պալթիկի մէջ կը գտնուին Պոթնեան, Ֆինլանտեան, Րիկայի կամ Լիվոնիոյ և Տանձիկի ծոցերը։

Ատլանտեանէ ձեւացած են Պիսքայեան կամ Կասքոնեան ծովածոցը, Պրիստըլի ծոցը՝ Անգլիոյ հար. արեւմտեան կողմը։

Միջերկրականէ ձեւացած են Լիոնի, Ճենովայի ծոցերը եւ Նափոլիի փոքր ծոցը. — Յոնիականէ ձեւացած են Տարենտոնի, Արդայի եւ Լեբանդի ծոցերը. — Ադրիականէ՝ Վենետիկի եւ Թրիեստէի ծոցերը։

Արշիպեղագոսին մէջ կան Նաւպլիոյ, Աթէնքի, Սելանիկի, Օրֆանոյի, Ենիճէի, Լակոսի եւ Սարոսի ծոցերը։ Սեւ ծովի մէջ կը գտնուին Պուրկազի, Վառնայի եւ Օտեսայի ծոցերը։

Նեղուցք. — Եւրոպայի ովկէանոսներն ու ծովեր իրար կապուած են հետեւեալ նեղուցներով։

Սունտ, Մեծ պէլթ, Փոքր պէլթ, Քաթթեկաթ եւ Սքակերրաք Հիւս. եւ Պալթիկ ծովերուն միջեւ։ Նոյնպէս Քիլի ջրանցք՝ Եութլանտի մէջ, ուր Պալթիկ եւ Հիւս. ծովերը միացած են։

Տուվրի կամ Քալէի նեղուց՝ կը միացնէ Մանշը Հիւս. ծովուն։

Ս. Գէորգայ եւ Հիւս. ջրանցք՝ Ատլանտեանի եւ Իրլանտայի ծովուն միջեւ։

Ճիպրալթարի կարեւոր նեղուցն՝ որ Ատլանտեանը կը միացնէ Միջերկրական ծովուն եւ Ափրիկէն կը բաժնէ Եւրոպայէ։

Պոնիֆաչիոյ նեղուց Քորսիքա եւ Սարտէնիա կղզեաց միջեւ։

Մեսինայի նեղուց՝ Հար. Իտալիոյ եւ Սիկիլիոյ միջեւ։

Օթրանթի ջրանցք՝ Յոնիականի եւ Ադրիականի միջեւ։

Կորնթոսի ջրանցք՝ Յոնիականի եւ Արշիպեղագոսի միջեւ։

Տարտանէլի կամ Չանագ-գալէի նեղուց՝ ի մէջ Արշիպեղագոսի եւ Մարմարայի։

Պոսֆորի կամ Կ. Պոլսոյ նեղուց՝ որ Մարմարան կը միացնէ Սեւ ծովու հետ։

Կերչի կամ Ենի-Քալէի նեղուց՝ որով միացած են Սեւ եւ Ազախու ծովերը։

Թերակղզիք, Կղզիք, Պարանոցք

Եւրոպա ունի չորս մեծ ու մէկ փոքր թերակղզիներ։

Չորս մեծերն են՝ Սքանտինաւեան ցամաքակղզի (Շուէտ-Նորվէկիա) հիւս. կողմը. — Պիրէնեան ցամաքակղզի (Սպանիա եւ Փորթուկալ) հար. արեւմտեան կողմը. — Ապէնինեան ցամաքակղզի (Իտալիա) հար. կողմը եւ Պալքանեան ցամաքակղզի՝ Եւրոպիոյ հար. արեւելեան կողմը։

Եւրոպա, այսօր մէկ թերակղզի միայն ունի, այն Խրիմ՝ Սեւ ծովու մէջ՝ Ռուսիոյ հարաւակողմը։ Խրիմ՝ Փերեքոփի պարանոցով կապուած է ցամաքին։

Գլխաւոր կղզիներն են.

Լօֆօտէնի արշիպեղագոս՝ Նորվեկիոյ հիւս. արեւմտ. կողմը։

Անգլիա՝ (Սկովտիայով միասին) Ատլանտեանի մէջ, որ է Եւրոպիոյ մեծագոյն կղզին։ Շուրջը կը գտնուին Իրլանտա մեծ կղզին արեւմտեան կողմը. Հեպրիտեանք, Շեթլանտ, Օրկադեան, Ուայթ, Մէն, Էնկլիա։ Իսկ Ատլանտեանի հիւս. արեւմտեան կողմը կը գտնուի Իսլանտա մեծ եւ հրաբխային կղզին։

Անկլօ-Նորմանտական կղզիք՝ Մանշի ծովուն արեւմտ. կողմը։

Քաթթէկաթի նեղուցին եւ Պալթիկի միջեւ կը գտնուին Դանիական կղզիք որոց գլխաւորներն են Եուրքլանտ, Զէլանտ, Ֆիոնիա եւ Լալանտ։

Միջերկրականի մէջ, Սպանիոյ արեւելեան կողմը կը գտնուի Պալէարեան արշիպեղագոսն՝ որու գլխաւոր կղզիներն են Մայօրքա, Մինօրքա, Իվիձա։ Իտալիոյ արեւմտեան կողմը կը գտնուին Քորսիքա, Սարտէնիա, Էլպա եւ հարաւային կողմը Սիկիլիա մեծ կղզին. Նոյնպէս Միջերկրականի մէջ են Մալթա, Լիպարեան եւ Չէրիկօ կղզիները։

Յոնիական ծովուն մէջ կը գտնուին համանուն կղզիք. Գլխաւորներն են Քորֆու, Քեֆալոնիա, Զանդա, Սանդա-Մաւրա եւ Թեաքի։

Արշիպեղագոսի մէջ կը գտնուին բազմաթիւ մանր կղզիներ. գլխաւորներն են՝ Նաքսոս, Փարոս, Թինոս, Անտրոս, Միլոս, Իմրոս, Սիրա եւայլն որոնք կը կոչուին Կիկլատեան կղզիք։ Իսկ դէպի հիւսիս կը գտնուին Նեկրոպոնտ, Սքիրոս եւ այլ բազմաթիւ կղզիք որոնք կը կազմեն Սպորատեան արշիպեղագոսը։

Արշիպեղագոսի հարաւակողմը՝ Միջերկրականի մէջ կը տարածուի Կրետէ կամ Գանտիա մեծ կղզին որ է Եւրոպիոյ ամենէն հարաւային ցամաքը։

Լերինք եւ Հրուանդանք

Եւրոպիոյ գլխաւոր լեռնագօտիներն են.

Տօֆրին կամ Սքանտինաւեան Ալպեանք՝ համանուն ցամաքակղզւոյն մէջ։

Կրամբեան եւ Քըմպըրեան լերինք՝ Մեծին Բրիտանիոյ մէջ։

Ալպեան լերինք՝ Զուիցերիոյ, Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ սահմանաց վրայ։

Ժիւռա, Վօժ եւ Սեվէննեան լերինք՝ Ֆրանսայի արեւելեան եւ միջին մասանց մէջ։

Պիրենեան գօտի՝ ընդ մէջ Սպանիոյ եւ Ֆրանսայի.

Կարպաթ լերինք՝ Մաճառիստանի մէջ՝ Աւստրիոյ արեւելեան կողմը։

Ապենինեան լերինք կը տարածուին Իտալիոյ հիւսիսէն ի հարաւ։

Տինարեան Ալպեանք՝ Եւրոպ. Թուրքիոյ արեւմտեան կողմը։

Պալքան լերինք՝ համանուն ցամաքակղզւոյն արեւելեան մասին մէջ։

Հելլենական լերինք՝ Եւրոպիոյ արեւելեան կողմը։

Ուրալ լերինք՝ Եւրոպիոյ արեւելեան կողմը։

Կովկաս լերինք՝ Եւր. Ռուսիոյ հարաւային արեւելեան կողմը։

Եւրոպիոյ մէջ 3 գլխաւոր հրաբուխ կայ, Վեզուվ՝ Իտալիոյ մէջ՝ Նափոլիի մօտ. Հեքլա՝ Իսլանտա կղզւոյն, Էտնա՝ Սիկիլիոյ մէջ։

Եւրոպիոյ գլխաւոր հրուանդաններն են՝ Նորտ-Քափ՝ Շուէտի հիւսիսակողմը։

Միզէն՝ Իրլանտայի հարաւային արեւմտեան կողմը, Լէնտսէնտ՝ Անգլիոյ հարաւային արեւմտեան կողմը։

Ֆինիսթեր՝ Սպանիոյ արեւմտեան հիւսիսային կողմը, Սուրբ Վինչենցիոս՝ Փորթուգալի արեւմտեան հարաւակողմը, Թրաֆալկար՝ Սպանիոյ հարաւային կողմը, Սպարթիվենթօ՝ Իտալիոյ հարաւային ծայրը։

Մաթափան՝ Մօրայի հարաւակողմը, Էմինէ՝ Թուրքիոյ արեւելեան կողմը։

Գետք եւ Լիճք

Եւրոպա բաժնուած է երկու ջրբաժաններու, առաջինը կը կազմէ Սառուցեալ եւ Ատլանտեան ովկէանոսներն դէպ ի հիւսիս եւ արեւմուտք, իսկ միւսն որ է հարաւայինը՝ կը կազմեն Միջերկրական, Սեւ եւ Կասպից ծովերը։

Սառուցեալ ովկէանոսը կը թափի Փեչորա, Սպիտակ ծովը կը թափի Տվինա,

Պալթիկի հարկատուներն են Թօռնէա, Նեվա, Տունա, Նիեմէն, Վիսթուլա և Օտէր։

Հիւսիսային ծովը կը թափին Էլպա, Վէզէր, Հռենոս, Մէօզ, Էսգօ, Թամիզ և Ֆօրթ։ Մանշի մէջ կը թափի Սէն՝ Ֆրանսայէն։

Ատլանտեան կը թափին Գլայտ, Սէվէրն, Շէնըն, Լուար, Կարօն, Մինհօ, Տուրօ, Թախօ, Կուատիանա եւ Կուատալքիվիր։

Միջերկրականին մէջ կը թափին Էպրօ, Ռօն, Առնօ և Տիբերիս։

Ադրիականի մէջ կը թափին Փօ և Ատիճէ։

Արշիպեղագոսի մէջ կը վազեն Վարտար, Ստրումա և Մարիձա։

Սեւ ծով կը թափին Դանուբ, Փրութ, Տնիեսթր և Տնիեփր:

Ազախու մէջ կը թափի Տօն:

Վօլկա եւ Ուրալ կը թափին Կասպիցի մէջ։

Եւրոպիոյ ամենէն մեծ լիճերը կը գտնուին Պալթիկ ծովու սահմանակից երկու երկրաց՝ Ռուսիոյ եւ Շուէտի մէջ։ Լատոկա, Օնեկա, Իլմէն, Բէյբուս եւ Պիէլօ Ռուսիոյ մէջ. Վէնէր, Վէթէր և Մէլար՝ հարաւային Շուէտի մէջ։

Քոնսդանս, Ցուրիխ, Լուցեռնա, Նէօշաթէլ, Լէման կամ Ժընեվրայի գեղեցիկ լիճերը՝ Զուիցերիոյ մէջ։

Մաճիօրէ, Կօմօ, Կարտա Իտալիոյ մէջ. — Պալաթօն՝ յԱւստրիա։

Եւր. Թուրքիոյ մէջ կը գտնուին Շքոտրայի, Եանինայի, Օխրիտայի, Պեշիկի և Բրեզպայի փոքր լիճերը։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Եւրոպայի հիւսիսային կողմերը սաստիկ ցուրտ կ'ընեն, հարաւային երկիրները՝ չափաւորապէս տաք են՝ շնորհիւ Միջերկրական ծովուն՝ որ կը զովացնէ իւր սահմանակից երկիրները. Իսկ միջին եւ արեւմտեան մասերն ընդհանրապէս կը վայելեն բարեխառն եւ զուարճալի կլիմայ։

Եւրոպիոյ հողն ընդհանրապէս բարեբեր եւ լաւ մշակուած է. կ'արտադրէ ցորեն, գարի, հաճար, վարսակ, կանեփ, գետնախնձոր, ճակնդեղ, բրինձ, ծխախոտ, ձիթապտուղ, որթատունկ, առատ եւ ազնիւ մրգեղէն, լիմոն, նարինջ, բանջարեղէն եւայլն։ Եւրոպա ունի նաեւ ընդարձակ անտառներ որք կ'արտադրեն ազնիւ տաղձ։

Կենդանիք եւ Հանք

Եւրոպա ունի բազմաթիւ ընտանի անասուններ որոնց մասնաւոր խնամք տարուելով՝ հետզհետէ կ'աճին ու կ'ազնուանան. վայրի կենդանիք քիչ են։

Եւրոպիոյ ծովերուն մէջ կը գտնուին այլ եւ այլ ձկունք՝ որոնք մեծ շահ կը բերեն, իսկ հիւսիսային կողմերը կը գտնուին Մօրիւ, Ռինկա եւայլն։

Եւրոպիոյ շատ մը երկրաց մէջ կը գտնուին հարուստ և կարեւոր հանքեր։ Երկաթ՝ մասնաւորապէս կը գտնուի Սքանտինաւիոյ Անգլիոյ, Գերմանիոյ եւ Ֆրանսայի մէջ։ Պղինձ՝ մանաւանդ Նորվեկիոյ, Ֆրանսայի եւ Սպանիոյ մէջ։ Անագ՝ Մեծն Բրիտանիոյ մէջ։ Ոսկի՝ կը գտնուի Ուրալ եւ Կարպաթ լերանց մէջ։ Սնդիկ՝ Սպա-

10497-58
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна
ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

նիոյ եւ Աւստրիոյ մէջ. Զինկ՝ Պելճիքայի, Ֆրանսայի ու Գերմանիոյ մէջ. Ծծումբ՝ մասնաւորապէս Սիկիլիա կղզւոյն մէջ։ Հանքածուխ՝ առատօրէն կը գտնուի Անգլիոյ, Պելճիքայի, հիւսիսային Գերմանիոյ եւ քիչ մ՚ալ արեւմտեան Ֆրանսային եւ Ռուսիոյ մէջ։

Քաղաքակրթութիւն Եւրոպիոյ

Եւրոպա բաժնուած է 20 տէրութեանց եւ դասակարգուած է հետեւեալ կերպիւ.

Հիւսիսային Եւրոպա՝ որ կը պարունակէ Շուէտ-Նորվեկիա, Ռուսիա, Մեծն Բրիտանիա եւ Տանըմարգա։

Կեդրոնական Եւրոպա կը պարունակէ՝ Ֆրանսա, Պելճիքա, Հոլանտա, Գերմանիա, Զուիցերիա եւ Աւստրո-Հունգարիա։

Հարաւային Եւրոպա կը պարունակէ՝ Փորթուգալ, Սպանիա, Իտալիա, Եւրոպ. Թուրքիա, Ռումանիա, Սերպիա, Պուլկարիա, Գարատաղ եւ Յունաստան։

Եւրոպա, թէեւ երկրագնդիս 5 մասանց փոքրագոյնը, սակայն համեմատաբար աւելի բազմամարդ եւ մանաւանդ ամենէն քաղաքակրթեալն է. Ուսում, կրթութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն եւ վաճառականութիւն շատ զարգացած են, այս պատճառաւ Եւրոպա, աշխարհիս միւս մասանց վրայ՝ նիւթական եւ բարոյական մեծ ազդեցութիւն ունի.

Եւրոպիոյ բնակիչք, կրօնքի տեսակէտով սապէս բաժնուած են՝

365	միլիոն	Քրիստոնեայ
6½	»	Մահմէտական
6½	»	Հրէայ
378	»	

Եւրոպական Աշխարհ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱ

ԱՆԳԼԻԱ կամ ՄԵԾՆ ԲՐԻՏԱՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՆԳԼԻԱ կամ ՄԵԾՆ ԲՐԻՏԱՆԻԱ կը տարածուի Եւրոպիոյ հիւսիսային արեւմտեան կողմը եւ բաղկացած է մեծ ու փոքր բազմաթիւ կղզիներէ.

Գլխաւոր կղզիներն են՝ Անգլիա որ Սկովտիոյ հետ կը կազմէ Եւրոպիոյ մեծագոյն կղզին։

Իրլանտա՝ Անգլիոյ արեւմտեան կողմը՝ նոյնպէս մեծ կղզի մ՚է.

Երկրորդական կղզիներն են Հեպրիտեանք, Օրկատեանք, Շեթլանտ՝ հիւսիսային կողմը. Ման եւ Անկլըսի՝ Իրլանտայի ծովուն մէջ. Ճըրսի եւ Ուայթ՝ Մանշի մէջ.

Սկովտիա եւ հիւսիսային ու արեւմտեան Անգլիա՝ լեռնային են իսկ Իրլանտա դաշտային է.

Մեծին Բրիտանիոյ կլիման ընդհանրապէս խոնաւ, օդը մշուշապատ եւ ձմեռը ցուրտ է. Հողը թէեւ ի բնէ ո՛չ այնքան բարեբեր, սակայն լաւ մշակուած է եւ կ՚արտադրէ գետնախնձոր, գարի, բանջարեղէն եւ քիչ քանակութեամբ ցորեն։ Բուսոց պակասութեան փոխարէն՝ Անգլիա ունի հանքածխոյ, երկաթի, կապարի եւ անագի հարուստ հանքեր որոնք կը շահագործուին.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

350,000

Մեծն Բրիտանիա ունի 315,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 40 միլիոն բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլ. վրայ կայ 128 անձ։

Մեծն Բրիտանիա կը բաժնուի 4 մասերու, 1. Անգլիա, 2. Կալլեսի երկիր, 3. Սկովտիա, 4. Իրլանտա.

ԱՆԳԼԻԱ

Գլխաւոր նաւահանգիստք

ԼՈՆՏՈՆ (4,000,000 բնակիչ), Մայրաքաղաք Մեծին Բրիտանիոյ։ Շինուած է Թամիզ գետին վրայ։ Լոնտոն իւր բազմամարդութեամբ, ընդարձակ վաճառականութեամբ, ճարտարութեանց և մեծ հարստութեան կողմանէ՝ աշխարհիս առաջին քաղաքն է։ Շէնքերուն մէջ երեւելի են Ազգային խորհրդարանը (Բարլամէնդ), Ս. Պօղոսի հոյակապ եկեղեցին եւ Ուէսդմինիսդրի արքայարանը։ Ասոնցմէ ի զատ՝ Լոնտոնի մէջ կը գտնուին հարուստ թանգարաններ, մեծ եւ փառաւոր կամուրջներ, ուսումնական հաստատութիւններ եւայլն։ Լոնտոնի դիմացն է Կրինիչ՝ ուր կայ աստղաբաշխական դիտարան եւ ծովային զինուորաց հիւանդանոց։

Լիվըրբուլ, Իրլանտայի ծովուն վրայ, Մէրսի գետին բերանը խիստ վաճառաշահ ու ընդարձակ նաւահանգիստ է եւ աշխարհիս ամեն մասանց հետ ընդարձակ յարաբերութիւն ունի։

Պրիսթըլ, համանուն ծոցին խորը վաճառաշահ նաւահանգիստ է։

Քարտիֆ, ունի առատ հանքածուխ։

Փորցմութ և Փլիմութ, Մանշի վրայ պատերազմական նաւահանգիստներ են։

Տուվր, համանուն նեղուցին վրայ՝ Անգլիայէ Ֆրանսա անցնելու սովորական նաւահանգիստն է։

Երեւելի են նաև Հըլ, Սաութհէմփթըն, Պրայթըն, Սուանսի եւայլն։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Մանչեսդըր, (550,000 բն.) Լիվըրբուլի մօտ, բամպակեղինաց և ազնիւ կտաւեղինաց մասին՝ երկրագունտիս առաջին վաճառաշահ քաղաքն է։ Բնակչաց մէջ կան Հայ եւ Յոյն վաճառականներ։ Մանչեսդըրի նաւահանգիստն է Լիվըրբուլ, որու կապուած է այժմ Մերսի գետին ջրանցքով։

Պիրմինկհէմ, ունի երկաթեղինաց եւ զինուց մեծամեծ գործարաններ։

Եորք, Անգլիոյ ամենէն հին քաղաքներէն մին է։
Լիտս, ունի ազնիւ բրդեղէններ եւ գորգ։
Օքսֆորտ եւ Քէմպրիճ անուանի են իրենց համալսարաններով,
Շէֆֆիլտ, անուանի են կտրոցեղէնները։
Երեւելի են նաեւ Նիւքասըլ՝ որ ունի հարուստ ածխահանք,

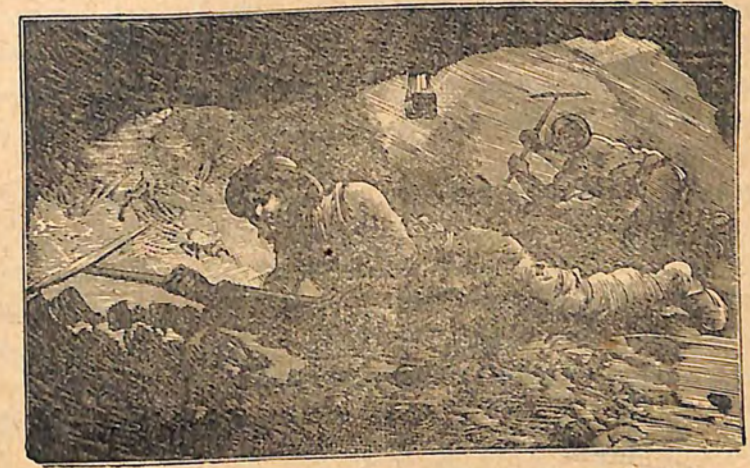

Ածխահանք

Կալլէսի երկրին գլխ. քաղաքն է Մըրթըր–Թիտվիլ՝ որ երկաթի ու ածխոյ հարուստ հանքեր ունի։ Կարեւոր քաղաքներն են նաև Սալֆոր, Նոթինկհէմ, Պրատֆորտ։

Գլխ. քաղաքք Սկովտիոյ

ԷՏԻՆՊՈՒՐԿ (250,000 բն.) Մայրաքաղաք Սկովտիոյ, ունի համբաւաւոր համալսարան, հոյակապ շէնքեր և կանոնաւոր փողոցներ։

Կլասկօ, (600,000 բն.) Քլայտ գետին վրայ, աշխարհիս ամենէն երեւելի նաւահանգստաց մին է. ունի համալսարան եւ նաւաշինութեան գործարաններ։

Երեւելի են նաև Տընտի եւ Ապըրտին։

Գլխ. քաղաքք Իռլանտայի

ՏԸՊԼԻՆ (350,000 բն.) Մայրաքաղաք Իռլանտայի․ կղզւոյն արեւելեան կողմը, գեղեցիկ եւ բանուկ նաւահանգիստ է, ունի համալսարան,

Պելֆեսթ ճարտարարուեստ քաղաք է։

Երեւելի են նաեւ Լոնտոնտերի, Քորք, Լիմերիկ, Ուաթըրֆըրթ եւայլն։

Կալուածք

Մեծն Բրիտանիա ունի ընդարձակ եւ հարուստ կալուածներ։

Ճիպրալթար քաղաքն ու Մալթա կղզին՝ Եւրոպիոյ մէջ։

Կիպրոս, զոր առժամապէս կը կառավարէ, Ատէն քաղաքը՝ Հնդկաստանի ամենամեծ մասը, Պիրմանիա, Սէյլան կղզին, Մալաքքա եւ Սինկաբոր. — Հոնկ-Քոնկ եւ Ուէյ-Հայ Ուէյ՝ Արեւել. Չինու մէջ։

Ափրիկէի մէջ ունի Արեւելեան Սուտան, Հիւս. Կուինէիոյ մէկ մասը, Քաբէյուսոյ երկիրը, Ս. Հեղինէ, Համբարձման, Մորիս և Սէշէլեան կղզիներէն ի զատ՝ նաեւ Մոզամպիքի մէկ մասը։ (*)

Ամերիկայի մէջ ունի Նոր Բրիտանիա, Եուքաթանի մէկ մասը, Լուքայեան և Փոքր Անդիլեան արշիպեղագոսներու մեծագոյն մասը, Եամայիքա կղզին եւ Կույանայի մէկ մասը։

Ովկէանիոյ մէջ ունի Աւստրալիա մեծ ու կարեւոր կղզին, Վան-Տիմէն, Նոր-Զելանտա եւ այլ բազում մանր կղզիներ։

Անգլիոյ ընդհանուր կալուածոց տարածութիւնն է 30 միլիոն քիլմ. քառ. եւ նոցա բնակչաց թիւն է 380 միլիոն։ Անգլիա ունի աւելի քան 24,260 քիլմ. երկաթուղի եւ 66,000 քիլմ. հեռագրական գիծ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Մեծն Բրիտանիա Եւրոպիոյ ամենէ քաղաքակրթեալ եւ հարուստ երկիրներէն մին է։ Անգլիա, բացի իւր ընդարձակ գաղթականութիւններէն, նաեւ առեւտրական մեծ յարաբերութիւն ունի Մ. Նահանգաց, Ֆրանսայի, Գերմանիոյ, Թուրքիոյ, Իտալիոյ եւ ուրիշ երկիրներու հետ։

Անգլիացիք կը պատկանին Գերմանական ընտանիքին Անկլօ-Սաքսօն ցեղին։ Երկրին պաշտօնական կրօնն է բողոքականութիւն, իսկ Իրլանտացիք կաթոլիկ են։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն։ Թագաւորը կամ թագուհին կը կառավարէ երկիրը Բարլամէնդ կոչուած ժողովով մը որ բաղկացած է Ազնուականներէ (Լորտերէ) եւ ժողովրդեան ներկայացուցիչ երեսփոխաններէ՝ որոնք միասին կը կազմեն Ազգային խորհրդարանը։

(*) Անգլիա վերջերս տիրացաւ Թրանսվալի եւ Օրանժի հանրապետութեանց։

Երկրին քաղաքական օրէնդրութիւնն, ինչպէս նաեւ ընկերական կազմակերպութիւնը մեծապէս նպաստած են որպէս զի առաջին կարգի գաղթային, վաճառական ու ծովային հարուստ ժողովուրդ մ'ըլլայ Անգլիացի ժողովուրդը։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Անգլիա օտար երկիրներէ կ'ընդունի՝ նախնական նիւթեր (բամպակ, բուրդ, մետաքս, կանեփ, վուշ, այծումազ, գունատու նիւթեր, մորթ, ատաղձ, այլ եւ այլ մետաղներ, բժշկական բոյսեր եւայլն)։ Գաղթային բերքեր՝ այսինքն՝ թէյ, այլ եւ այլ մրգեղէններ, ծխախոտ եւայլն։ Նոյնպէս կ'ընդունի ընտիր տեսակէ մետաքսեղէններ, բրդեղէններ, նորաձեւութեան նիւթեր, հնդկական շալեր ու մետաքսեղէններ, արեւելեան ճաշակաւ գործեր, ֆրանսական յախճապակի եւայլն։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Անգլիոյ արտածած ամենէն գլխաւոր ապրանքներն են՝ բամպակեղէն զանազան գործուածներ, ընտիր բըրդեղէններ։ Ասլա կուգան հանքածուխ, կտրոցներ, մեքենաներ, յախճապակեայ անօթներ, դոհարեղէնք, գործուած կաշի և մորթ։ երկաթէ ու պողպատէ այլ եւ այլ գործիներ, զէնք, գրական նիւթեր եւայլն։

Ինչպէս կ'երեւի, Անգլիոյ մէջ ամենէն աւելի տարազագործական ու մետաղագործական ճարտարութիւններն են որ՝ անմրցելի կերպով զարգացած ու կատարելութեան հասած են։

ՏԱՆԸՄԱՐՔԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՏԱՆԸՄԱՐՔԱ կամ ԴԱՆԻԱ կը գտնուի Պալթիկ եւ Հիւս. ծովերուն միջեւ եւ բաղկացած է Եութլանտ, Զէլանտ, Լանկէլանտ, Ամակեր եւ Ֆալսթեր մեծ ու փոքր կղզիներէն։

Եութլանտ կղզին ընդհանրապէս տափարակ, ճախնային ու խոնաւ, ցուրտ եւ փոփոխական է։ Տանըմարքայի մէջ կարեւոր ոչ լեռ կայ եւ ոչ ալ գետ։

Գլխաւոր բոյսերն են ցորեն, կանեփ, գետնախնձոր եւ ծխախոտ։ Տանըմարքա գրեթէ հանք չունի։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Տանըմարքայի թագաւորութիւնը կը պարունակէ Եութլանտ կղզին եւ Դանեաց կամ Դանիական արշիպեղագոսը։

Սառուցեալ ովկէանոսի մէջ տեսարան

Տարածութիւնն է 38,300 քիլմ. քառ. եւ բնակիչ 2,300,000։ Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 60 անձ։

Գլխաւոր քաղաքներ

ՔՈՓԷՆՀԱԿ (300,000 բն.) Մայրաքաղաք Տանըմարքայի, Զէլանտ եւ Ամակէր կղզիներուն վրայ շինուած գեղեցիկ եւ բանուկ նաւահանգիստ է։

Հէլսինկօր՝ նոյնպէս Զէլանտի մէջ՝ ամուր եւ վաճառաշահ քաղաք է։

Օտէնսի՝ Ֆիօնիա կղզւոյն մէջ՝ ունի չուխայի երեւելի գործարաններ։

Ալպօրկ, Վիպօրկ, Արհուս՝ Եութլանտ կղզին մէջ կարեւոր քաղաքներ են։ — Տանըմարքայի կը վերաբերի Իսլանտա մեծ եւ հրաբխային կղզին որու գլխաւոր բնակավայրն է Րայքիավիք։ Իսլանտայի մէջ կը գտնուին բազմաթիւ մարած հրաբուխներ ու եռա-

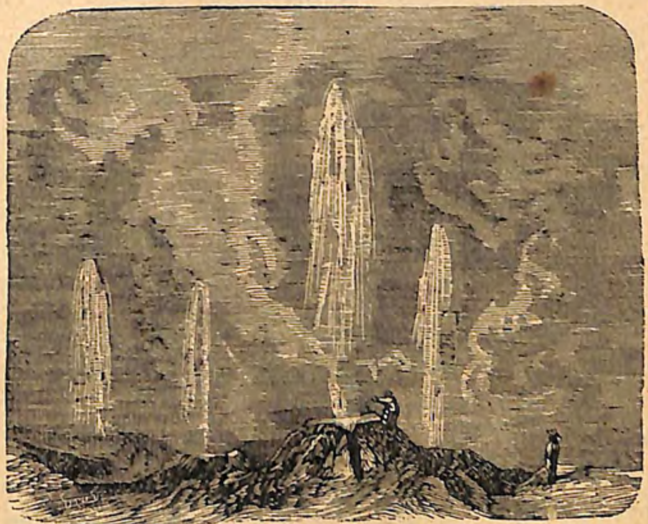

Կէյզէր

ցող ջրոյ աղբիւրներ Կէյզէր անուն։ Տանըմարքա ունի նաեւ Կրէօնլանտա մեծ կղզին Ամերիկայի հիւս. կողմը, եւ Ս. Խաչ կղզին Փոքր Անտիլեանց մէջ։ Տարածութիւն սառցուածոյ 195,000 քիլ. քառ. Բնակիչ 127,000։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Տանըմարքացիք Գերմանական ցեղէ՝ պարկեշտ եւ աշխատասէր մարդիկ են։ Գլխաւորապէս կ՚զբաղին երկրագործութեամբ,

արհեստներով եւ Ռիկա ձկան որսորդութեամբ ։ Ճարտարութիւն եւ ձեռագործ բաւական յառաջ գացած են, նոյնպէս՝ հասարակաց կրթութիւն, վաճառականութիւն շատ ծաղկած են ։ Տանըմարքացիք քաջ լուղորդներ են ։

Երկրին կրօնքն է բողոքականութիւն ։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն ։ Տանըմարքա ունի 2,590 քիլմ. երկաթուղի, ու 7,050 քիլմ. հեռագրական գիծ ։

ՍՔԱՆՏԻՆԱՒԵԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ՇՈՒԷՏ-ՆՈՐՎԵԿԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Եւրոպիոյ հիւսիսային կողմը մեծ ցամաքակղզի մ'է Սքանտինաւիա՝ որու սահմաններն են հիւսիսէն՝ Հիւսիսային Սառուցեալ ովկէանոս, արեւելքէն Ռուսիա եւ Պալթիկ ծով, արեւմուտքէն Ատլանտեան ովկէանոս եւ Հիւսիսային ծով ։

Սքանտինաւեան ցամաքակղզին կը պարունակէ երկու երկիրներ՝ Շուէտ՝ արեւելեան կողմը, Նորվեկիա՝ արեւմտեան կողմը ։ Շուէտի հարաւային եւ արեւելեան կողմերը դաշտային, իսկ Նորվեկիա լեռնային է ։ Հիւսիսէն ի հարաւ կ'երկարին Քեօլէն կամ Սքանտինաւեան լեռները ։

Կղզիք. — Նորվեկիոյ հիւսիսային արեւմտեան կողմը կը գտնուի Լոֆֆոտէնի արշիպեղագոսն՝ որու հարաւէն կ'անցնի Մալսթրէմի յորձանքը, իսկ Պալթիկ ծովու մէջ ունի Կօթլանտ եւ Էօլանտ գեղեցիկ եւ հարուստ կղզիները ։

Սքանտինաւիոյ մէջ, ընդհանրապէս ձմեռը սաստիկ ցուրտ ու երկարատեւ է, իսկ հարաւակողմը աւելի բարեխառն ։

Հողագործութիւնը միայն հարաւային մասերուն մէջ ծաղկած է ու յառաջ կուգան ցորեն, գարի, հաճար, գետնախնձոր եւ կանեփ ։

Սքանտինաւիա ունի մեծամեծ անտառներ որք չինութեան

ընտիր փայտ մատակարարելով՝ մեծ հասոյթ կը բերեն երկրին գանձուն ։

Անուանի են այս երկրին պղնձի ու երկաթի հարուստ հանքերը, նոյնպէս Բէն ըսուած հիւսիսային եղնիկը ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Սքանտինաւիա ունի 775,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 6,900,000 բնակիչ. որու 4,900,000ը Շուէտի եւ մնացեալը Նորվեկիոյ մէջ ։ Շուէտի մէջ մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 21 անձ, իսկ Նորվեկիոյ մէջ՝ 6 ։

ՇՈՒԷՏ

ՍՏՈՔՀՈԼՄ (230,000 բն.) Մայրաքաղաք Շուէտի՝ Մէլար լիճը ծովուն հետ միացնող նեղուցին վրայ՝ ծաղկեալ քաղաք է, ունի բնական խիստ զուարճալի դիրք եւ հոյակապ շէնքեր ։

Կօթէնպուրկ՝ (100,000) Քաթէկաթի նեղուցին վրայ բանուկ նաւահանգիստ է ։

Ուփսալա՝ Մէլար լճին հիւսիսային կողմն երեւելի քաղաք է, ունի դպրոցներ եւ անուանի համալսարան ։ Նշանաւոր են նաեւ Մալմօէ, Քարլսքրօնա, Քալմար եւայլն ։

ՆՈՐՎԵԿԻԱ

ՔՐԻՍՏԻԱՆԻԱ (130,000 բն.) Մայրաքաղաք Նորվեկիոյ. համանուն ծոցին մէջ, երեւելի է իւր համալսարաններով եւ՝ ընդարձակ վաճառականութեամբ ։

Պէրկէն՝ արեւմտեան կողմը վաճառաշահ նաւահանգիստ է, Տրոնտհայմ, եւ ունի յարգի ձեռագործներ Քրիստիանսունտ ։

Ընդհանուր տեղեկութիւններ

Շուէտ եւ Նորվեկիա թէեւ միացեալ թագաւորութիւն մ'է, սակայն իւրաքանչիւրն իւր առանձին կառավարութիւնն ու օրէնքներն ունի ։

Այս երկրին բնակիչները նշանաւոր են իրենց մաքուր բարոյականով, աշխատասիրութեամբ և բարեկրթութեամբ։ Արհեստ և վաճառականութիւն հետզհետէ ծաղկելու վրայ են։ Կրթութիւն եւ ուսում շատ յառաջ գացած են, այնպէս որ գիւղացիները գրեթէ ամենքն ալ կարդալ ու գրել գիտեն ։ Շուէտի մէջ 16,300 վարժարան կայ՝ ուր կը յաճախեն մէկ միլիոնէ աւելի երկսեռ ուսանողներ ։ Երկրին գլխաւոր հարստութիւններն են՝ շինութեան աղնիւ փայտ, պղնձի ու երկաթի հանքեր, Մօրիւ ձկան իւղ եւ հիւսիսային եղնիկ կամ եղջերու՝ զոր տեղացիք կը գործածեն իրենց բալխիրները քաշելու ։

Բալխիր

Ներածեալ գլխաւոր ապրանքներն են արմտիք, գաղթային բերքեր, ոգելից ըմպելի, այլ եւ այլ մրգեղէններ, փերեզակաց ապրանք (աթթարիյէ), բամպակէ, բուրդէ եւ մետաքսէ կերպասներ, գործուած մետաղներ եւայլն ։ Շուէտ-Նորվէկիա ունի 12,000 քիլմ. երկաթուղւոյ եւ 22,000 քիլմ. հեռագրական գիծ ։

Շուէտ-Նորվէկիացիք կրօնիւ բողոքական են եւ մեծաւ մասամբ կը պատկանին Գերմանական ընտանիքին ։

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՌՈՒՍԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՌՈՒՍԻԱ, Եւրոպիոյ ամենէն ընդարձակ տէրութիւնն է եւ կը գրաւէ Եւրոպիոյ հիւսիսային և արեւելեան մասերը ։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Սառ. Ովկէանոս, արեւելքէն Քարայի ծով եւ Ասիա. — Հարաւէն՝ Կասպից ծով, Կովկաս լերինք, Ազախ եւ Սեւ ծով. արեւմուտքէն՝ Շուէտ, Պալթիկ ծով, Գերմանիա, Աւստրիա եւ Ռումանիա ։

Ռուսիա մեծատարած եւ տափարակ երկիր մ'է ։ Հիւսիսային մասանց մէջ կ'երեւին ընդարձակ եւ սառնապատ երկիրներ. իսկ Կովկասու հիւսիսային գաւառաց և Լէհաստանի մէջ, տեղ տեղ կը գտնուին մեծատարած տափաստաններ : Ռուսիոյ ամենէն արգասաւոր և մշակութեան յարմար մասերն են միջին եւ հարաւային գաւառներն, որոց մէջ հողագործութիւնը շատ ծաղկած է :

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն. — Ռուսիոյ կլիման հիւսիսային կողմերը սաստիկ ցուրտ եւ շատ տեղ անապատ են, իսկ միջին մասը բարեխառն ու հարաւային կողմերը զուարճալի, բայց ծովեզերքը՝ ամառները տեղ տեղ շատ տաք կ'ընէ ։

Գլխաւոր բոյսերն են՝ մեծ քանակութեամբ ցորեն, կանեփ, վուշ, ճակնդեղ, գետնախնձոր, ծխախոտ, շինութեան փայտ եւլն ։ Ռուսիա ունի ընտիր տեսակ կովեր, մանաւանդ ձի (իբր 18 միլիոն), խոզ և հիւսիսային կողմերն ալ կը գտնուին եղնիկ և մուշտակաւոր կենդանիներ ։ Ռուսիա ունի նաեւ ընդարձակ անտառներ, որոնք շինութեան ընտիր փայտ կը հայթայթեն ։

Երկրին մէջ կան ոսկւոյ, բլաթինի, պղնձի ու երկաթի հարուստ հանքեր որոնք ընդհանրապէս կը գտնուին Ուրալ լերանց մէջ :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Եւրոպական Ռուսիա ունի 5,600,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 106,000,000 բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլ. ի վրայ կայ 20 անձ ։

Կը պարունակէ հետեւեալ մեծ բաժանումները. Մեծ Դքսութիւն Ֆինլանտիոյ, Կովկասեան երեք նահանգք (Քուպան, Թէրէք,

Տաղիստան) և Պալթիկեան նահանգք՝ որոնք, բացի Ֆինլանտիայէ՝ բաժնուած են 65 կուսակալութեանց։

Ս. ՊԵՏԵՐՍՊՈՒՐԿ (950,000 *բն.) Կայսրութեան Մայրաքաղաքն, Նէվա գետին բերանը՝ Ֆինլանտիոյ ծոցին մէջ։ Ունի հոյակապ պալատներ, թատրոններ, եկեղեցիներ եւ ընդարձակ հրապարակներ։ Հոս կայ Հայկական գեղեցիկ եկեղեցի մը՝ որ շինուած է արդեամբ Լազարեան մեծահամբաւ գերդաստանին։ Այս քաղաքը հիմնեց Ռուսաց Մեծն Պետրոս կայսրը։ Երեւելի շէնքերն են Ձմրան պալատը, Ս. Իսահակայ եկեղեցին, Աղեքսանդրի թատրոնը եւայլն։*

Գլխաւոր Նաւահանգիստք

Ռուսիա կը տեսնէ հինգ ծովեր։ Սպիտակ ծովու վրայ կը գտնուի Արխանգել, *որ ունի մորթի եւ մուշտակի մեծ վաճառանութիւն։*

Պալթիկի վրայ են,

Քրոնշտատ, *փոքր կղզիի մը վրայ, հոս է տէրութեան առաջին նաւարանը։* Լիպաւը *որ վերջերս եղաւ զինուորական նաւահանգիստ։*

Րիգա (180,000 *բն.), Պալթիկի վրայ ամենէն վաճառաշահ նաւահանգիստն է և ունի արմտեաց մեծ առուտուր։*

Սեւ ծովու վրայ են,

Օտեսա, (24,000 *բն.), կայսրութեան ամենէն վաճառաշահ նաւահանգիստն է և ունի արմտեաց մեծ առուտուր։*

Իսմայիլ՝ *Դանուբայ բերնին մօտ։ Երեւելի են նաեւ Ակերման, Խերսոն, Նիքոլայեվ։ Իսկ Սեվաստոպոլ՝ Խրիմու արեւմտեան կողմը՝ պատերազմական նաւահանգիստ է։*

Ազախու վրայ կը գտնուին Կերչ, Թականրոգ կամ Թայղան, որ ցորենի և ալիւրի մեծ առուտուր ունի. Ազով՝ Տոնի բերանը. Աստրախան կամ Աժտերխան, Կասպից ծովուն վրայ, Վոլկայի բերնին մօտ նշանաւոր նաւահանգիստ է։ Ունի խաւեարի, մուշտակի, ցորենի և մորթի մեծ վաճառականութիւն։

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Հիւսիսային Ռուսաստանի մէջ երեւելի են,

Նովկորոտ *և* Նիժնի-Նովկորոտ՝ *ուր տօնավաճառ կ'ըլլայ։*

Միջին Ռուսիոյ Գլխ. քաղաքներն են

Մոսկուա (650,000), *բազմամարդ, շէն, վաճառաշահ եւ ուսումնական քաղաք է։ Ս. Փեթերսպուրկէ առաջ այս էր Ռուսիոյ մայրաքաղաքը։ Ունի հռչակաւոր պալատ մը՝ Կրեմլին անուն եւ Մայր եկեղեցի մը։ Մոսքուայի մէջ ծնած է Մեծն Պետրոս Ռուսաց կայսրը. հոս է նաեւ Հայոց Լազարեան ճեմարանը։*

Վարշաւիա (450,000 *բն.), Մայրաքաղաք Լեհաստանի, Վիսթուլա գետին վրայ, Ռուսիոյ ամենէն ծաղկեալ, վաճառաշահ եւ ճարտարարուեստ քաղաքներէն մին է։ Նոյնպէս Լեհաստանի ճարտարարուեստ քաղաքաց մին է՝ Լոձ։*

Քիեւ (150,000 *բն.), Տնիեբերի վրայ մեծ քաղաք է, Մոսքուայէն առաջ այս էր Ռուսաց մայրաքաղաքը։*

Կազան (140,000 *բն.) Վոլկայի վրայ, ունի համալսարան եւ աստղաբաշխական դիտարան։*

Օրենպուրկ. *Ասիոյ սահմանին մօտ՝ վաճառաշահ քաղաք է.*

Քիշնեւ (130,000 *բն.), Պեսարապիա գաւառին մայրաքաղաքն է.*

Երեւելի են նաեւ Քարքով, Բօլդաւա, Նոր Նախիջեւան, Վիլնա, Կուրսք, Վլատիմիր, Չերնիգով, Պերտիչեֆ եւլն։

Խրիմու գլխաւոր քաղաքներն են Պաղչէ-Սէրայ, Սիմֆերոպոլ, Քեֆէ կամ Թէոդոսիա, ուր ծնած է Այվազովսքի անուանի Հայ ծովանկարիչը։

Ռուսիոյ կը վերաբերին Սպիցպերկ, Նոր Զեմպլա, և Քալկուեֆ Սառ. Ովկէանոսին մէջ։ Ալանտ, Տակօ, Էօզէլ Պալթիկի մէջ.

Կալուածք

Ռուսիա՝ Ասիոյ մէջ ունի Կովկաս, Սիպերիա, Թաթարիստանի մեծագոյն մասը և փոքր մաս մ'ալ Աֆղանիստանէն. Իսկ վերջերս տիրացաւ Չինու՝ Մանչուրիա գաւառին կարեւոր մէկ մասին և Փէչիլիի ծոցին մէջ՝ Բոռթ-Արթիւր նաւահանգստին։ Ռուսիա՝ Չինաստանի իր ստացուածքները տակաւ ընդարձակելու վրայ է։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Ռուսիա մեծատարած կայսրութիւն մ'է որ բացի Ռուսէրէ իր մէջ կը պարունակէ նաեւ այլ և այլ ժողովուրդներ, ինչպէս Ֆինլանտացի, Գերմանացի, Լեհ, Թաթար, Հայ, Հրէայ, Չերքէզ,

Լեհիի, Ռումէն, ևլն ։ Ռուսք՝ գործունեայ և կրօնասէր մարդիկ են, կը պատկանին Սլաւ ցեղին և կրօնիւ Յունադաւան են ։ Կառավարութեան ձեւն է բացարձակ միապետութիւն ։ Ռուսիա ունի 37,700 քիլ. երկաթուղի ու 142,950 քիլմ. հեռագրական գիծ ։

Երկրագործութիւնը միջին և հարաւային գաւառաց մէջ շատ յառաջ գացած է ։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Ռուսիա կ'արտահանէ արմտիք, կանեփ, վուշ, մորթ, մուշտակ, պարան, ստաղձ, առագաստի կտաւ կարագ, ձի, արջառ, խավեար, բամպակէ ու բրդէ կերպասներ, արծաթեղէն, կտրոցեղէն, աղած ձուկ, կուպր, ևլն ։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Ռուսիա օտար երկիրներէ կ'ընդունի թէյ, գաղթային բերքեր, ոգելից ըմպելիք, ազնիւ տեսակէ մետաքսեղէն, բրդեղէն, բամպակեղէն, մեքենայ և այլ մետաղական հարտարութիւններ, Բարիզեան ապրանք, ձէթ, չոր պտուղներ, քիմիական եւ գրական նիւթեր ։

Ռուսիոյ առեւտրական գլխաւոր ասպարէզներն են Ասիական երկիրները ։

Մեծ Դքսութիւն Ֆինլանտիոյ

Ռուսիոյ հիւս. կողմը 375,000 քռ. քիլմ. ընդարձակութեամբ և 2,700,000 բնակչօք տափարակ երկիր մ'է ։ Կլիման ցուրտ բայց առողջ է. հողն աղէկ մշակուած ու գետերով և լիճերով ծածկուած է ։

Գլխաւոր քաղաքներն են Հելսինկֆօր, Աբօ, Վիբօրկ եւ Ուլէաբօրկ ։

Ֆին կամ Ֆինլանտացիք Քրիստոնեայ, շատ բարեկիրթ և յառաջդիմասէր մարդիկ են ։ 1809էն ի վեր Ֆինլանտիա՝ Ռուսիոյ գերիշխանութեան ներքեւ ինքնօրէն Մեծ Դքսութիւն մ'էր ։ Սակայն 1899 տարւոյ մէջ, Ռուս կառավարութիւնը Ֆինլանտիոյ ներքին առանձնաշնորհումները ջնջեց և ժողովուրդն ալ տակաւ ռուսացնելու վրայ է ։

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՒՐՈՊԱ

ՖՐԱՆՍԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՖՐԱՆՍԱ կը գտնուի Միջին Եւրոպիոյ արեւմտեան կողմը, Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Մանշի ծով և Քալէի նեղուց, արեւելքէն՝ Պելճիքա, Գերմանիա, Զուիցերիա և Իտալիա, հարաւէն՝ Միջերկրական ծով և Պիրէնեան լերինք, արեւմուտքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս ։

Ֆռանսայի հիւսիսային և արեւմտեան կողմերը ընդհանրապէս դաշտային, իսկ արեւելեան և հարաւային մասերն լեռնոտ են ։

Ֆռանսայի կլիման՝ հիւսիսային և միջին մասերը բարեխառն և առողջ, իսկ հարաւային կողմերը՝ ընդհանրապէս ամառները տաք կ'ըլլան ։ Երկրին հողը բարեբեր և լաւ մշակուած է ։ Կ'արտադրէ որթատունկ, ձիթենի, ցորեն, ծխախոտ, գարի, վարսակ, կանեփ, գետնախնձոր ։ Շատ համբաւաւոր են Ֆռանսայի գինիները ։ Ֆռանսա ունի ընդարձակ ու պարարտ արօտներ որոց մէջ կ'արածին ոչխար, այծ, ընտիր տեսակէ կովեր, խոզ, ձի, եւայլն ։

Երկրին մէջ կը գտնուին հանքածուխ, երկաթ, զինկ, շինութեան քարերու հանքեր որոնք կը շահագործուին ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

550,000

Ֆռանսա ունի 536,000 քիլոմէդր քառ. տարածութիւն եւ 39,000,000 բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլոմ.ի վրայ կայ 72 անձ ։

Երկիրը բաժնուած է 86 գաւառներու որոնք կը կոչուին Տեփարթըման ։

ՓԱՐԻԶ (2,500,000 բն.), Մայրաքաղաք Ֆռանսայի, Սէն գետին վրայ շինուած՝ Եւրոպիոյ ամենէն գեղեցիկ, հարուստ և ծաղկ-

եալ քաղաքաց մին է ։ Ունի երեւելի համալսարաններ, մատենադարաններ, հնութեանց թանգարաններ. գեղեցիկ ձեռագործներ, զարդեղէններ, ուսմանց և գիտութեանց ամէն ճիւղերու համար երեւելի վարժարաններ ։ Շէնքերուն մէջ երեւելի են Նօդր-Տամի Մայր եկեղեցին, Նոր Օբէռա թատրոնը, Էնվալիտ անուն՝ ծեր զինուորաց անկելանոցը, Բանդէօնը, Մատըլէնի եկեղեցին, Աստեղքան Յաղթական կամարը, Լուվրի և Էլիզէի պալատները, նաև Էյֆէլի երկաթեայ 300 մէթր բարձրութեամբ գեղեցկակերտ աշտարակն զոր 1889ին կանգնեցին և որ աշխարհիս ամենէն բարձր շէնքն է ։ Ասոնցմէ ի զատ՝ Փարիզի մէջ կան Պուլվարներ, հասարակաց սիրուն պարտէզներ, կամուրջներ, թատրոններ, ընդարձակ և մաքուր ճեմելիներ, եւայլն ։

Գլխաւոր նաւահանգիստք՝ Մանշի վրայ

Քալէ, Անգլիա անցնելու սովորական եւ բանուկ նաւահանգիստն է։

Ռուան (110,000) Սէն գետին վրայ վաճառաշահ նաւահանգիստ է։ Հոս ծնաւ Քոռնէյլ անուանի բանաստեղծը։

Լը Հավր (110,000) Սէնի բերանը խիստ բանուկ և վաճառաշահ նաւահանգիստ է։ Հայրենիք՝ Պէռնառտէն տը Սէն Բիէռ Ֆռանսացի մատենագրին։

Շէրպուր, պատերազմական նաւահանգիստ է։ Ս. Մալօ, հայրենիք Շադօպրիանի։ Երկրորդական նաւահանգիստներն են՝ Պուլօնեը և Տիւնքէրք՝ Հիւս. ծովուն վրայ։

Ատլանտեանի վրայ կը գտնուին

Նանդ (130,000) Լուառ գետին վրայ, ունի երեւելի նաւարան։ Պրէսթ, զինուորական նաւահանգիստ է և՝ Ֆռանսայի ամենէն արեւմտեան քաղաքը։

Պօռտօ, Կարօն գետին վրայ խիստ բանուկ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ, համբաւաւոր է գինին։ Անուանի են նաեւ Լա Ռօշէլ, Սէն Նազէռ, որք մեծ յարաբերութիւն ունին Նոր Աշխարհի հետ։

Միջերկրականի վրայ կը գտնուին

Մառսէյլ կամ Մարսիլիա, իբր 400,000 բնակչօք. Ֆռանսայի առաջին և աշխարհիս նշանաւորագոյն նաւահանգստաց մին է։ Հոս ծնած է Թիէռ մեծ քաղաքագէտը։

Թուլոն, ունի երեւելի նաւարան։ Նիս, ունի մեղմ և զուարճալի կլիմայ։ Հոս ծնած են Կարիպալտի Իտալացի և Մասէնա Ֆռանսացի զօրապետները։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Լիլ (180,000 բնկ.) ամուր եւ ճարտարարուեստ քաղաք է։

Ռէնս, հին քաղաք է. անուանի է գինին։

Ամիէն, ունի հոյակապ Մայր եկեղեցի։

Օռլէան, հին և վաճառաշահ քաղաք է։

Լիօն (400,000) Ֆռանսայի՝ ամենէն ճարտարարուեստ քաղաքներէն մին՝ եւ մետաքսեղինաց կողմանէ աշխարհիս ամենէն երեւելի կեդրոնն է։

Պըզանսօն, անուանի կեդրոն ժամագործութեան։ Հոս ծնած է Վիքթօռ Հիւկօ։

Տիժօն, ունի քիմիական նիւթոց վաճառականութիւն։ Հոս ծնած է Պօսիւէ։

Քլէրմօն-Ֆէռան, հայրենիք Բասքալ բնագէտին։

Նանսի, Գերմանիոյ սահմանին մօտ՝ ունի մանկավարժական հաստատութիւններ։

Մօնբէլիէ, ունի երկրագործական վարժարան։ — Նիմ, հին քաղաք է, հոս ծնաւ Կիզօ մեծ պատմաբանը — Թուլուզ, Լիմօժ, Մոնթօպան վաճառաշահ քաղաքներ են։

Երեւելի են նաև Սէնդ Էթիէն, Անկուլէմ, Ավինեօն, Կրընօպլը, Թուռ, Լիմօժ եւայլն։

Կալուածք

Ֆռանսա Եւրոպիոյ մէջ ունի Քորսիքա կղզին՝ որու գլխաւոր քաղաքն է Այաչչիօ։ Հոս ծնաւ Մեծն Նաբոլէոն Ֆռանսայի կայսրը։

Հեռաւոր կալուածներն են Բոնտիշէրի, Քարիքալ, Մահէ և Չանտէռնակօռ քաղաքները՝ Հնդկաստանի մէջ։ Թօնքին եւ Հար. Քօչէնչին՝ Հնդկաչինու մէջ։

Ալճէրի, Ֆռանս. Քօնկօ, Հիւս. Կուինէոյ մէկ մասն. Նոյնպէս Սահարայի եւ Սուտանի արեւմտեան մասերը, Սենեկալ, Պուռպօն եւ շրջակայ մի քանի կղզիք՝ Ափրիկէի մէջ։

Կույանայի մէկ մասէն ի զատ՝ Մարթինիք, Կուատալուփ և մի քանի փոքր կղզիներ՝ Ամերիկայի մէջ։

Մարքիզեան, Թահիթի եւ Նոր-Քալէտոնիա՝ Ովկէանիոյ մէջ։

Ֆռանսական ստացուածոց տարածութիւնն է 4,500,000 քիլ. քառ. իբր 72 միլիոն բնակչօք։

Ընդհանուր տեղեկութիւնք

Ֆրանսացիք աշխարհիս մեծ ազգերէ մին են ։ Արուեստ, գիտութիւն, ձեռագործ, ճարտարութիւն եւ առեւտուր շատ կատարելագործած են ։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Ֆրանսայէ արտածեալ ապրանքներն են՝ ազնիւ գինի եւ այլ ըմպելիներ, պատրաստի դեղեր, պանիր, կարագ, անուշահոտ ջուրեր, աճառ, բամպակէ, բուրդէ եւ մետաքսէ ընտիր կերպասներ, ասուի, Բարիզեան ապրանք, Նորաձեւութեան նիւթեր, ոսկիէ եւ արծաթէ զարդեղէններ, գրական նիւթեր, մեքենայ, կտրոցեղէններ, գեղարուեստական ու գրական առարկաներ, յաճախապակեայ եւ բիւրեղեայ անօթներ, փերեզակաց ապրանք, կաշի, պատրաստի կօշիկներ, ճերմակեղէն (bonneterie), արմտիք, ալիւր, ժամացոյց, գոհարեղէն զարդեր, կարասի, կառք, պատրաստի ներկեր եւայլն ։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Նախնական նիւթեր, չգործուած մետալներ, հանքածուխ, գաղթային նպարներ, իւղալից հունտեր, ձէթ, ծխախոտ ։ Ներկի նիւթեր, բժշկական բոյսեր, համեմունք, գինի, ատաղձ, արեւելեան ճաշակաւ կերպասներ, անօթներ, մետաքսէ զարդեղէններ, զէնքեր, հիւսելի նիւթեր եւլն ։

Ֆրանսացիք ուշիմ, համակրելի, աշխատասէր եւ տնտեսագէտ մարդիկ են ։ Կը պատկանին Լատին ցեղին ։ Ֆրանսական լեզուն շատ ներդաշնակ եւ ընդհանրացեալ լեզու մ'է ։ Տիրող կրօնն է Կաթոլիկութիւն ։ Կառավարութեան ձեւն է Հանրապետութիւն ։

Ֆրանսա ունի 45,000 քիլմ. երկաթուղի, ու 100,700 հեռագիծ ։

ՊԵԼՃԻՔԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊԵԼՃԻՔԱ փոքր թագաւորութիւն մ'է Ֆրանսայի հիւսարեւելեան կողմը ։ Սահմաններն են՝ հիւսիսէն Հոլանտա և Հիւսիսային ծով, արեւելքէն՝ Գերմանիա, հարաւէն՝ Ֆրանսա եւ արեւմուտքէն՝ Հիւսիսային ծով ։

Պելճիքայի՝ բացի հարաւային արեւելեան կողմերէն՝ ուր կ'երեւին Արտէն լերինք, միացեալ մասերն ընդհանրապէս դաշտային են ։

Կլիմայ եւ բուսաբերութիւն, — Պելճիոյ կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է, ամառները զուարճալի, իսկ ձմեռները ցուրտ են ։ Հողը բարեբեր եւ խիստ լաւ մշակուած ըլլալով՝ կ'արտադրէ ցորեն, ծխախոտ, գարի, կանեփ եւ այլ բոյսեր ։

Պելճիքա ունի հանքածխոյ, զինկի ու երկաթի հարուստ հանքեր որք կը շահագործուին ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

30,500 8 միլիոն 300 հազ.

Պելճիքա ունի [redacted] քիլ. քառ. տարածութիւն եւ [redacted] բնակիչ ։ Մէկ մի քառ. քիլ.ի վրայ կայ 224 անձ ։

Պելճիքան կը բաժնուի 9 գաւառներու ։

800,000

ՊՐԻՒՔՍԷԼ ([redacted] բն.) Մայրաքաղաք Պելճիքայի, Սէնօ գետին մէկ ճիւղին վրայ շինուած նշանաւոր քաղաք է ։ Ունի թագաւորական հոյակապ պալատ, գեղեցիկ մայր եկեղեցի, գիտութեանց երեւելի կեդրոններ եւայլն ։

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Անվէրս (200,000 բն.) Էսքօ գետին վրայ բանուկ նաւահանգիստ է, ունի գեղեցիկ ձեռագործներ ու մեծ վաճառականութիւն ։ Կանտ (150,000), Պելճիոյ ամենէն մեծ քաղաքն է ։ Լիէժ (165,000), ունի հանքածուխ եւ շատ մը գործարաններ ։ Երեւելի են նաև Պրուժ, Վէրվիէ, Նամիւր, Մօնս, Մալին, Լուվէն եւայլն ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պելճիքա թէեւ փոքր՝ սակայն Եւրոպայի ամենէ յառաջադէմ եւ հարուստ երկիրներէն մին է։ Ունի առատ հանքածուխ և հարուստ բուսաբերութիւն։ Ձեռագործ եւ ճարտարութիւն եւս շատ ծաղկած են։ Երկրին մէջ երկաթուղիք ու ջրանցք խիստ շատ են՝ որով ներքին հաղորդակցութիւնն ալ մեծապէս դիւրացած է։ Պելճիքա երկրագնտիս վրայ՝ համեմատաբար իր ընդարձակութեան՝ ամենէն բազմամարդ երկիրն է, այնպէս որ ամեն մէկ քառ. քիլոմէդրի վրայ 224 բնակիչ կը գտնուի։

Երկաթուղի

Երկրին ամէն կողմերը կան նախնական, միջնակարգ ու բարձրագոյն վարժարաններ. նոյնպէս համալսարաններ՝ Պրիւքսէլի, Կանտի, Լիէժի եւ Անվէռսի մէջ։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Պելճիքա օտար երկիրներէ կ'ընդունի նախնական նիւթեր. գաղթային բերքեր, Ֆռանսական, Անգլիական ու Գերմանական հիւսուածքներ, մեքենայ, յախճապակի, հայելի, նորաձեւութեան առարկաներ եւլն։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Պելճիքա կ'արտածէ՝ հանքածուխ, երկաթ, զինկ, շինութեան քարեր, արջառ, կարագ, բրինձ, ընտիր անօթեղէններ, թուղթ, տպագրական մեքենաներ, ժանեակ, մետաքսէ, բուրդէ եւ բամպակէ զանազան կերպասներ, զէնք, քիմիական նիւթեր, գորգ, լուացքի զգեստներ (ճերմակեղէն), պատրաստուած թանկագին քարեր եւայլն։

Պելճիքացիք կը խօսին Ֆռանսերէն եւ Ֆլամաներէն՝ որ Գերմանական եւ Ֆռանսական լեզուներու խառնուրդ մ'է։ Երկրին կրօնն է Կաթոլիկութիւն։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն։ Պելճիքա Ափրիկէի մէջ ունի Քոնկոյի մէկ մասը՝ Պելճիական Քոնկօ անունով։ Պելճիքա ունի 6,000 քիլ. երկաթուղի, ու 8000 քիլմ. հեռագրական գիծ։

ՀՈԼԱՆՏԱ

ԿԱՄ

ՍՏՈՐԻՆ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՀՈԼԱՆՏԱ Հիւս. ծովուն եզերքը փոքր ու տափարակ երկիր մ'է. Սահմաններն են հիւսիսէն եւ արեւմուտքէն՝ Հիւսիսային ծով, արեւելքէն՝ Գերմանիա, հարաւէն՝ Պելճիքա։

Այս երկրին մանաւանդ հիւսիսային մասերը շատ տեղ ծովէն ցած ըլլալուն պատճառաւ՝ տեղացիք բարձր եւ ամուր թումբեր կանգնած են՝ երկիրը ողողումէ պաշտպանելու համար։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Հոլանտայի կլիման ընդհանրապէս խոնաւ եւ փոփոխական է։ Հողը թէեւ բնականէն անբեր ու ճախճախուտ՝ սակայն բնակչաց յարատեւ աշխատութեան շնորհիւ՝ հետզհետէ այդ ճախիճները ցամքելով՝ մշակելի երկիրներ դարձած են։ Գլխաւոր բոյսերն են ծխախոտ, արմտիք, կանեփ, գետնախնձոր եւ գարի։

Հոլանտա ունի ընդարձակ եւ պարարտ արօտներ որոց մէջ կը կերակրին ընտիր տեսակէ կաթնտու կենդանիներ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Հոլանտա ունի 33,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 5 000,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլմ. վրայ կայ 152 անձ։

Երկիրը բաժնուած է 11 գաւառներու։

ԼԱ-ՀԷՅ կամ ՀԱԱԿ (150,000 բն.), Մայրաքաղաք Հոլանտայի, ծովուն մօտ, նոր ու գեղեցիկ քաղաք է։

Ամըստերտամ (300,000 բն.), նախկին մայրաքաղաք Հոլանտայի Զուիտէրզէքի ծոցին վրայ՝ աշխարհիս ամենէն անուանի եւ վաճառաշահ նաւահանգիստներէն մին է։ Ունի փառաւոր եկեղեցիներ,

արքունի պալատներ եւ ուսումնական հաստատութիւններ։ Ժամանակաւ այս քաղաքին մէջ Հայք ունէին եկեղեցի եւ տպարան։

Երեւելի են նաեւ Ռոդերդամ, Ուտրեխ, Լէյտա, Հարլէմ, Մա'աստրիխ, Կրօնինկ եւլն,

Կալուածք

Հոլանտա Եւրոպայէ դուրս ունի հեռաւոր եւ հարուստ կալուածներ։ Ճաւա կղզին Սումադրա, Պօրնէօ, Պանքա եւ Մոլուքեան կղզեաց մէկ մասը՝ Ովկէանիոյ մէջ։ Կույանայի մէկ մասը եւ փոքր Անդիլեանց մի քանին՝ Ամերիկայի մէջ, որոց ամբողջին տարածութիւնն է 2 միլիոն քիլմ. քառ. եւ բնակչաց թիւն՝ իբր 31 միլիոն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Հոլանտացիք աշխատասէր եւ գործունեայ մարդիկ են։ Երկրագործութիւն, արհեստ եւ վաճառականութիւն շատ ծաղկեցուցած են։ Հոլանտա կ'արտածէ գաղթային նպարներ՝ զորս իր հեռաւոր կալուածներէն բերել տալով կը վաճառէ գլխաւորապէս Եւրոպիոյ Պալթիկեան պետութեանց։ Նոյնպէս կ'արտածէ բանջարեղէն, արջառ, աղած ձուկ, կաշի, ձկան իւղ, պանիր, կարագ, ազնիւ կտաւ, բրդեղէն եւ թուղթ։ Հոլանտացիք երեւելի են նաեւ իբրեւ քաջ նաւաստիներ։ Անգլիայէ առաջ՝ Հոլանտան էր Եւրոպայի ծովային ու գաղթային առաջին տէրութիւնը։ Կը խօսին Գերմաներէնի մէկ տեսակը։ Կրօնքնին է Բողոքականութիւն։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն։ Հոլանտա ունի 3,000 քիլմ. երկաթուղի, ու 5,700 քիլմ. հեռ. գիծ եւ բազմաթիւ ձեռագործ ջրանցքներ։

ՋՈՒԻՑԵՐԻ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՋՈՒԻՑԵՐԻ ԿԱՄ ՀԵԼՈՒԵՏԻԱ փոքր ու լեռնային երկիր մ'է Ֆռանսայի, Գերմանիոյ, Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ միջեւ։

Ալպեան. լերանց մէջ տեսարան

Զուիցերի շատ երեւելի է իւր բնական զմայլելի տեսարաններուն, բարձրաբերձ եւ ձիւնապատ լեռներուն, զուարճալի լիճերուն եւ առողջ ու բարեխառն կլիմային կողմանէ։

Լեռներ. — Այս երկրին մէջ կը տարածուին Ալպեանց բազուկներն որոց գլխաւոր գագաթներն են Ս. Պեռնար, Մօն Ռօզա, Սէն Կոթառ որ ունի 13 քիլմ. երկայնութեամբ ստորերկրեայ երկաթուղի։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Զուիցերիոյ լեռնային գաւառաց կլիման ընդհանրապէս ցուրտ է. իսկ հովիտներուն մէջ աւելի բարեխառն եւ զուարճալի կլիմայ մը կը տիրէ։ Երկրագործութիւնը շատ ծաղկած է այս երկրին մէջ եւ կ'արտադրէ ամէն տեսակ արմտիք ու բանջարեղէն։ Ունի բազմաթիւ կաթնատու կենդանիներ որոց կաթէն տեղացիք կը շինեն ընտիր կարագ ու պանիր։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Զուիցերի ունի 41,340 քիլ. քառ. տարածութիւն և 3,000,000 բնակիչ։ Մէկ մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 73 անձ։

Երկիրը բաժնուած է Քանթոն կոչուած 22 դաշնակից գաւառակներու։

ՊԷՌՆ (45,000 բն.), Մայրաքաղաք Զուիցերիոյ, շէն ու ծաղկեալ քաղաք է, ունի համալսարան, փառաւոր մայր եկեղեցի եւ զուարճալի զբօսավայրեր եւլն։

Ժընեւրա' (70,000) համանուն լճին վրայ սփռուն եւ Զուիցերիոյ մեծագոյն քաղաքն է։ Ունի երեւելի վարժարաններ եւ ընդարձակ վաճառականութիւն։

Ցուրիխ' (80,000) համանուն լճին վրայ' Զուիցերիոյ ամենէն ճարտարուեստ քաղաքն է։

Լօզան' Ժընեւրայի լճին մօտ' ունի գեղեցիկ զբօսավայր եւ կանոնաւոր վարժարաններ։ Պալ կամ Պազիլէա (60,000), Հռենոսի վրայ վաճառաշահ եւ ճարտարարուեստ քաղաք է։

Երեւելի են նաև Նէօշաթէլ, Լուչեռնա, Սէն-կալ, Շօ-տը-Ֆօն, Ֆրիպուրկ եւ Սիօն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Զուիցերիացիք առանձին ազգութիւն մը չ'են, այլ կը բաղկանան Ֆրանսացիներէ, Գերմաններէ եւ Իտալացիներէ որոնք իրարու հետ շատ սիրով կ'ապրին։ Նշանաւոր են Զուիցերիացիք'

իբրեւ աշխատասէր եւ գործունեայ մարդիկ։ Այս պատճառաւ իրենց մէջ շատ յառաջ գացած են դաստիարակութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն եւ առեւտուր։ Երեւելի են այս երկրին երկրագործական բերքերը. ինչպէս արմտիք, պանիր, կարագ, արջառ, գետնախնձոր, որթատունկ, բամպակ, թթենի, որ շերամարուծութեան կը նպաստէ և շինութեան ընտիր փայտի բազում անտառներ։

Զուիցերիա ունի նաեւ կարեւոր մետաղներ եւ հանքային ջուրեր։ Իր ճարտարութեանց մէջ նշանաւոր են ժամացոյցը, ոսկիէ ու գոհարեղէն զարդերը, տպածոները, բրդեղէն ու մետաքսեղէն կերպասները. գրական նիւթերը, ժանեակները, գործուած կաշին եւլն։

Երկրին մէջ կը խօսուի Գերմաներէն, Ֆրանսերէն եւ Իտալերէն։ Կրօնքը' Բողոքականութիւն եւ Կաթոլիկութիւն խառն է։ Իւրաքանչիւր գաւառ իր առանձին կառավարութիւնն ունի։ Զուիցերի ունի 10,170 քիլմ. երկաթուղի ու 13.300 քիլմ. Հեռ. գիծ։ Ս. Կոթառի ներքնուղին բացուելէն ի վեր Զուիցերիոյ արտաքին վաճառականութիւնը շատ զարգացաւ։

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ Եւրոպիոյ կեդրոնական մասին մէջ ընդարձակ տէրութիւն մ'է։ Սահմաններն են հիւսիսէն' Հիւսիսային ծով, Տանըմարքա եւ Պալթիկ ծով. արեւելքէն' Ռուսիա եւ Աւստրիա հարաւէն' Աւստրիա եւ Զուիցերի. արեւմուտքէն' Ֆրանսա, Պելճիքա եւ Հոլանտա։

Գերմանիոյ հիւսիսային մասն (Բրուսիա) տափարակ ու ճախճախուտ է, միջին մասը' աւելի բարձր դիրք ունի, հողը բարեբեր է եւ անտառներով ծածկուած, իսկ հարաւային եւ արեւմտեան կողմերը բոլորովին լեռնային են։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Ընդհանրապէս հիւս. Գերմանիա խոնաւ, ցուրտ եւ օդը փոփոխական է. իսկ աւելի զուարճալի եւ բարեխառն են արեւմտեան եւ մանաւանդ հարաւային կողմերը։

Երկիրը լաւ մշակուած է եւ կ'արտադրէ ցորեն, գետնախնձոր,

Արծաթի հանք

ճակնդեղ, գարի, վարսակ, ծխախոտ եւ շինութեան փայտ։ Գերմանիա ունի ընտանի ամեն տեսակ կենդանիներ, Հռենոսի շրջակայ գաւառաց մէջ յառաջ կուգայ որթատունկ։

Հանք. — Գերմանիա հանքի մասին հարուստ է, ունի արծաթ, պղինձ, հանքածուխ, երկաթ, զինկ, կապար, սնդիկ, աղ եւ սաթ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Գերմանիա ունի 540,650 քիլ. քառ. տարածութիւն, եւ 53,000,000 բնակիչ։ Մէկ մի քառ. քիլմ.ի վրայ 97 անձ։

Գերմանիա մեծ եւ փոքր քսան եւ վեց դաշնակից տէրութիւններէ կազմուած ընդարձակ կայսրութիւն մ'է եւ կը պարունակէ 4 Թագաւորութիւն. 6. Մեծ դքսութիւն. 5. Դքսութիւն. 7. Իշխանութիւն. 3, Ազատ քաղաքներ ու 2. Կայսերական գաւառ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԲՐՈՒՍԻՈՅ

Բրուսիա՝ որ է Գերմանական տէրութեանց ամենէն մեծն ու կարեւորը՝ կը տարածուի Հիւսիսային եւ Պալթիկ ծովերուն հարաւակողմը, Հոլանտայէն սկսեալ մինչեւ ի Ռուսիա։ Ունի 355,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 27,000,000 բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է ՊԵՐԼԻՆ (1,400,000 բն.), Սբրէ գետին վրայ Եւրոպիոյ մեծագոյն եւ ամենէն ծաղկեալ քաղաքներէն մին է։ Հոյակապ շէնքերն են Կայսերական պալատը, համալսարանները, Յաղթական կամարը, զինարանը եւլն։

Գլխ. նաւահանգիստ՝ Պալթիկ ծովուն վրայ

Քէօնիկսպերկ (135,000 բն.) ուր ծնած է Քանդ երեւելի փիլիսոփան. Տանձիկ, Շթեթին, Շթրալզունտ, Լիւպէկ եւ Քիլ։

Էլպայի բերնին մօտ կը գտնուին՝ Ալթոնա, եւ մանաւանդ Համպուրկ որ է աշխարհիս ամենէն վաճառաշահ եւ բանուկ նաւահանգիստներէն մին։ Ունի 350,000 բնակիչ։

Ներքին Գլխ. քաղաքները են

Պրէսլաւ (280,000 բն.) Օտէրի վրայ ճարտարուեստ քաղաք է։

Քոլոնիա կամ Քէօլն (150,000) Հռենոսի վրայ՝ Գերմանիոյ ամենէն երեւելի քաղաքաց մին եւ հայրենիք է Օֆէնպախ մեծանուն երաժշտին։

Ֆրանքֆորթ (130,000) *Մայն գետին վրայ, ունի երեւելի դրամատուններ։ Հոս ծնաւ Կէօթէ անուանի բանաստեղծը։*

Հանովր (125000) *ճարտարուեստ եւ վաճառաշահ քաղաք է։*

Անուանի են նաեւ Մակտէպուրկ (100,000) *Աախէն կամ Էքս-լա-Շափէլ, Պոզէն, Քասէլ, Փոցտամ, Ֆրանքֆորթ (Օտէրի վրայ), Կոպլենց, Թիլսիթ, Տիւսէլտորֆ, Էսսէն եւայլն։*

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՔՍՈՆԻՈՅ

Տարած. 14,992 քիլ. քառ.— Բնակիչ 3,200,000

Կը գտնուի Պրուսիոյ հարաւային կողմը։

Մայրաքաղաքն է ՏՐԷԶՏԱ (250,000), *Էլպա գետին վրայ գեղեցիկ ու ծաղկեալ քաղաք է։*

Լայփցիկ (170,000) *ունի երեւելի համալսարան եւ գրքի մեծ վաճառականութիւն։*

Երեւելի են նաեւ Քէմնից եւ Ֆրայպէրկ։

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՎԻԵՐԱՅԻ

Տարած. 75,859 քիլ. քառ. — Բնակիչ 5,500,000

Կը գտնուի Սաքսոնիոյ հարաւային արեւմտեան կողմը։

Մայրաքաղաքն է ՄԻՒՆԻԽ *կամ* ՄԻՒՆԽԸՆ (250,000), *Իզար գետին վրայ։ Ունի երեւելի ճեմարաններ, Թանգարան եւ անուանի համալսարան։*

Նիւրէնպէրկ (100,000) *ճարտարուեստ քաղաք է, ունի տղոց համար հրահանգիչ սիրուն խաղալիկներ։*

Երեւելի են նաեւ Աուկսպուրկ, Րաթիզպօնա եւ Վիւրցպուրկ։

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՎԻՒՐԹԷՆՊԷՐԿԻ

Տարած. 19,500 քիլ. քառ.— Բնակիչ 3,500,000

Կը գտնուի Պավերիոյ արեւմտեան կողմը։

Մայրաքաղաքն է ՇԹՈՒԹԿԱՐՏ (130,000 *բն.*) *անուանի է այս քաղաքն՝ արուեստից եւ գիտութեանց կողմանէ։*

Երեւելի են նաեւ Ուլմ՝ որ Դանուբի վրայ ամուր բերդաքաղաք է։

Լուիզպուրկ՝ *որ է երկրորդ թագաւորանիստ քաղաք։ Մարպախ. հոս ծնած է Շիլլէր բանաստեղծը։*

ՄԵԾ ԴՔՍՈՒԹԻՒՆՔ

1°. Պատէն, *Մայրաքաղաքն է* ՔԱՐԼՍՐՈՒՀԷ (45,000), *ունի ուսումնական երեւելի հաստատութիւններ։ Անուանի են նաեւ Հայտէլպէրկ՝ որու նշանաւոր է համալսարանը։ Պատըն-Պատըն, ունի հանքային ջուրերու բաղնիքներ։ Երեւելի են նաեւ Մանհայմ եւ Րաստադ։*

2°. Հէսսէ-Տարմշտատ, *Մայրաքաղաքն է* ՏԱՐՄՇՏԱՏ (50,000) *իսկ ամենէն կարեւորն է Մայանս կամ Մայնց* (60,000) *որ Հռենոսի վրայ երեւելի բերդաքաղաք է։ Հոս ծնաւ Յովհաննէս Կութթէնպէրկ տպագրութեան արուեստը գտնողը։ Կարեւոր է նաեւ Ուորմս։*

3°. Սաքս-Վայմար, *Մայրաքաղաքն է* ՎԱՅՄԱՐ

4°. Մէքլէմպուրկ, » ՄԷՔԼԷՄՊՈՒՐԿ

5°. Օլտէմպուրկ, » ՕԼՏԷՄՊՈՒՐԿ

6°. Մէքլէնպուրկ-Շուէրին » ՇՈՒԷՐԻՆ

Չորս Դքսութիւններն են

1° Պրունսվիք, 2°. Սաքս-Քոպուրկ-Կոթա, 3°. Սաքս Մայնինկն, 4°. Սաքս-Ալտէնպուրկ, 5°. Անհալդ, *որոց մայրաքաղաքներն իրենց անուամբ կը կոչուին։*

Երեք Ազատ քաղաքներն են

Պրէմա (110,000), Համպուրկ (350,000) *եւ* Լիւպէք *որոնք խիստ վաճառաշահ կեդրոններ են։*

Կայսերական Գաւառք

1871*ին Գերմանիա Ֆրանսայէն գրաւեց* Ալզաս *եւ* Լոռէն *գաւառները՝ որոնք կը գտնուին Հռենոսի ձախ ափանց վրայ։ Գլխաւոր քաղաքներն են Շթրազպուրկ* (105,000), *երեւելի բերդաքաղաք է. ունի անուանի Մայր եկեղեցի։ Մէց՝ նոյնպէս ամուր քաղաք է։ Երեւելի են նաեւ Միւլհուզ կամ Միւլհաուզէն եւ Քոլմառ։*

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Գերմանացիք երեւելի են իբրեւ գործունեայ, ծանրաբարոյ և ուշիմ մարդիկ ։ Կրթութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն, վաճառականութիւն եւ մանաւանդ զինուորական արուեստը շատ յառաջ գացած է իրենց մէջ ։ Ամեն տեղ կը տեսնուին նախնական վարժարաններ, թանգարաններ եւ համալսարաններ ։ Երկրին մէջ բազմաթիւ երկաթուղւոյ գիծեր կան եւ հեռաղհեռէ ալ շինուելու վրայ են ։

Գերմանիոյ ստացուածքներն են՝ Քիաու-Չէու՝ Չինու մէջ․ Աֆրիկէի մէջ ունի՝ Թօկօ . Քամէրուն . Անկրա-Փէքուանա՝ արեւմտեան մասին մէջ ։ Զանկէպարի Հար. մասը՝ Արեւելեան Աֆրիկէի մէջ ։

Օվկիանիոյ մէջ ունի Նոր Կուէնիոյ մէկ մասն ու Պիզմարքեան արշիպեղագոսը՝ Նոր Բրիտանիոյ մէջ ։

Տարածութիւն ստացուածոց 3,000,000 քառ. քիլ. — Բնակիչ 9,000,000 ։

Գերմանիա վերջերս Սպանիայէն գնեց Քարոլինեան, Մարիանեան, Բալաօս, արշիպեղագոսները՝ որոնք Միքրոնէզիոյ մաս կը կազմեն ։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Գերմանիա ներածեալ գլ. ապրանքներն են՝ նախնական նիւթեր, գաղթային նպարեղէններ, հիւսելի նիւթեր, գունաւոր բոյսեր, շինութեան ընտիր փայտ, չգործուած կաշի, Ֆռանս. Անգլ. ու Պելճիական ազնիւ մետաքսեղէնք բրդեղէնք, անօթեղէնք, մեքենայ եւայլն ։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Գերմանիա կ'արտահանէ չգործուած այլ և այլ մետաղներ, հանքածուխ, ծխախոտ, աղ, երկաթէ ու պողպատէ գործիքներ, զէնք, արմտիք, Հռենոսեան գինի, գարեջուր բուրդէ, բամպակէ ու մետաքսէ տարազագործական ամէն կարգի կերպասներ, ճերմակեղէնք (bonneterie), գրական նիւթեր, յախճապակեայ ու բիւրեղեայ անօթներ, կաշի, երաժշտական ու գեղարուեստական առարկաներ, փերեզակաց ապրանք, ժամացոյց, գոհարեղէն զարդեր եւայլն ։

Գերմանիոյ արտաքին վաճառականութիւնը՝ մանաւանդ Արեւելքի մէջ շատ զարգացաւ վերջի տարիներս ։

Երկրին լեզուն Գերմաներէն է ։ Կրօնը՝ Հիւս. կողմը Բողոքականութիւն, իսկ Հարաւային երկրաց մէջ Կաթոլիկութիւն է ։

Բրուսիոյ թագաւորը կը կրէ Կայսր Գերմանիոյ տիտղոսը, Գերմանիա ունի 48,000 քիլմ. երկաթուղի ու 167,000 հեռգ. գիծ ։

ԱՒՍՏՐՕ — ՀՈՒՆԳԱՐԱԿԱՆ

ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՒՍՏՐՕ-ՀՈՒՆԳԱՐԻԱ կեդրոնական Եւրոպիոյ մէջ, Գերմանիոյ արեւելեան հարաւային կողմը՝ ընդարձակ կայսրութիւն մ'է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Գերմանիա, արեւելքէն՝ Ռուսիա եւ Ռումանիա, Սերպիա, Թուրքիա եւ Գարատաղ. արեւմուտքէն՝ Ադրիական ծով, Իտալիա, Զուիցերիա եւ Գերմանիա ։

Երկրին արեւմտեան եւ հար. արեւելեան կողմերը լեռնոտ են, իսկ Հունգարիա, Կալիցիա եւ Պոհեմիա գաւառները կը պարունակեն ընդարձակ եւ բարեբեր հովիտներ ։

Աւստրիոյ կլիման ընդհանրապէս բարեխառն եւ առողջ է. գարնան եւ աշնան մէջ յորդ անձրեւներ կը տեղան, իսկ Ադրիականի սահմանակից գաւառներն համեմատաբար աւելի տաք կըլլան ։ Երկրին հողը բարեբեր ու լաւ մշակուած է. գլխաւոր բոյսերն են՝ ցորեն, գարի, կանեփ, վարսակ, որթատունկ, ծխախոտ, գետնախնձոր, ձիթենի եւ ազնիւ մրգեղէններ ։

Կենդանիք եւ Հանք

Աւստրիա ունի ամեն տեսակ ընտանի կենդանիներ. Մաճառիստանի մէջ կը գտնուին ընտիր ձի եւ խոզ ։

Երկրին մէջ կան արծաթի, երկաթի, կապարի, ցինկի, ոսկւոյ, հանքածխոյ եւ մանաւանդ աղի հարուստ հանքեր ։

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Աւստրօ-Հունգարիա ունի 676,300 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 42,000,000 բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլ. ի վրայ կայ 79 անձ ։

Աւստրիա բաժնուած է 16 գաւառներու ։

ՎԻԷՆՆԱ (1,350,000 բն.) Մայրաքաղաք Աւստրիական կայս-

րութեան, Ստորին Աւստրիա գաւառին մէջ, Դանուբ գետին աջ եզերքին վրայ ընդարձակ, բազմամարդ եւ ծաղկեալ քաղաք է։ Շէնքերուն մէջ երեւելի են Ս. Ստեփաննոսի Կաթողիկէն, Կայսերական պալատները, Քաղաքատունը եւ Օբերա թատրոնը։ Վիէննա անուանի է նաեւ իբրեւ կեդրոն գիտութեանց, արուեստից եւ վաճառականութեան։ Մխիթարեան Հարք՝ այս Մայրաքաղաքին մէջ ունին վանք եւ տպարան։

Գաւառք եւ գլխաւոր Քաղաքք

Իսթրիա կամ Լիւրիկէ. — Գլխ. քաղաքն է Թրիէսթ (150000) Ադրիական ծովուն վրայ, կայսրութեան ամենէն բանուկ ու վաճառաշահ նաւահանգիստն է եւ աշխարհիս ամէն կողմերուն հետ ընդարձակ յարաբերութիւն ունի։ Փօլա՝ նոյնպէս Ադրիականի վրայ զինուորական նաւահանգիստ է։

Թիրօլ. — Գլխ. քաղաք Ինսպրուք, Ին գետին վրայ վաճառաշահ եւ սիրուն քաղաք է։

Ստիրիա գլ. քաղաք Կրաց (100,000) անուանի է գարեջուրը։

Վերին Աւստրիա, գլ. քաղաք Սալցպուրկ՝ ունի հարուստ աղահանք։ Երեւելի է նաեւ Լինձ։

Պոհեմիա, գլ. քաղաք Փրակա (166,000), վաճառաշահ քաղաք է. ունի անուանի համալսարան։ Մօտերը կը գտնուին անուանի ջերմուկներ։

Մորաւիա, գլ. քաղաք Պրիւն, ունի բրդեղինաց երեւելի գործարաններ։

Սիլեզիա գլ. քաղաք Թրօփօ։

Կալիցիա, գլ. քաղաք Լեմպերկ, (115,000), երեւելի է համալսարանը։

Քրաքովիա, գլ. քաղաք Քրաքովիա, ունի աղի, զինկի, եւ պղնձի հարուստ հանքեր։

Տալմացիա, գլ. քաղաքներն են Զառա, Ռակուզա եւ Քաթարօ՝ որոնք Ադրիականի վրայ երկրորդական նաւահանգիստներ են։ Ֆիումէ՝ համանուն գաւառին գլ. քաղաքն ու նաւահանգիստ է Ադրիականի վրայ, եւ կարտադրէ խիստ ազնիւ թուղթ։

Խրուաթիա գլ. քաղաք Ազրամ, ունի համալսարան։

Թրանսիլվանիա, գլ. քաղաքներն են Հերմանշդաթ, Քլաուզենպուրկ, Քրոնշդաթ, Եղիսաբեթուպոլիս կամ Պաշվաղով։

Դքսութիւն Սալցպուրկի գլ. քաղաք Սալցպուրկ ունի աղահանք

Քառենդիա գլխաւոր քաղաք Քլակենֆուրթ, ունի չուխայի գործարաններ։

Քառնիօլա գլխաւոր քաղաք Լայպախ։

Պուքովինա գլխաւոր քաղաք Չեռնովից։

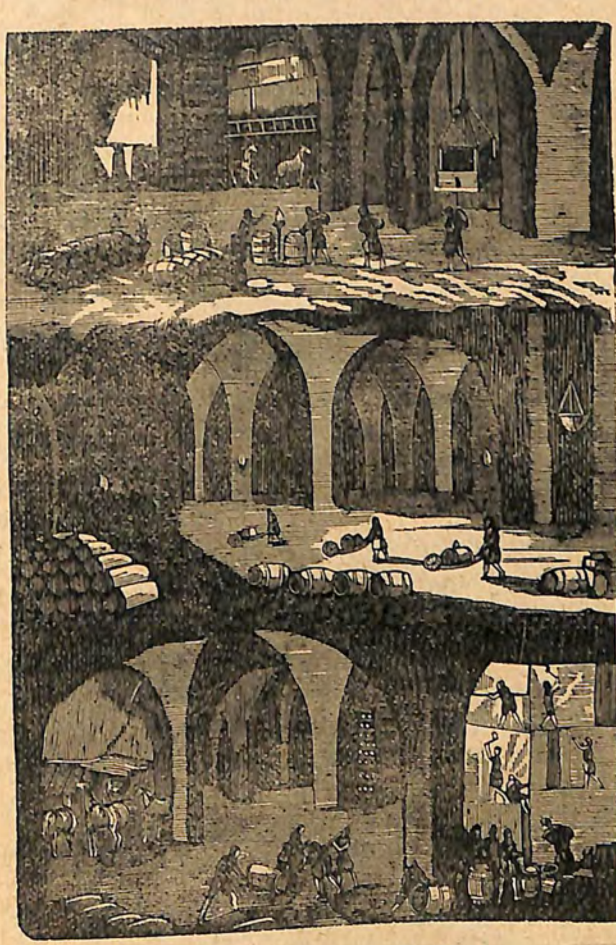

Սալցպուրկի աղահանքը

ՀՈՒՆԳԱՐԻԱ ԿԱՄ ՄԱՃԱՌԻՍՏԱՆ

Բնակիչ 16,000,000

Փեշթա կամ Փեշթ (360,000). Մայրաքաղաք Հունգարական թագաւորութեան, Դանուբի վրայ վաճառաշահ, գեղեցիկ ու ծաղկեալ քաղաք է։ Փէշթայի դիմացն է Պուտա արուարձանը որ կը կոչուի նաեւ Օֆեն։

Գլխաւոր քաղաքներն են, Թմշուար, Տեպրեցին, Մոհաց, Շեմնից, Փրեզպուրկ, Թոմեկ, Մարիա-Թերեզիօպոլ, եւայլն։

ՀԵՐՍԷՔ ԵՒ ՊՕՍՆԱ

Սոյն երկու գաւառներն՝ որոնք կը պատկանին Օսմ. պետութեան, 1876էն ի վեր առժամեայ կերպիւ կը կառավարէ Աւստրիա։ Գլ. քաղաքներն են Պոսնա կամ Պոսնա-Սերայ, Մոսթար, Պանեալուքա, Թրավնիք եւ Նովի։

Աւստրօ-Հունգարիա Եւրոպիոյ ամենէն ընդարձակ եւ զօրաւոր պետութիւններէն մին է։ Ձեռագործ, ճարտարութիւն, գիտութիւն եւ առեւտուր շատ ծաղկած են բուն Աւստրիոյ եւ Պոհեմիոյ մէջ։ Դաստիարակութիւնն հետզհետէ յառաջ երթալու վրայ է, որովհետեւ նախնական կրթութիւնը պարտաւորիչ է այս երկրին մէջ։ Աւստրիացիք առանձին ազգութիւն մը չեն կազմեր, այլ կը բաղկանան Գերմաններէ, Սլաւներէ, Ռումանացիներէ, Իտալացիներէ եւ այլ փոքր ազգութիւններէ։ Իսկ բուն Հունգարացիք՝ թուով իբր 6 միլիոն՝ իրենց բնագաւառին մէջ կը կազմեն առանձին թագաւորութիւն մը։

Աւստրիական կայսրութեան մէջ կը գտնուին Կաթոլիկ, բողոքական եւ Յունադաւան ժողովուրդներ։

Երկրին մէջ կան բազմաթիւ երկաթուղիներ ու ջրանցքներ.

Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն։

Աւստրիոյ կայսրը կը կրէ միանգամայն Թագաւոր Մաճառիստանի տիտղոսը։ Աւստրիա ունի 35,000 քիլ. երկաթուղի, ու 66,150 քիլ. հեռագրական գիծ։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Աւստրիա օտար երկիրներէ կ'ընդունի բամպակ, վուշ, կանեփ, բուրդ, մետաքս, հանքածուխ, ներկի նիւթեր, շինութեան փայտ, արմտիք, բժշկական բոյսեր, համեմունք եւ գաղթային բերքեր, ձէթ, Փռանսական գինիներ, անգլ. մեքենաներ, պողպատեայ ու երկաթէ գործիներ. Փռանս. ու զուիցերիական գոհարեղէններ, նուրբ կերպասներ, նորաձեւութեան նիւթեր, ծխախոտ, արեւելեան ճաշակաւ կերպասներ, չոր պտուղներ եւայլն։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ.— Աւստրիա կ'արտածէ գործուած մետաղներ, նախնական նիւթեր, արմտիք, գինի, գարեջուր, շաքար, ալիւր, արջառ, զանազան կերպասներ, հանդերձեղէն, յախճա-

պակի, բիւրեղեայ անօթներ, շալեր, պողպատէ կտրոցեղէններ, երաժշտական գործիներ, ոսկեղէն ու գոհարեղէն զարդեր, կառք, կաշի, քիմիական նիւթեր, հայելի, մատենագրութեան եւ արուեստից նիւթեր, այլ եւ այլ զարդեղէններ, փերեզակաց ապրանք, անուշահոտ ջուրեր, աճառ եւլն։

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱ

ՍՊԱՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՍՊԱՆԻԱ՝ Փորթուգալի հետ միասին կը կազմէ Հարաւային Եւրոպիոյ երեք մեծ ցամաքակղզիներէն մին է՝ Իպերիական անունով։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս եւ Փռանսա, արեւմուտքէն՝ Միջերկրական ծով, հարաւէն՝ Ճիպրալթարի նեղուց, արեւմուտքէն՝ Փորթուգալ եւ Ատլանտեան ովկէանոս։

Սպանիա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մ'է եւ ունի գեղեցիկ ու բարեբեր հովիտներ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն. — Սպանիոյ ներքին մասերը, բարձր լերանց պատճառաւ, ձմեռները ցուրտ կ'ընէ, դաշտաց մէջ բարեխառն, իսկ ծովեզերքները շատ տեղ վատառողջ են։ Երկրին հողը՝ թէեւ բարեբեր, բայց լաւ մշակուած չէ։ Գլխաւոր բոյսերն են՝ ձիթենի, նարնջենի, լեմոնի, բամպակ, շաքարեղէգ, նռնենի, արմաւենի, որթատունկ, ցորեն, գարի եւլն։

Սպանիոյ ընտանի կենդանեաց մէջ անուանի են ձին եւ մանաւանդ Մերինոս անուն ոչխարն՝ որու բուրդը բարակ ու ազնիւ է։ Սպանիա հանքահարուստ երկիր մ'է ունի սնդիկի, աղի, մարմարիոնի, զինկի, պղնձի, կապարի ու երկաթի հարուստ հանքեր, որոց մեծ մասը չշահագործուիր։

Սպանիա ունի 504,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 17,000,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլոմէտրի վրայ կայ 35 անձ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Երկիրը բաժնուած է 15 գլխաւոր գաւառներու որք են Կալիսիա, Աստուրիա, Հին Քասթիլիա, Քաթալոնիա, Վալենսիա, Մուրսիա, Անտալուզիա, Արակոն, Պասքեան նահանգ, Նավառա, Լէոն, Կրընատա, Էսդրեմատուրա, Նոր Քասթիլիա և Պալէարեան արշիպեղագոս :

ՄԱՏՐԻՏ (500,000 բն.) Մայրաքաղաք Սպանիոյ, Նոր Քասթիլիա գաւառին մէջ՝ Եւրոպիոյ ամենէն բարձր դիրք ունեցող մայրաքաղաքն է. Մատրիտ գեղեցիկ քաղաք է, ունի ընդարձակ եւ փառաւոր հրապարակներ, պալատներ, ճեմարան, հոյակապ եկեղեցիներ, թատրոն եւլն. Մատրիտի մէջ ծնած է Լօփ-տը-Վէկա անուանի բանաստեղծը :

Գլխաւոր նաւահանգիստք

Ատլանտեանի վրայ կը գտնուին.

Սանդանտէր եւ Քատիքս, ամուր եւ վաճառաշահ նաւահանգիստներ են :

Փալոս, Քրիստափոր Քոլոմպոս այս փոքր նաւահանգիստէն ճամբայ ելաւ ի Նոր աշխարհ. Պիսքայեան ծոցին վրայ կը գտնուին՝ Սան-Սեպաստիանօ, Պիլպաօ, եւ Սանդանտէր վաճառաշահ նաւահանգիստները.

Ճիպրալթար, համանուն նեղուցին վրայ՝ զինուորական երեւելի նաւահանգիստ է՝ որ 1704էն ի վեր կը պատկանի Անգլիոյ.

Միջերկրականի վրայ կը գտնուին,

Մալակա (120,000) գեղեցիկ նաւահանգիստ. համբաւաւոր է գինին.

Պարսելոնա (150,000), Սպանիոյ ամենէն վաճառաշահ եւ ծաղկեալ քաղաքն է:

Երեւելի են նաեւ Ալմէրիա, Կարթաճենա, Ալիգանթէ եւայլն:

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Վալենսիա (150,000) Կուատալավիառ փոքր գետին բերնին մօտ, Սպանիոյ մեծագոյն եւ ծաղկեալ քաղաքաց մին է.

Սեվիլ (140,000) Անտալուզիա գաւառին գլխաւոր քաղաքն եւ խիստ վաճառաշահ ու ճարտարարուեստ կեդրոնն է.

Կրընատա, Մաւրիտանացւոց ժամանակ այս էր իրենց Մայրաքաղաքը՝ և ուր այսօր կ'երեւին Ալհամպրա պալատին աւերակները:

Գորտովա, Մաւրիտանացւոց ժամանակ շատ ծաղկած էր : Ունի պատուական գինի : Հոս ծնած է Սենեկա անուանի փիլիսոփան:

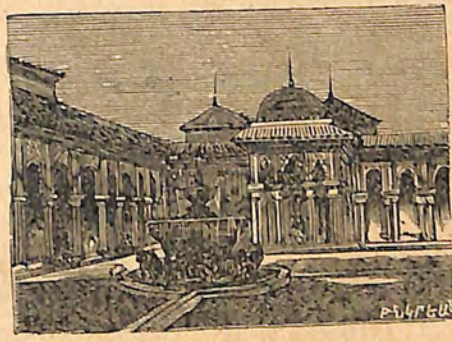

Ալհամպրայի պալատը

Երեւելի են նաեւ Թօլէտօ, Սարակոսա, Սալամանքա, Սանթիակօ, Ալմատէն, Վալլատոլիտ, Լէօն, Թորթօզա եւայլն.

Կալուածք

Այսօր՝ Սպանիա միայն Ափրիկէի մէջ ունի քանի մը փոքր ստացուածքներ, ինչ. Քանարեան և Աննոպոն կղզիները, Սէօթա քաղաքը՝ Մարոքի մէջ, Ֆէրնանտօ-Բօ կղզին՝ Կուինէոյ ծոցին մէջ.

Սպանիա ունի աշխարհագրական գեղեցիկ դիրք, բարեբեր հող եւ հարուստ հանքեր : Արուեստ, գիտութիւն եւ ճարտարութիւն ետ մնացած են.

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Սպանիոյ արտաքին վաճառականութեան նիւթերն են՝ մեծաքանակ գինի, ձէթ, ալիւր, Մերինոսի բուրդ, մրգեղէն, ծխախոտ, կապար, պղինձ, երկաթ, մանկանէզ, սընդիկ, գունաւոր նիւթեր, մետաքս, չգործուած կաշի, տեղական ճաշակաւ այլ եւ այլ կերպասներ, շինութեան քար եւլն.

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Եւր. ճարտարարուեստ երկիրներէ կ'ընդունի տարազագործական ամէն կարգի նիւթեր, մետաղեայ զանազան գործուածքներ, գաղթային նպարներ, ժամացոյց, գոհարեղէն, փերեզակաց ապրանք, զարդեղէն, փարիզեան նորաձեւութիւնք, գրական եւ գեղարուեստական առարկաներ. աղած ձուկ, մեքենայ, փայտէ գործուածք եւլն.

Սպանիացիք կը պատկանին Լատին ցեղին եւ կրօնիւ Կաթոլիկ են ։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն ։ Սպանիա ունի 13,000 քիլ․ երկաթուղի, ու 38,000 քիլ․ հեռագրական գիծ ,

ՓՈՐԹՈԿԱԼ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՓՈՐԹՈԿԱԼ՝ Սպանիոյ արեւմտեան կողմը փոքր երկիր մ'է ։ Սահմաններն են հիւսիսէն եւ արեւելքէն՝ Սպանիա, հարաւէն և արեւմուտքէն Ատլանտեան ովկէանոս ։

Փորթոկալ նեղ ու լեռնային երկիր մ'է ։ Ունի գեղեցիկ հովիտներ՝ գետերով ոռոգուած ։

Կլիմայ եւ բուսաբերութիւն ․ — Երկրին կլիման՝ լեռնային ներքին մասանց մէջ բարեխառն , իսկ ծովեզերքները տաք է ։ Երկրագործութիւնը Փորթոկալի մէջ շատ յառաջ գացած չէ ։ Գլխաւոր բերքերն են տաք երկրի պտուղներ , արմտիք , լեմոն , նարինջ , ձիթենի , ծխախոտ , որթատունկ , թթենի , եւայլն ։ Կենդանեաց մէջ կարեւորներն են ձի ու Մերինոսեան ցեղէ ոչխար ։ Փորթոկէզք կ'զբաղին նաեւ ծովեզերեայ ձկնորսութեամբ ու շերամաբուծութեամբ ։

Երկրին մէջ կան ոսկւոյ, պղնձի, կապարի, աղի եւ մարմարիոնի հանքեր , որոնք մեծաւ մասամբ երեսի վրայ թողուած են ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Փորթոկալ ունի 91,350 քիլ․ քառ. տարածութիւն և 4,900,000 բնակիչ ։ Երկիրը բաժնուած է 6 գաւառներու ։ Մէն մի քառ․ քիլոմէթրի վրայ կայ 54 անձ ։

ԼԻԶՊՈՆԱ (250,000 բն.) Մայրաքաղաք Փորթոկալի , Թակօ գետին բերանը խիստ գեղեցիկ և վաճառաշահ նաւահանգիստ է , և ունի մեծ յարաբերութիւն Նոր Աշխարհի և Անթիլեանց հետ ։ Հոս ծնած է Քամօէնսի Փորթոկէզ անուանի բանաստեղծը ։

Գլխաւոր Նաւահանգիստ

Փորթօ կամ Օ'Փորթօ , Տուրօ գետին բերանը , ունի գինւոյ եւ օղիի ընդարձակ վաճառականութիւն ։ Այս քաղաքը հին ատեն կը կոչուէր Փորթուս-Քալէ՝ որմէ առած է երկիրը Փորթոկալ անունը, Սէդուպալ , Լիզպոնի հարաւակողմը վաճառաշահ նաւահանգիստ է ։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Քօիմպրա , Պրակա , Էվօրա , Պրականցա, Լակօս , Դավիրա , եւայլն ։

Կալուածք

Փորթոկալ Ափրիկէի մէջ ունի Ազորեան , Մատէրա , Դաչարի Գլխոյ և Ս. Թովմաս կղզիները , Քոնկոյի և Սենեկամպիոյ մէկ մասը և Արեւելեան Ափրիկէի մէջ՝ Մոզամպիքի ծովեզերեայ մասը ։

Ասիոյ մէջ Կօա և Տիու քաղաքներն ի Հնդկաստան եւ Մաքաօ կղզին Չինաց ծովուն մէջ ։ Ովկիանիոյ մէջ ունի Թիմոր ։

Փորթոկալի ստացուածոց տարածութիւնն է 2,150,000 քիլ․ քառ. եւ բնակչաց թիւն է 12,000,000 ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Փորթոկալի դիրքը շատ նպաստաւոր է ծովային վաճառականութեան ։

Փորթոկէզք գտան Հնդկաստանի ծովային ճանապարհն՝ Ափրիկէի շրջանն ընելով ։ Դաստիարակութիւն , արուեստ , ձեռագործ և ճարտարութիւն տակաւին ետ մնացած են , միայն վաճառականութիւնը քիչ մը ծաղկեալ է ։ Երեւելի են Փորթոկալի գինիները, լեմոնը , նարինջը , մրգեղէնները , ձէթը և կաշին ։ Փորթոկէզք կը վերաբերին Լատինական ցեղին եւ Կաթոլիկ են ։ Կառավարութիւնն է սահմանադրական միապետութիւն ։ Փորթոկալ ունի 7,200 քիլ․ երկաթուղի ու 2,350 մ․ հեռագրական գիծ ։

ԻՏԱԼԻԱ

ԿԱՄ

ԱՊԵՆԻՆԵԱՆ ՑԱՄԱՔԱԿՂԶԻ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԻՏԱԼԻԱ՝ Եւրոպիոյ հարաւային երեք ցամաքակղզիներէն մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Ալպեան լերինք, արեւելքէն՝ Աւստրիա, Ադրիական ծով, Օթրանթի ջրանցք և Յոնիական ծով՝ հա-

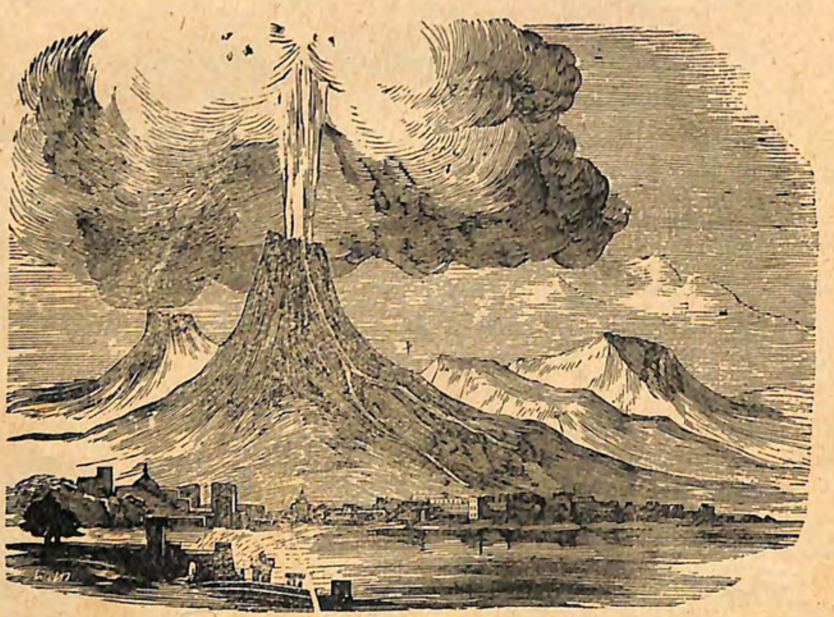

Վեսուվ լեռ

րաւային արեւելքէն. — Միջերկրական ծով եւ Մեսինայի Նեղուց՝ հարաւէն. — արեւմուտքէն Տիրէնեան կամ Թոսքանայի ծով եւ հիւսիսային արեւմուտքէն Ֆրանսա։

Կղզիք. — Իտալիոյ կը վերաբերին Սիկիլիա, Սարտենիա, Էլպա եւ այլ մի քանի փոքր կղզիներ՝ Միջերկրականի մէջ։

Իտալիա՝ Եւրոպիոյ լեռնային երկիրներէն մին է։ Հիւսիսա-

յին սահմանին վրայ կը կանգնի Ալպեան բարձրաբերձ գօտին որու բարձրագոյն կատարներն են Մօն-Պլան, Մօն-Վիզօ, Մօն-Սընի, Սեն-Պեռնար, Սեն-Կօթառ։ Իսկ հիւսիսէն ի հարաւ կ՚երկարաձգին Ապենինեան լերինք։ Իտալիա ունի երկու հրաբուխ, մին

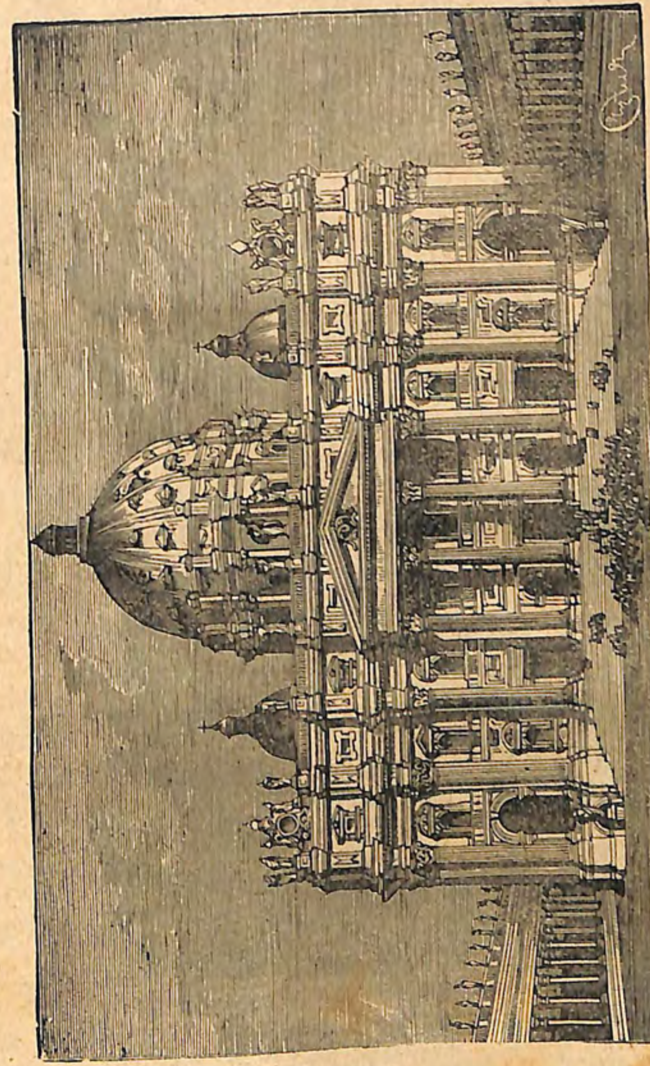

Ս. Պետրոսի եկեղեցին

Եթնա՝ Սիկիլիոյ մէջ, միւսը Վեսուվ՝ Նափոլիի մօտ,

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն. — Իտալիա ունի բարեխառն և զմայլելի կլիմայ, բնական գեղեցիկ տեսարաններ ու պայծառ երկինք. միայն հարաւային ծովեզերեայ մասերն տեղ տեղ վատառողջ են։ Երկրին գլխաւոր բուսաբերութիւններն են արմտիք, որ-

թետուենկ, ձիթենի, լեմոն, նարինջ, բրինձ, բամպակ, շաքարեղէգ և հարաւային երկիրներու յատուկ բոյսեր։ Իտալացիք մեծ քանակութեամբ շերամ կը բուծանեն։

Իտալիա ունի խոզ, այծ, կով եւ ջորի։ Գլխաւոր հանքերն են մարմարիոն, ծծումբ, երկաթ, պղինձ, կապար, պաղլեղ եւ պօրաքս։

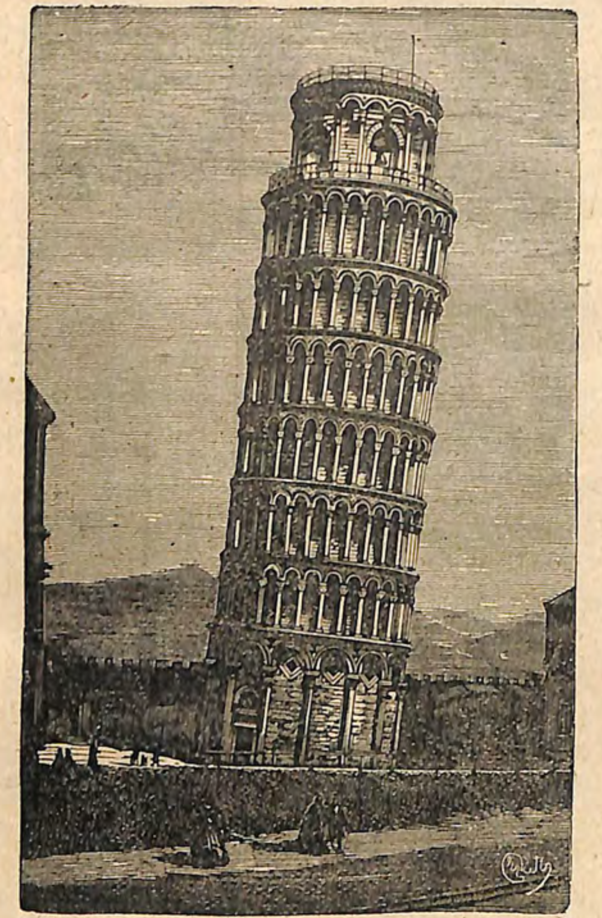

Բիզայի ծուռ աշտարակը

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Իտալիա ունի 286,600 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 31,500,000 բնակիչ. Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 110 անձ։

Իտալիա բաժնուած է քաղաքական 12 մասերու որք են.

Բիեմոնթե՝ Լոմպարտիա, Վենետիկ կամ Վենեցցիա, Ճենովա կամ Լիգուրիա, Էմիլիա, Մառքէս, Ումպրիա, Թոսքանա, Հռոմէական վիճակ, Նաբոլիի թագ. Սիկիլիա եւ Սարտենիա։

ՀՌՈՄ (350,000 բն.), Մայրաքաղաք Իտալիոյ, Տիբերիս գետին վրայ շինուած։ Հռոմէական իշխանութեան ժամանակ՝ աշխարհիս Մայրաքաղաքն էր Հռոմ։ Այսօր եւս նշանաւոր է՝ հին դարերէ մնացած հոյակապ աւերակներով։ Իսկ նոր շէնքերուն մէջ նշանաւոր են Ս. Պետրոսի հրաշակերտ եկեղեցին եւ Վատիկանի պալատն՝ ուր կը բնակի Հռոմէականաց Պապը։ Ասոնցմէ զատ՝ Հռոմի մէջ կան նաեւ գեղեցիկ կաթողիկէներ, պալատներ, հնութեանց թանգարաններ, գեղարուեստից վարժարան, համալսարան, եւայլն։

Գլխաւոր նաւահանգիստք

Միջերկրականի վրայ կը գտնուին,

Ճենովա (230,000), համանուն ծոցին վրայ՝ երեւելի ու բանուկ նաւահանգիստ է։ Հոս ծնաւ Քրիստափոր Քոլոմպոս։

Լիվօրնօ (100,000), Բիզա, (ուր կայ 50 մէթր բարձրութեամբ ծուռ աշտարակ մը), Չիվիթա-Վէքքիա երեւելի և բանուկ նաւահանգիստներ են։

Նաբօլի (500 000), համանուն ծոցին խորը՝ Իտալիոյ ամենէն բազմամարդ քաղաքն է։ Ունի զուարճալի կլիմայ, ճարտարութիւն և ընդարձակ առեւտուր։ Մօտն է Վեզուվ հրաբուխն՝ որ Քրիստոսի 79 թուականին բռնկելով՝ իր լաւաներուն տակ խեղդեց Հերքուլանում եւ Պոմպէա քաղաքները։ Սալերնօ, համանուն խորշին մէջ, Տարանթօ, նոյն ծոցին վրայ։ Ադրիականի վրայ են.

Պրինտիզի, որ հետզհետէ կարեւորութիւն կ՚ստանայ, երեւելի են նաեւ Պառի, Պառլեթթա, Մանֆրետոնիա եւ մանաւանդ Անքոնա որ է երեւելի և առաջին կարգի նաւահանգիստ։

Վենետիկ կամ Վենեցցիա (150,000), Ադրիականի խորը՝ բազմաթիւ փոքր կղզիներու վրայ շինուած սիրուն և մեծագործ քաղաք է և կը կոչուի «Թագուհի Ադրիականի»։ Վենետկոյ կղզեացմիոյն Ս. Ղազարու մէջ է Մխիթարեան Հարց վանքը, տպարանն ու գրատունը։ Մխիթարեանք՝ մեծ ծառայութիւն մատուցած են Հայ լեզուի եւ գրականութեան։

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Ֆիրենցէ կամ Ֆիօրենցա (200,000) Արնօ գետին վրայ սիրուն և

զուարճալի քաղաք է։ Դիտումին, գեղարուեստ և ճարտարութիւն շատ ծաղկած են հոս ։ Այս քաղաքին մէջ ծնած են Լէոնա Ժ. պապը, Տանդէ բանաստեղծը, Միքէլ-Անճէլօ և Լէօնառ-տը-Վինչի

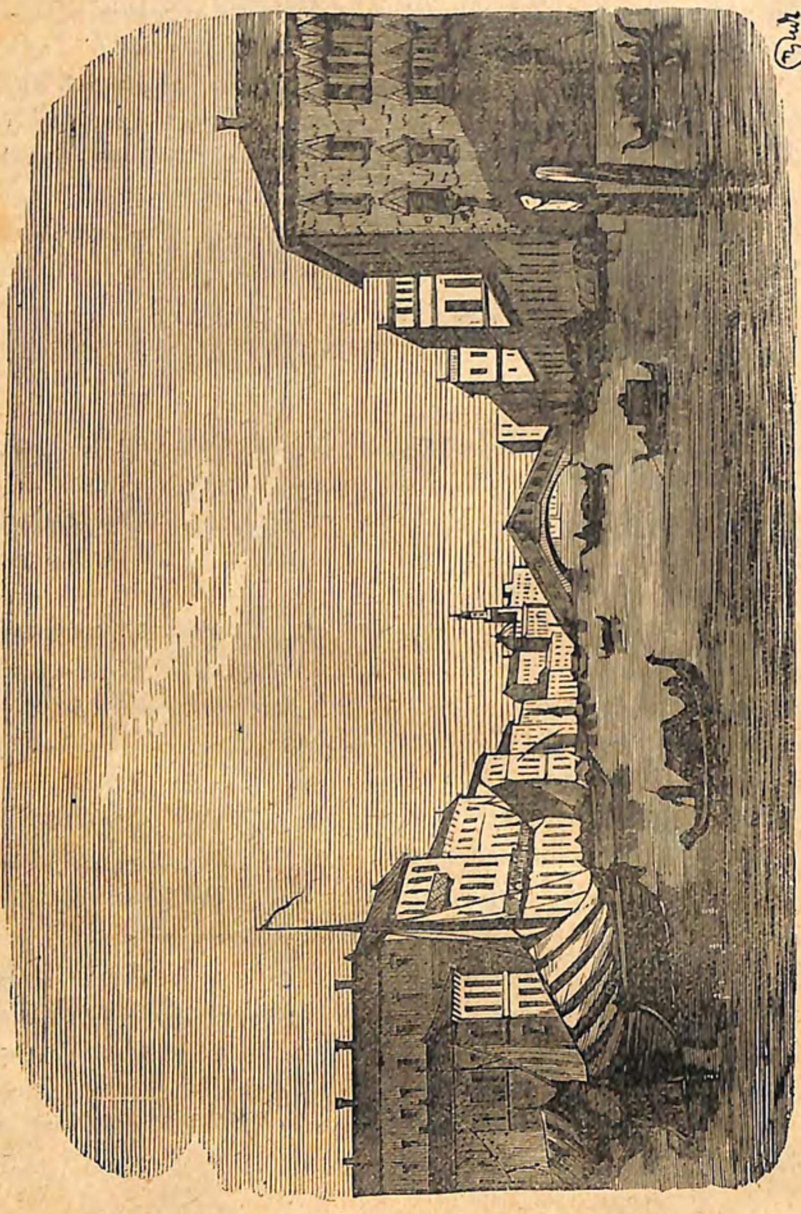

Վենետիկ

պատկերհանները, Ամերիկոս-Վեսբուչչի նաւապետը եւայլն։

Դուրինօ կամ Դուրին, Բօ գետին վրայ երեւելի քաղաք է։ Հոս ծնած է Բավուռ իտալացի մեծ քաղաքագէտը։

Միլանօ կամ Միլան, ճարտարարուեստ ու վաճառաշահ քաղաք՝ Լօմպարտիոյ մէջ։ Պոլոնիա (150,000), ունի երեւելի համալսարան եւ հոյակապ մայր եկեղեցի։ Հոս ծնաւ Կալվանի անուանի բնագէտը։

Երեւելի են նաեւ Մանդուա, ամուր քաղաք, որու մօտերը ծնած է Վիրգիլիոս անուանի բանաստեղծը, ունի համալսարան և թանգարան։ Բատովա կամ Բատուա, հոս ծնած է Տիտոս-Լիվիոս հռոմայեցի պատմագիրը։ Պէտք է յիշել նաեւ Ալեքսանդրիա, Վերօնա, Պէրկամօ, Ֆօրճիա, Բէրուճիա եւ Րէճճիօ, ուր ծնած է Արիոսդօ մեծ բանաստեղծը, Րավէննա եւայլն։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Իտալիա կը ներածէ այլ եւ այլ մետաղներ, հանքածուխ, բամպակ, բուրդ, գունաւոր նիւթեր, գաղթային բերքեր, արմտիք, Անգլ. Գերմ. Ֆռանս. եւ Զուիցերիական ամէն տեսակ տարազներ, մետաղէ զանազան գործիներ, Բարիզեան ապրանք, գրական նիւթեր, անօթեղէնք, եւայլն։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Արտածեալ գլխաւոր ապրանքներն են՝ նախնական նիւթեր, վուշ, կանեփ, մետաքս, ծծումբ, չինութեան փայտ, չգործուած կաշի, մարմարիոն, մեծաքանակ գինի, ձէթ, մրգեղէններ, կարագ, պանիր, յարդէ զանազան գործուածներ, գլխարկ, աղած ձուկ, խոզի երչիկ, ալիւր, դդմաճ (մաքարոնա), մեղր։

ՍԻԿԻԼԻԱ եւ ՍԱՐՏԵՆԻԱ

Սիկիլիա մեծ ու բարեբեր կղզի մ'է, ունի 23,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ իրր 3,000,000 բնակիչ:

Գլխաւոր քաղաքն է Բալերմօ (300,000), հին ու գեղեցիկ քաղաք եւ բանուկ նաւահանգիստ է։ Մեսինա, համանուն նեղուցին վրայ շինուած վաճառաշահ քաղաք է։

Երեւելի են նաեւ Սիրակուսա, Գադանիա, Ճիրճենդի, Թրաբանի եւ Մարսալա։ Սիկիլիոյ հիւսիսակողմը կը գտնուի Լիպարեան փոքր արշիպեղագոսը։

Սարտենիա կը գտնուի Իտալիոյ արեւմտեան կողմը, հողն արգասաւոր՝ այլ անմշակ է։ Ունի ծծումբի, զինկի եւ կապարի հարուստ հանք։ Գլխաւոր քաղաքներն են Քալիարի և Սասարի։ — Էլպա կղզին եւս նշանաւոր է իր երկաթի հարուստ հանքով։ Գլխաւոր քաղաքն է Բորդօ-Ֆէրայօ, ուր Պոնաբարդ բնակեցաւ 1814ին։ Սիկիլիոյ հարաւային կողմը կը գտնուի Մալթա փոքր կղզին, որ

կը պատկանի Անգլիոյ ։ Ունի իբր 160,000 բնակիչ ։ Գլխաւոր քաղաքն է Լա-Վալէթ որ ընտիր նաւահանգիստ մ'է եւ կ'արտադրէ նարինջ, մրգեղէններ, շինութեան քար եւայլն ։ Մալթա զինուորական եւ առեւտրական առաջին կարգի կայարան մ'է ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Եւրոպիոյ մեծ տէրութեանց մին է Իտալիա՝ որ երեւելի եղած է իւր փառաւոր անցեալովը եւ զուարճալի կլիմային կողմանէ ։ Գեղարուեստի, ճարտարապետութեան, քանդակագործութեան մասին շատ յառաջադէմ է Իտալիա ։ Իսկ ձեռարուեստ, ճարտարութիւն եւ գիտութիւն մանաւանդ վերջին քսան տարուան մէջ բաւական յառաջդիմեցին ։ Երեւելի են Իտալիոյ մարմարիոնը, երաժշտական գործիները, մետաքսեղէնները, գինին, ձէթը, յարդէ գործուածքները, պանիրը, բրինձը, կարագը, աղած ձուկը, միսը եւլն ։ Իտալացիք կը պատկանին Լատինական ցեղին եւ են զուարթ ու զբօսասէր մարդիկ ։ Լեզունին է Իտալերէն՝ որ շատ ներդաշնակ է ։ Կրօնն է Կաթոլիկութիւն ։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական Միապետութիւն ։

Իտալիա Կարմիր ծովուն եզերքը ունի Երիթրիա փոքր երկիրը՝ ուր կը գտնուին Մասովա և Ասապ նաւահանգիստները ։ Իտալիա ունի 15,600 քիլ. երկաթուղի, ու 45,000 քիլ. հեռագրական գիծ ։

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱ կարեւոր մէկ մասն է Օսմանեան պետութեան որ՝ Դանուբեան իշխանութեանց հետ կը ձեւացնէ Պալքանեան ցամաքակղզին ։

Սահմաններն են հիւս. արեւմուտքէն՝ Բարատաղ և Աւստրիա, հիւսիսէն՝ Սերպիա եւ Պուլկարիա, արեւմուտքէն՝ Յոնիական ծով, Օթրանթի ջրանցք եւ Ադրիական ծով ։

Կազմութիւն եւ Լերինք

Եւրոպական Թուրքիա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մ'է, սակայն՝ լերանց ստորոտներն կը տարածուին ընդարձակ եւ պտղաբեր հովիտներ որք նշանաւոր են իրենց եղական արգասաւորութեամբ ։ Գլխաւոր լեռներն են Արեւելեան Ալպեանք կամ Տինարեան լերինք՝ Պալքանեան ցամաքակղզւոյն արեւմտեան կողմը՝ որք կը ձեւացնեն Սեւ եւ Ադրիական ծովուց աւազանները. Պալքանեան լերինք՝ որք Պուլկարիան Թուրքիայէն կը բաժնեն ։

Այս գօտին արեւմուտքէն դէպ արեւելք կ'երկարի եւ կը վերջանայ Վառնայի մօտ՝ Էմինէ հրուանդանով ։ Գօճա Պալքանէն դէպի հարաւ կ'երկարին չորս բազուկներ, մին Ստրանճա դէպ ի հար. արեւելք՝ Կ. Պոլսոյ նեղուցին մօտ, երկրորդը Թէքիր տաղ, երրորդը Ռոտոփ կամ Տեսպոտ Տաղ՝ դէպ ի Արշիպեղագոս եւ կը վերջանայ Աթոս կամ Այնորոզ լեռնով (2,000 մ. բ.) ։ Եւրոպական Թուրքիոյ լերանց բարձրագոյն գագաթներն են Ռիլօ և Ողիմպոս ։

Գետք եւ Լիճք

Եւրոպական Թուրքիա երկու աւազան միայն ունի, հարաւէն Արշիպեղագոս եւ Մարմարա, արեւմուտքէն Ադրիականը ։ Արշիպեղագոս կը թափին Մարիցա կամ Մերիճ, Քարասու կամ Ստրումա, Վարտար և Ինճէ Քարա-Սու ։ Մարիցայի մէջ կը թափին Թունճա՝ ձախ կողմէն եւ Արտա՝ աջէն ։

Արեւմտեան աւազանին գլխաւոր գետերն են Նարէնթա, Պօյանա, Տրին, Վօյուսա եւ Բաչալմա ։

Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ կը գտնուին Շքոտրայի, Օխրիտայի, Բրէզպայի, Բասքորիայի, Եանեայի, Պէշիկի և Թախինոսի լիճերը ։

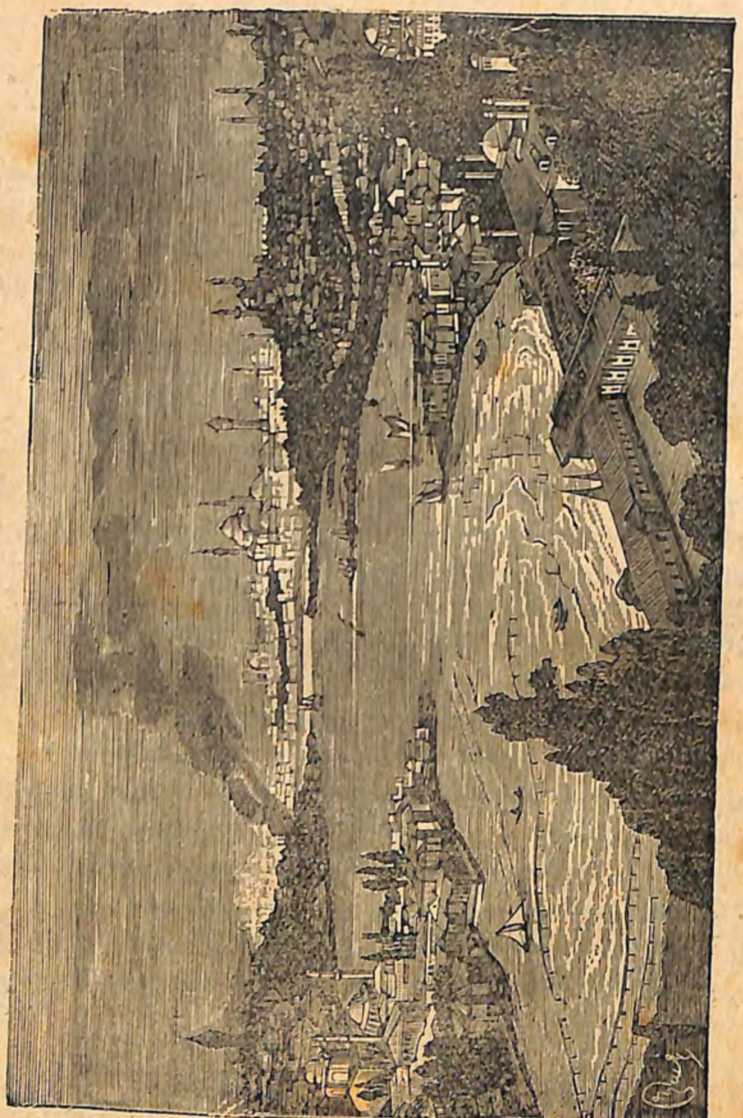

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման ընդհանրապէս առողջ է ։ Ձմեռները՝ բարձր լերանց պատճառաւ սաստիկ ցուրտ, իսկ ամառները բարեխառն

եւ հարաւային գաւառներու մէջ ալ տեղ տեղ տաք կ'ընէ ։

Եւրոպական Թուրքիոյ հողն ի բնէ արգասաւոր եւ հողագործութիւնն ալ բաւական ծաղկած ըլլալով՝ յառաջ կուգան արմտիք, ծխախոտ, բամպակ, կանեփ, կորեակ, ներկի նիւթեր, առատ որթատունկ որք կուտան պատուական գինի, բազմատեսակ պտղատու ծառեր, ձիթենի, վարդենի եւլն ։ Երեւելի են Մակեդոնիոյ եւ Ալպանիոյ ընդարձակ անտառներն որոնք մեծ քանակութեամբատաղձ կ'արտադրեն ։

Կենդանիք եւ Հանք

Եւրոպական Թուրքիոյ ընդարձակ եւ պարարտ արօտավայրներուն մէջ կ'արածին այծ, կով եւ մանաւանդ (ֆըմըր^չէ) ոչխար որ համբաւաւոր է իր համեղ մսովն եւ որու բուրդն ու մորթն ալ վաճառականութեան մեծ նիւթեր են ։ Եւրոպական Թուրքիա ունի նաեւ բազմաթիւ մսչտակաւոր կենդանիներ ։ Նոյնպէս ունի երկաթի, մարմարիոնի, կապարի, պղնձի եւ քրոմի հանքեր ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Եւրոպական Թուրքիա ունի 162,438 *քիլ. քառ. տարածութիւն եւ* 5,800,000 *բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ* 36 *անձ ։*

Պատմական կամ նախկին գաւառներն են՝ Թեսալիա, Եպիրոս, Մակեդոնիա եւ Թրակիա որք բաժնուած են այսօր՝ եօթն կուսակալութեանց (Վիլայէթ) ։

1°	*Կուսակալութ. կամ վիճակ*	Կ. Պոլսոյ	*Գլ.*	*Քաղաք*	Կ. Պոլիս
2°	»	»	Էտիրնէի	»	»	Էտիրնէ
3°	»	»	Սէլանիկի	»	»	Սէլանիկ
4°	»	»	Մանասթրի	»	»	Մանասթր
5°	»	»	Քոսովայի	»	»	Բրիզրէն
6°	»	»	Շքոտրայի	»	»	Շքոտրա
7°	»	»	Եանեայի	»	»	Եանեա

Իւրաքանչիւր կուսակալութիւն կը բաժնուի գաւառակներու (Լիվա) *եւ գաւառակներն գիւղախումբերու* (Գազա) ։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Կ. ՊՈԼԻՍ, *որ կը կոչուէր հին ատեն Բիւզանդիոն, թէ՛ իբր Մայրաքաղաք Օսմանեան մեծազօր պետութեան և թէ իբր աշխարհիս ամենէն վաճառաշահ, գեղեցիկ և ընդարձակ նաւահան-*

գիստներէ մին՝ մեծ կարեւորութիւն ունի և կրնայ 1,000է աւելի նաւ պարունակել ։ Կ. Պոլիս երեք գլխաւոր մասերէ կը բաղկանայ, 1°. Բուն Իսթանպօլ որ եօթն բլուրներու վրայ շինուած ըլլալով՝ ամփիթատրոնի մը հիանալի ձեւն ունի և Ոսկեղջիւրի ծո-

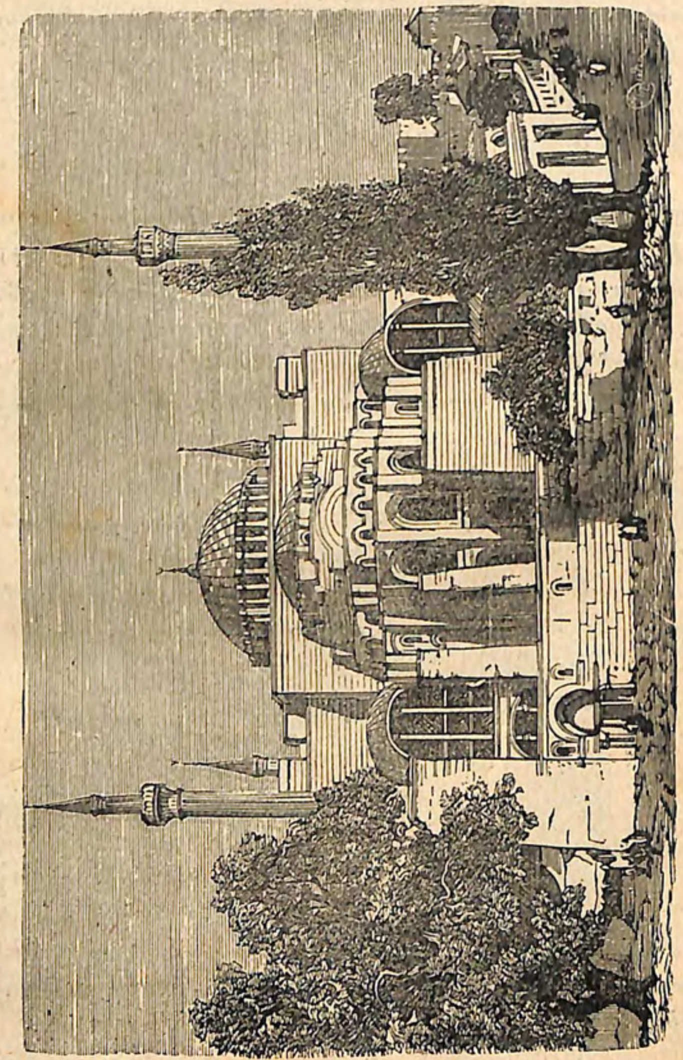

Այա Սօֆիա

վակովն կը բաժնուի Կալաթա և Բերայի արուարձաններէն. 2°. Արուարձանք Ղալաթիոյ և Բերայի՝ Ոսկեղջիւրի ու Վոսփորի Եւրոպական եզերաց վրայ գտնուած գիւղերով ։ 3°. Իւսկիւտար և Գատը-Քէօյ, Վոսփորի Ասիական եզերաց վրայ գտնուած գիւղերով. Կ. Պոլսոյ արտաքին տեսարանն զմայլելի է. Երեւելի շէնքերն

են Այա-Սօֆիայի մեծագործ մզկիթը, Սուլթան-Ահմէտ՝ որոյ հրապարակին մէջ կան Եգիպտական կոթողներ, Սուլթան Մահմուտի դամբարանը (Թիւրպէ), Նուրի Օսմանիյէի, Սուլթան Պայազիտի,

Չէմպէրլի Թաշ

Սիւլէյմանիէի և Ֆաթիհի մզկիթները, Մեծ շուկան, Փողերանոցը, Սպարապետութեան եւ Բարձրագոյն Դուռները, Հին պալատը, Չինիլի Քէօշկը եւայլն. Վոսփորի երկու եզերաց վրայ կը

գտնուին Տոլմա-Պաղչէի, Չրաղանի, Պէյլէր-Պէյի կայսերական հոյակերտ պալատներէն ի զատ՝ նաև դեսպանաց և մեծատանց փառաւոր ապարանքներ ու ամարանոցներ։ Նշանաւոր է նաև Եըլտըզի գեղեցիկ պալատ՝ Օրթա-Քէօյի բարձանց վրայ՝ ուր ընդհանրապէս կը բնակի Օգոստափառ Ինքնակալ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏՒԼ-ՀԱՄԻՏ ԽԱՆ։ Պոլսոյ արուարձանաց մէջ Բերա ամենէն նշանաւորն է իւր արհեստական գեղեցկութեամբ, բազմամարդութեամբ, կանոնաւոր փողոցներով, փառաւոր շէնքերով, թատրոններով, եկեղեցիներով, վարժարաններով եւլն։ Հոս կը բնակին մեծաւ մասամբ Եւրոպացիք և դեսպանք։

Ղալաթիոյ մէջ Հայք ունին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, Ազգ. Կեդրոնական վարժարանը և Նախակրթարանը, Ազգ. Խորհրդարանը և Մատենադարանը։ Ի Բերա, Հայք ունին Ս. Երրորդութիւն փառաւոր եկեղեցին, Աղքատաց Արհեստագիտական Ուսումնարանը, Եսայեան նորաշէն վարժարանն, ու Ս. Յարութիւն եկեղեցին։ Ֆէրի գիւղի մէջ եւս ունին եկեղեցի ու վարժարան։

Վոսփորի գլխաւոր գիւղերն են Պէօյիւք-Տէրէ, Թարապիա, Եէնի-Քէօյ, Էմիրկեան, Պօյաճը-Քէօյ, Հիսար, Պէպէք, Առնաւուտ-Քէօյ, Օրթա-Քէօյ, Պէշիկ Թաշ՝ Եւրոպական եզերաց վրայ։ Պէյ-ֆօզ, Գանլըճա, Անատօլ Հիսարը, Գանտիլլի, Վանի ֆէօյ, Պէյլէրպէյի, Գուզկունճուգ, Իւսկիւտար՝ Ասիական եզերաց վրայ։ Սոյն եզերքը Մարմարայի վրայ կան Հայտար-Փաշայի և աւելի կարեւոր՝ Քատը-քէօյի շէն և բազմահայ գիւղերը։ Իսկ Նիկոմիդիոյ ծոցին գիւղերուն մէջ մասնաւորապէս Հէրէքէ՝ իւր ընտիր ձեռագործներու գործարանովը։ Մարմարայի Եւրոպական եզերաց վրայ կան Գում-Գափու, ուր կը գտնուի Ազգային Պատրիարքարանը, Ս. Աստուածածնայ Մայր Եկեղեցին, Պէզճեան Մայր վարժարանը և Լուսաւորչեան աղջկանց վարժարանը։ Եէնի-Գաբու, Սամաթիա, Եէտի-Գուլէ ուր կայ Հայոց նորաշէն ու փառաւոր հիւանդանոցը, Մաքրի-Քէօյ ու Սան-Ստէֆանօ։ Մարմարայի մէջ՝ Նիկոմիդիոյ ծոցին մօտ կը գտնուին Իշխանաց կղզիք, որք են Բրէնքիբօ (Պէօյիւք Ատա), Հալքի (Հէյպէլի), Բրօթի (Գընալը), Անթիկոնի (Պուրկազ) եւլն։

Կ. Պոլիս ունի իբր 950,000 բնակիչ որք կը բաղկանան հետեւեալ կերպով, Թուրք, Յոյն, Հայ, Հրեայ ու Օտարազգիք։

Գլխաւոր Նաւահանգիստք Եւրոպական Թուրքիոյ

Մարմարայի վրայ կը գտնուին,

Սիլիվրի և մանաւանդ Ռոտոսդօ կամ Թէքիր-Տաղ, (30,000) Հայաչատ և բանուկ նաւահանգիստը, ունի երկրագործական բերքեր և ընտիր ձմերուկ։

Կէլիպօլու, (20,000) Տարտանէլի նեղուցին բերանը։

Արշիպեղագոսի վրայ կը գտնուին,

Տէտէ-Աղաճ, համանուն խորշին վրայ՝ որ երկաթուղիով կապուած է Էտիրնէի։

Գավալա ու Եէնիճէ, անուանի է ասոնց ծխախոտը։

Օրֆանօ, համանուն ծոցին վրայ ապահով նաւահանգիստ մ'է։

Սէլանիկ (100,000) համանուն ծոցին խորը՝ Եւրոպական Թուրքիոյ ամենէն մեծ ու վաճառաշահ նաւահանգիստն է։ Կ'արտահանէ արմտիք, բամպակ, բուրդ, ծխախոտ, մետաքս, գինի, եւլն։ Սէլանիկ երկաթուղեաւ միացած է Փարիզի։

Յոնիականի վրայ կը գտնուին Բրէվէզա և Բարկա։

Ադրիականի վրայ են Վալօնա կամ Ավլօնա, Տրաչ, Տուռացցօ բանուկ նաւահանգիստները։

Ներքին Գլխաւոր Քաղաքներն են

Էտիրնէի կուսակալութեան մէջ։

Էտիրնէ կամ Ադրիանուպոլիս (80,000) Մարիցայի վրայ երեւելի և վաճառաշահ քաղաք՝ որ Կ. Պոլսէ առաջ՝ Օսմանցւոց մայրաքաղաքն էր։ Ադրիանուպոլիս երկաթուղեաւ միացած է Փարիզու և Կ. Պոլսոյ։ Երեւելի են նաեւ Քըրք Քիլիսէ, Տիմօթօքա Մուստաֆա Փաշա, Լիւլէ-Պուրկազ, Չօրլու եւայլն։

Սէլանիկի կուսակալութեան մէջ,

Սէլանիկէն ի զատ որ՝ առաջին նաւահանգիստն է Եւրոպական Թուրքիոյ, երեւելի են նաեւ Տրամա, Սէրէզ, Տէմիր-Հիսար, Քէօփրիւլիւ եւայլն։

Մանասդըրի կամ Վերին Մակեդոնիոյ մէջ,

Մանասդըր կամ Պիթօլիա (50,000), ամուր և զինուորական քաղաք է։ Սէրֆիճէ, Օխրիտա, Գալքանտէլէն, Էլպասան և Ֆլորինա։

Քոսովայի կուսակալութեան մէջ,

Գլխաւոր քաղաքն է Բրիզրէն (55,000), Շար Տաղ լերան ստորոտը վաճառաշահ ու գեղեցիկ քաղաք։ Երեւելի են նաեւ Իւսկիւպ, Եէնի-Պազար, Միթրովիցա, Բրիշթինա, Իփէք, Աֆօվա եւն։

Շքոտրայի կուսակալութեան մէջ,

Գլխաւոր քաղաքն է Շքոտրա (35,000), համանուն լճին եզերքը

մեծ ու վաճառաշահ քաղաք։ Երեւելի են նաեւ Աֆ-Հիսար, Քավալա, Ալկսիօ։

Եանեայի կուսակալութեան մէջ,

Գլխաւոր քաղաքն է Եանեա (10,000), համանուն լճին մօտ. մեծ ու վաճառաշահ քաղաք։ Երեւելի են նաեւ Էրկերի կամ Արգիրօքասդրօ, Պերաթ, Մեցովօ եւլն։

Կղզիք

Արշիպեղագոսի հիւսիսային կողմը՝ Թուրքիա ունի մի քանի կղզիներ. որոց գլխաւորներն են Թասոս, Սամոթրակէ, Իմպրոս, Լեմնոս, Թենեդոս կամ Պօզճա Ատասը՝ Տարտանէլի նեղուցէն 25 քիլոմ. հեռի։ Իսկ Արշիպեղագոսի հարաւային կողմը՝ կը գտնուի Գանտիա կամ Կրետէ մեծ կղզին որ ունի 8,600 քիլմ. քառ. տարծ. 1,200,000 բն. և է Արտօնացեալ կուսակալութիւն (Վիլայէթի մը-մ-թազէ)։ Ունի բարեբեր հող և բաւական վաճառականութիւն ձէթի, նարինջի, լեմոնի, աճառի, գինւոյ, մետաքսի և մրգեղինաց։ Բնակչաց մեծագոյն մասը Յոյն և Թուրք է։ Գլխաւոր քաղաքներն են Գանտիա, Ռեթիմօ և Հանիա։

Ընդհանուր տեղեկութիւնք

Եւրոպական Թուրքիա երեւելի է իր աշխարհագրական գեղեցիկ դիրքով, արգասաւորութեամբ, առողջ կլիմայովն և հարուստ բուսաբերութեամբ։

Երկրագործութիւն և արուեստ հետզհետէ յառաջանալու վրայ են, իսկ վաճառականութիւնը բաւական բանուկ է։ Ձեռագործաց մէջ յարգի են մետաքսէ և բրդէ գործուածքները, շալախը եւ դիպակը։

Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ կը բնակին բացի Թուրքերէ՝ նաև Յոյն, Հայ, Պուլկար, Արնաւուտ, Հրեայ, Չէրքէզ, Գնչու եւլն։

Թագաւորը կը կոչուի Սուլթան՝ որ է միանգամայն յաջորդ (Խալիֆէ) Իսլամաց մարգարէին։ Արդի Սուլթանն է ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻՒԼ-ՀԱՄԻՏ Բ. լուսամիտ եւ յառաջդիմասէր կայսրն՝ Որու գահակալութենէն ի վեր երկիրն վայելած է նիւթական և բարոյական մեծամեծ բարւոքումներ։ Օսմանեան Պետութիւնը կ'ամբողջացնեն Ասիական Թուրքիա, Հիճազ ու Եէմէն գաւառները Արաբիոյ մէջ։ Իսկ Եգիպտոս, ընդ գերիշխանութեամբ վեհ. Սուլթանին, առանձին փոխարքայութիւն մ'է։

Եւրոպական Թուրքիա ունի իբր 4520 քիլմ. երկաթուղի ու 35,100 քիլմ. հեռագրական գիծ։

Եւրոպական Թուրքիոյ արտածութեան նիւթերն՝ ընդհանրապէս երկրագործական բերքեր են, ինչպէս՝ արմտիք, ծխախոտ, վուշ, բամպակ, կորեակ, եգիպտացորեն, գունատու բոյսեր, գինի, ձէթ, մետաքս, նոյնպէս մուշտակ, տեղական շալախներ, մեղրամոմ, չգործուած կաշի եւլն։

ՀԱՐԿԱՏՈՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ 1879էն ի վեր կազմուած հարկատու իշխանութիւն մ'է ի մէջ Դանուբայ, Սեւ ծովու, Պալքան լերանց և Սերպիոյ։ Երկրին հիւսիսային և արեւելեան կողմերը դաշտային, իսկ հար. և արեւմտեան կողմերը լեռնոտ են։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Պուլկարիոյ կլիման՝ Պալքան լերանց պատճառաւ ձմեռները սաստիկ ցուրտ, իսկ միւս եղանակաց մէջ բարեխառն է։ Պուլկարիա ունի արգասաւոր հող ու երկրագործութիւնն ալ բաւական ծաղկած է, կ'արտադրէ ցորեն, գարի, եգիպտացորեն, վարսակ եւայլն։ Ունի ընդարձակ արօտներ որոց մէջ կ'արածին կաթնատու ազնիւ կենդանիք։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Պուլկարիա ունի 63. քիլ. քառ. տարածութիւն և 2,300,000 բնակիչ. Մէն մի քառ. քիլմ. վրայ 33 անձ։

ՍՕՖԻԱ (30,000 բն.) Մայրաքաղաք Պուլկարիոյ, Վիթօշ լե-

րան ստորոտը՝ բաւական ծաղկեալ քաղաք է ։ Հոս կը նստի երկրին իշխանը ։

Ռուսճուք, (28,000) Դանուբի վրայ երեւելի նաւահանգիստ և է Պուլկարիոյ մեծագոյն քաղաքը ։

Վառնա, Սեւ ծովու վրայ բանուկ նաւահանգիստ է ։ Նիկոպոլիս, Դանուբի վրայ, նոյնպէս Վիտին որ հին բերդաքաղաք է ։

Երեւելի են նաեւ Թրնովա, Շումլու, Պլեվնա (ուր Ղազի Օսման փաշա արիաբար ընդդիմացաւ Ռուսաց՝ 1877ին), Սամաքով, Կապրովա, Տուպնիցա, Սիլիստրէ, Զիշդովա, ևլն ։

Պուլկարիա երկաթուղեաւ միացած է Կ. Պոլսոյ և Արեւմտեան Եւրոպիոյ հետ ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պուլկար ազգը կը վերաբերի Սլաւ ցեղին ։ Ունի Ազգ. Խորհրդարան, նախարարութիւն և Քրիստոնեայ մի իշխան ։ Պուլկարք Յունադաւան են կրօնիւ ։ Պուլկարիա ունի 1,080 քիլմ. երկաթուղի և 5,200 քիլմ. հեռագրական գիծ ։

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՌՈՒՄԷԼԻ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՌՈՒՄԷԼԻ փոքր՝ այլ բազմամարդ գաւառ մ'է Պուլկարիոյ հարաւակողմը ։ Ունի 33,500 քիլ. քառ. տարածութիւն և 1,100,000 բնակիչ ։ Երկիրը լաւ մշակուած ու բարեբեր է ։ Գլխաւոր բոյսերն են ընտիր արմտիք, եգիպտացորեն, բրինձ, գարի, բամպակ և վարդ՝ որմէ կը շինեն վարդի իւղ ։ Անուանի են այս գաւառին ոչխարները (Ռումէլի գըվըրճըղը) և կովը ։

Ֆիլիպէ, (35,000) գլխաւոր քաղաք Արեւելեան Ռումէլիի, Մարիցայի վրայ հին ու վաճառաշահ քաղաք է ։ Ունի մեծ առեւտուր մետաքսի, բրդեղինաց, գորգի և բամպակէ հիւսուածներու ։

Երեւելի են նաեւ Պուրկազ, Սեւ ծովու վրայ նաւահանգիստ ։

Թաթար-Փազարճըգ, Էսկի-Զաղարա, Եէնի-Զաղարա, Գըզանլըգ, Սըլիվնօ, Այտօս, Քարնապատ եւայլն, ներքին քաղաքներ են ։

Պուլկարիա և Արեւելեան Ռումէլի կը գտնուին ընդ գերիշխանութեամբ Օսմանեան պետութեան ։

ՌՈՒՄԱՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՌՈՒՄԱՆԻԱ 1878ին հաստատուած առանձին մի թագաւորութիւն է և բաղկացած է Մոլտավիա, Վալաքիա եւ Տոպրուճա գաւառներէն ։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Աւստրիա, արեւելքէն՝ Ռուսիա և Սեւ ծով. հարաւէն՝ Դանուբ. արեւմուտքէն՝ Աւստրիա և Սերպիա ։

Երկիրն ընդհանրապէս դաշտային է, միայն հիւսիսային սահմանին վրայ կը կանգնին Կարպաթեան լերինք ։ Երկրին կարեւորագոյն գետն է Դանուբ որ հարաւէն անցնելով՝ երեք բերաններով (Սուլինա, Քիլիա և Ս. Գէորգ) կը թափի Սեւ ծով ։

Ռումանիայէն Դանուբայ մէջ կը թափին Ալութա և Սերէթ ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման տեղ տեղ ցուրտ, բայց ընդհանրապէս բարեխառն, իսկ Տոպրուճա ջերմոտ է ։ Հողը բարեբեր և լաւ մշակուած է ։ Առատօրէն կ'արտադրէ արմտիք, ծխախոտ և ազնիւ ատաղձ ։

Ռումանիա ունի կաթնտու կենդանիներ և խոզ ։ Նոյնպէս ունի քարիւղ և հանքային աղ ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Ռումանիա ունի 131,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 5,400.000 բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ 41 անձ ։

ՊՈՒՔՐԷՇ կամ **ՊԻՒՔԱՐԷՍԹ** (220,000 բն.) Մայրաքաղաք

Ռումանիոյ, գեղեցիկ և վաճառաշահ քաղաք է։ Ունի ընդարձակ փողոցներ, զբօսատեղիներ և դպրոցներ։

Եաշ կամ Եասի, Գլխաւոր քաղաք Մոլտավիոյ։ — Սուչավա, Բէօթքէնէ, Կալաց, Իպրայիլ, Ճուրճեվօ, բանուկ նաւահանգստներ են։ Երեւելի են Բաքաւ, Ալեքսանդրիա, Բրայօվա եայլն։

Ռումանք կը պատկանին լատին ցեղին։ Երկրին մէջ կան նաև Հրէայ, Ռուս, Թուրք, Պուլկար և Գնչու։ Նոյնպէս կան սակաւաթիւ Հայեր։ Երկրագործութիւնը շատ ծաղկած է այս երկրին մէջ, այնպէս որ արմտեաց, արջառի և ատաղձի վաճառականութեամբ շատ ստակ կը մտնէ ի Ռումանիա։ Նոյնպէս կ'արտածէ Ռումանիա՝ քարիւղ, ճարպ, բրինձ, մորթ, աղ, արջառ եւլն։ Իսկ դրսէն կ'ընդունի մետաղական ու տարազագործական արտադրութիւններ, գինի ու ճարտարարուեստ երկիրներու գրեթէ ամէն կարգի ապրանքները։ Տիրող կրօնն է Ցունադաւանութիւն։ Կառավարութիւնն է սահմանադրական միապետութիւն։

Ռումանիա ունի 2,950 քիլմ. երկաթուղի, ու 9780 քիլմ. հեռագրական գիծ։

ՍԵՐՊԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՍԵՐՊԻԱ *Պալքանեան տէրութեանց մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Դանուբ, արեւելքէն՝ Ռումանիա և Պուլկարիա, հարաւէն՝ Թուրքիա և արեւմուտքէն Աւստրիա։ Երկիրն ընդհանրապէս լեռնային է։ Երեւելի են Սերպիական Ալպեանք որոնք ձեւացած է Երկաթի Դուռ կոչուած Դանուբայ նշանաւոր կիրճը։*

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Սերպիա ունի առողջ կլիմայ, բայց բարձր լերանց պատճառաւ ձմեռները սաստիկ ցուրտ կ'ընէ։

Երկիրը բարեբեր և բաւական լաւ մշակուած է։ Կ'արտադրէ առատ արմտիք, ծխախոտ, որթատունկ և ատաղձ։ Ունի կաթնատու և մուշտակաւոր կենդանիներ ու խոզ։ Սերպիոյ մէջ կան հանքային աղ ու երկաթ։

Սերպիա ունի 48,380 քիլմ. քառ. տարածութիւն և 2,300,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլմ ի վրայ կայ 49 անձ։

ՊԵԼԿՐԱՏ (40,000 *բն.*) *Մայրաքաղաք Սերպիոյ, Դանուբայ և Սավայի միացած տեղը ամուր և վաճառաշահ բերդաքաղաք է։*

Երեւելի են նաև Նիշ՝ ուր ծնած է Մեծն Կոստանդիանոս, նոյնպէս Սեմենտրիա, Քրակօյեվաց, Ալեքսինաց, Եակօտինա, Լիսքովաց, Պիրօթ և Վրանիա։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

1882 էն ի վեր առանձին թագաւորութիւն մը եղած է Սերպիա։ Միայն երկրագործութիւնը ծաղկած է այս երկրին մէջ։ Սերպիոյ արտաքին վաճառականութեան նիւթերն են, բուրդ, խոզ, ատաղձ, արմտիք, ծխախոտ եւլն։ Սերպիացիք կը պատկանին Սլաւ ցեղին և են Ցունադաւան։ Կառավարութիւնն է սահմանադրական միապետութիւն։

Սերպիա ունի 600 քիլմ. երկաթուղի ու 3,200 քիլմ. հեռագրական գիծ։

ԳԱՐԱՏԱՂ կամ ՄՈՆԹԷՆԷԿՐՕ

ԳԱՐԱՏԱՂ *ինքնօրէն, փոքր ու լեռնոտ երկիր մ'է Պալքանեան ցամաքակղզւոյն արեւմտեան հիւս. կողմը, Թուրքիոյ, Աւստրիոյ և Ադրիականի միջեւ։ Երկիրն բոլորովին անբեր ու աղքատ է, կլիման ալ ընդհանրապէս ցուրտ է։*

Ունի 9,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և իբր 250,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլ. վրայ կայ 27 անձ։

Մայրաքաղաքն է Չէթինէ, որ է բնակավայր իշխանին։ Տուլչինօ և Անթիվարի նաւահանգիստներն են։ Իսկ ներքին մասին մէջ կան Փոտկորիցա և Նիկշիճ։

Գարատաղցիք աշխատասէր են։ Կը պատկանին Սլաւ ցեղին և կրօնիւ Ցունադաւան են։

ԵԼԼԱԴԱ կամ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ փոքր երկիր մ'է Եւրոպիոյ հարաւային կողմը։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Թուրքիա, արեւելքէն՝ Արշիպեղագոս, հարաւէն՝ Միջերկրական և արեւմուտքէն՝ Յոնիական ծով։

Յունաստան կը բաժնուի երեք բնական մասերու 1º. Ելլադա, 2º. Մորա կամ Պելոպոնէս, 3º. Յոնիական կղզիք։ Յունաստան ունի բազմաթիւ ծոցեր, խորշեր ու թերակղզիներ որոնք իր արտաքին հաղորդակցութեան շատ նպաստաւոր եղած են։

Ընդհանրապէս լեռնային երկիր մ'է Յունաստան՝ որու հիւսիսէն ի հարաւ կ'երկարի Հելլենական գօտին։ Երեւելի բարձունքներն են Փինտոս, Պառնասոս, Ողիմպոս, Օսսա և Պելիոն։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման ընդհանրապէս բարեխառն և առողջ է, միայն ծովեզերեայ մի քանի մասերն ճահճային ըլլալուն՝ տաք, վատառողջ ու ջերմոտ են։ Գլխաւոր բերքերն են բամպակ, ձիթենի, թուզ, չամիչ, լիմոն, նարինջ, ազնիւ գինի, ներկի նիւթեր, սուսամ եւայլն։ Յունաստան ունի նաեւ մետաքս ու մեղր։ Համբաւոր է Յունաստանի մարմարիոնը։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Յունաստան ունի 65,000 քիլ. քառ. տարած. և 2,400,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 37 անձ։

ԱԹԷՆՔ (90,000 բն.) Մայրաքաղաք Յունաստանի, համանուն ծոցին մօտ ու երկաթուղեաւ կապուած է Պիրէոնի։ Աթէնք հին դարուց մէջ խիստ երեւելի եղած է իր անուանի փիլիսոփաներով, գիտուններով և իր բարձր քաղաքակրթութեամբ։ Հնութենէ մնացած աւերակներու մէջ երեւելի են Բարթենոն կամ Աթենասայ տաճարը, Ակրոպոլիսը եւայլն։

Գլխաւոր Նաւահանգիստք Յոնիականի վրայ

Բադրաս, Մորայի հիւսիսային կողմը վաճառաշահ և բանուկ նաւահանգիստ է։

Կորնթոս (1), համանուն ջրանցքին վրայ։ Անուանի է գինին ու չամիչը։ Նավարին, Մորայի արեւմտեան կողմը։

Նաւբլեա, մեծ վաճառականութիւն ունի գինւոյ, ձէթի եւ սպունգի։

Արշիպեղագոսի վրայ են

Փիրէ կամ Պիրէօն, նաւահանգիստ Աթէնքի։

Վոլօ, համանուն ծոցին վրայ։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Ելլադայի մէջ.

Լարիսա կամ Եէնի-Շեհիր, Ֆէրսալա, Թրիքալա և Քարտիցա գեղեցիկ ու ծաղկեալ քաղաքներ են։ Միսոլոնկի, ամուր բերդաքաղաք է։

Երեւելի են նաեւ Թիւա, Ամֆիսա, Լիվատիա, Մարաթոն, Լամիա, Մեգարա եւայլն։

Մորա կղզիին մէջ կան,

Թրիփոլիցա, Մէսսէն, Սպարտա, Քորոն, Մոնեմվասիա, Արգոս, Բալամադա եւլն։

Յոնիական կղզիք

Քորֆու (հին Կորկիւրա), համանուն մայրաքաղաքաւ, Բաքսօ, և Քէֆալօնիա, որ է Յոնիական արշիպեղագոսին մեծագոյն կղզին։

Գլ. քաղաքն է Արկոստոլի։ Զանդէ, (հին Զակինթոս) համանուն քաղաքաւ։ Սանդա-Մավրա (հին Լեւկասիա)։ Թեակի (հին Իթակէ), հայրենիք Ոդիսեւսի։ Չերիկօ, Մորայի հարաւային կողմը քարուտ և անբեր կղզի մ'է։

(1) Այս ջրանցքն ունի 5640 մէթր երկայնութիւն և 22 մէթր լայնութիւն։

Արեւելեան Արշիպեղագոս

Յունաստանի մեծագոյն կղզին է Եւբէա կամ Նեկրոբոնդէ, Ատտիկէի արեւելեան կողմը։ Գլխաւոր քաղաքն է Քալքիս։ Սպորադեան Արշիպեղագոսին մէջ երեւելի է նաեւ Սկիրոս։
Կիկլադեան Արշիպեղագոսին գլ. կղզիներն են Հիդրա, Շիրա, կամ Սիրա, Նաքսոս, Թինօ. Անդրօ. Ծիա, Միլօ, Փարօ, Սերֆօ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Յունաստան 1830 էն ի վեր հաստատուած թագաւորութիւն մըն է որ հետզհետէ յառաջդիմելու վրայ է՝ շնորհիւ իւր աշխարհագրական նպաստաւոր դրից և բնակչաց գործունէութեան։ Յոյնք կը պատկանին Հելլէն ցեղին որ մեծ դեր կատարած է անցելոյն մէջ։ Այսօր եւս նշանաւոր են Յոյնք՝ նաւային եւ առեւտրական ասպարէզներուն մէջ իրենց ունեցած մեծ յարմարութեամբ։ Լեզուն է Նոր Հելլէներէն, Կրօնն է Յունադաւանութիւն, Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական միապետութիւն։ Յունաստան ունի իբր 1000 քիլմ. երկաթուղի, ու 8000 քիլմ. հեռագրական գիծ։

Եւրոպիոյ մէջ կան նաեւ հետեւեալ իշխանութիւնները։

1° ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄՕՆԱՔՕՅԻ

Ֆռանսայի հար. արեւելեան կողմը, 21 քիլմ. քառ. տարածութեամբ ու իբր 10,000 բնակչօք փոքր իշխանութիւն մ՚է։ Գլխաւոր քաղաքն է Մոնաքօ։

2° ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԱՆԴՕՐԱՅԻ

Պիրէնեան լերանց մէջ և Ֆռանսայի պաշտպանութեան ներքեւ 452 քիլ. քառ. տարածութեամբ և իբր 6,500 բնակչօք փոքր հասարակապետութիւն մ՚է, Գլխաւոր քաղաքն է Անդօռա-Լա-Վիէժա։

3° ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՍԷՆ-ՄԱՌԷՆԻ

Իտալիոյ հիւսիսային արեւելեան կողմը փոքր հասարակապետութիւն մ՚է։

4° ԻՇԽԱՆԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԼԻԽԹԷՆՇԹԱՅՆԻ

Զուիցերիոյ և Աւստրիոյ սահմաններուն վրայ փոքր իշխանութիւն մ՚է։ Մայրաքաղաքն է Վատուզ, իբր 9,000 բնակչօք։

5° ՄԵԾ ԴՔՍՈՒԹԻՒՆ ԼԻՒՔՍԷՄՊՈՒՐԿԻ

Պելճիոյ, Ֆռանսայի և Գերմանիոյ միջեւ կը գտնուի Լիւքսեմպուրկի Մեծ Դքսութիւնը՝ իբր 200,000 բնակչօք։ Անկախ եւ իւր առանձին սահմանադրութեամբ կառավարուող երկիր մ՚է։ Տիրող լեզուն է Ֆռանսերէն։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ ԵՒՐՈՊԻՈՅ ՎՐԱՅ

1.

Եւրոպա ո՞ր կիսագնտին մէջ կը գտնուի. — Ի՞նչ է իր բնական ձեւը. — Ի՞նչ ովկէանոսներ ու ծոցեր կը տեսնէ. — Ո՞ր ծովերէն ձեւացած են Պոթնիոյ, Ֆինլանտիոյ, Րիկայի եւ Տանցիկի ծոցերը. — Հիւսիսային և Միջերկրական ծովերէն ո՞ր ծոցերը ձեւացած են. — Ադրիականի, Արշիպեղագոսի և Սեւ ծովերու մէջ ո՞ր ծոցերը կան. — Եւրոպիոյ Ովկէանոսներն ու ծովերը ի՞նչ երեւելի նեղուցներով միացած են. — Եւրոպիոյ կարեւոր լիճերն ո՞ր երկրաց մէջ կը գտնուին. — Քանի՞ աւազան ունի Եւրոպա։ Ո՞ր երկիրներէն կ'անցնին և ո՞ւր կը թափին Հռենոս, Դանուբ, Վոլկա, Ուրալ, Ռոն, Մարիցա, Լուառ, Վիսթուլա, Կուատիանա, Էպրօ, Բօ, Թակօ և Էլպա։ — Եւրոպիոյ ո՞ր մայրաքաղաքները գետերու վրայ շինուած են։

2.

Ո՞րոնք են Եւրոպիոյ գլխաւոր կղզիները. — Եւրոպիոյ ո՞ր թերակղզիները տէրութիւններ կը կազմեն. — Եւրոպա քանի՞ գլխաւոր հրուանդան ունի. — Ո՞ւր կը գտնուին Ուրալ, Քէօլէն, Կովկաս, Ալպեան, Պիրէնեան, Ապէնինեան, Կարպաթ և Պալքան լերինք։ Ո՞րոնք են Եւրոպիոյ երեք գլխաւոր հրաբուխները. — Ո՞րոնք են Եւրոպիոյ երկրագործական երկիրները։ Ո՞ր երկիրները կ'արտադրեն արմտիք, գետնախնձոր, կանեփ, ճակնդեղ, գարի, վարսակ և ատաղձ. — Ո՞ր երկիրը կ'արտադրէ խավեար, մուշտակ, առագաստի կտաւ, կաշի և կաթնտու կենդանիներ. — Ո՞ր երկիրները կ'արտածեն ձկան իւղ, կարագ և պանիր. — Եւրոպիոյ ո՞ր երկիրները կ'արտադրեն գինի և ոգելից ըմպելիներ. — Ո՞ր երկիրները ունին հանքածուխ, մարմարիոն, պղինձ, երկաթ, զինկ, ծծումբ, բլաթին, ոսկի և արծաթ. — Եւրոպական ո՞ր երկրաց մէջ ձեռագործ և ճարտարութիւն շատ ծաղկած են։

3.

Եւրոպա ո՞րչափ բնակիչ ունի և քանի՞ մեծ ընտանիքներու կը բաժնուին. — Ո՞ր ժողովուրդներն են Կաթոլիկ, Բողոքական եւ Յունադաւան. — Ո՞րոնք են Եւրոպիոյ գաղթային տէրութիւնները. — Ո՞րոնք են Բացարձակ, Սահմանադրական և Հանրապետական տէրութիւնները։ Նշանակէ Եւրոպիոյ երեւելի նաւահանգիստները. — Ցոյց տուր զինուորական նաւահանգիստները. — Փորթուկալ, Սպանիա, Հարաւային Ֆռանսա, Իտալիա, Յունաստան ու Եւրոպական Թուրքիա ի՞նչ տեսակ բոյսեր կ'արտադրեն։

4.

Ի՞նչ կողմանէ երեւելի են Պորտօ, Լիօն, Շէֆֆիլտ, Օքսֆորտ, Քէմպրիճ, Մանչէսդըր, Լիտս, Նիս, Մալակա, Օռլէան, Էտիմպուրկ, Նիւ-Քէսըլ, Քարտիֆ, Նաբոլի, Միլան, Օտէսա, Համպուրկ, Ժընէվրա, Քոլոնեա, Բալօս, Աժտէրխան, Վենետիկ, Կորնթոս, Վարշաւիա, Կրաց, Սէլանիկ, Ֆիօրէնցա, Աթէնք, Հըռոմ, Լայփցիկ, Մոսկուա, Ճիպրալթար, Վառնա, Արխանկէլ, Պէլկրատ, Լիվըրբուլ, Ռոդդէրտամ, Պըզանսօն, Րուսճըգ, Քրոնշդատ, Նանդ, Լը-Հավռ, Լօզան, Տրէզտա եւլն։

5.

Ո՞ւր ծնած են Պեռնարտէն տը Սէն-Բիէռ, Վիրգիլիոս, Շաթօպռիան, Տանդէ, Կարիպալտի, Լամընէ, Օֆֆէնպախ, Մոցառ, Կէօթէ, Շիլլէր, Կութթէնպէրկ, Մեծն Կոստանդիանոս, Լեւոն Ժ. Միքէլ-Անճէլօ, Ամերիկոս-Վեսփուչչի, Վիքթօռ-Հիւկօ, Թիէռ, Քօռնէյլ, Պօսիւէ, Բասքալ, Այվազովսքի Յովհաննէս, Ուէլլինկթըն, Մասէնա, Մեծն Պետրոս, Կիզօ, Բանդ, Սենեկա, Քավուռ, Քամօէնսքի, Լօփ-տը-Վէկա, Կալվանի, Արիօսդօ, Տիտոս-Լիվիոս։

ԵՒՐՈՊԻՈՅ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԳԵՏԵՐՆ ԵՆ

Վոլկա	3470	մղոն.	երկայն.	Էլպա	1160	մղոն	երկայն.
Դանուբ	2850	»	»	Վէզէր	1040	»	»
Տնիէբէր	2150	»	»	Լուառ	930	»	»
Տվինա	1820	»	»	Տունա	930	»	»
Տօն	1800	»	»	Թակօ	910	»	»
Բէչօրա	1580	»	»	Օտէր	900	»	»
Տնիէսթէր	1340	»	»	Կուատիանա	820	»	»
Հռենոս	1320	»	»	Ռօն	810	»	»

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Ա Ս Ի Ա

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՍԻԱ, Արեւելեան կիսագունտի մեծագոյն ցամաքն է եւ կը տարածուի Հին աշխարհի հիւսիսային եւ արեւելեան կողմը։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Սառուցեալ Ովկէանոս, հիւսիսային արեւելքէն՝ Պէհրինկայի նեղուց և Պէհրինկայի ծով, արեւելքէն՝ Խաղաղական ովկէանոս, արեւել. հարաւէն՝ Մալաքքայի նեղուց, հարաւէն՝ Հնդկաց ովկէանոս, հարաւային արեւմուտքէն Պապ-էլ-Մանտէպի նեղուց, արեւմուտքէն՝ Կարմիր ծով, Միջերկրական, Արշիպեղագոս, Մարմարա, Սեւ, Կասպից ծովերն եւ Ուրալ գետ ու Կովկաս լերինք։

Ծովեր եւ Ծոցեր

Սառուցեալ ովկէանոսէ ձեւացած է Քարայի ծովը։ Խաղաղականէ ձեւացած են Պեհրինկայի, Օխոդսքի, Ճաբոնի, Դեղին, Կապոյտ եւ Չինաց ծովերը։ Արեւմտեան կողմը կը գտնուին Կարմիր, Միջերկրական, Արշիպեղագոս, Մարմարա, Սեւ եւ Կասպից ծովերն՝ որոնք իրր սահման կը ծառայեն։

Ասիոյ գլխաւոր ծոցերն են Օպի, Ենիսեյ՝ որոնք ձեւացած են Սառուցեալ ովկէանոսէ։ Անատիրի ծոց՝ Պէհրինկայի ծովէն ձեւացած, Բէչիլիի ծոց՝ Դեղին ծովէն ձեւացած, Թոնքինի և Սիամի ծոցերը՝ Չինաց ծովէն ձեւացած։

Հնդկաց ովկէանոսէն ձեւացած են՝ բաց ի Պենկալայի եւ Օմանի մեծ ծոցերէն՝ նաեւ Մարթապանի, Պարսից եւ Ադենի ծոցե-

րը։ Միջերկրականի մէջ կ'երեւին Աղեքսանդրիոյ եւ Ատալիոյ ծոցերը։ Արշիպեղագոսի մէջ՝ Էտրեմիտի, Զմիւռնիոյ, Սիգա-Նովայի, Մաքրիի եւ Զմիւռնիոյ ծոցերը։ Իսկ Մարմարայէ ձեւացած են Մուտանիոյ և Նիկոմիդիոյ ծոցերը։

Նեղուցք

Ասիոյ նեղուցներն են Պեհրինկայի նեղուց՝ համանուն ծովուն եւ Սառուցեալ ովկէանոսի միջեւ, Թադարքայի նեղուց՝ Սաքալեան կղզւոյն եւ Սիպերիոյ միջեւ, Լա-Բերուզի նեղուց՝ Ճաբոնի եւ Չինաց ծովերուն մէջտեղ, Մալաքքայի նեղուց՝ Հնդկաց եւ Խաղաղական ովկէանոսներու միջեւ, որ միանգամայն Ասիան կը բաժնէ Ովկէանիայէ, Հիւրմիւզի նեղուց՝ կը միացնէ Օմանի ծոցն Պարսկային ծոցին հետ, Պապ-էլ Մանտէպի նեղուց՝ Ադէնի ծոցին եւ Կարմիր ծովուն միջեւ, Սուէզի ջրանցք՝ որով Ափրիկէ կը բաժնուի Ասիայէ եւ Միջերկրականը կը միանայ Կարմիր ծովուն հետ։ Արեւմտեան կողմը կ'երեւին Տարտանէլի եւ Կ. Պոլսոյ նեղուցները՝ ի մէջ Արշիպեղագոսի, Մարմարայի և Սեւ ծովերու, Կերչ կամ Ենիքալէի նեղուցք՝ Սեւ եւ Ազախու ծովերուն միջեւ։

Լիճք

Ասիա ունի մեծ ու փոքր բազմաթիւ լիճեր։ Մեծագոյններն են Կասպից եւ Արալ՝ որոնք իրենց մեծութեանն համար կը կոչուին նաեւ ծով։ — Փոքրերն են.

Ուրմիա՝ Պարսկաստանի մէջ, Սեւան՝ Կովկասու մէջ, Վանայ լիճ, Մեռեալ՝ Թուզ Կէօլ, Պէյ-Շէհիր, Աք-Շէհիր՝ Ասիական Թուրքիոյ մէջ։ Պայքալ եւ Պալքաշ՝ Սիպերիոյ մէջ, Լոպ, Քուքունոր, Կապոյտ՝ կեդրոնական լեռնադաշտին մէջ։

Գետք

Ասիա բաժնուած է հինգ աւազաններու, 1. Հիւսիսային, 2. Արեւելեան, 3. Հարաւային, 4. Արեւմտեան եւ 5. Կեդրոնական։ Այս վերջինը կազմուած է Կասպից եւ Արալ ծովերէն։

Հիւսիսային աւազանի հարկատուներն են՝ Օպի, Ենիսեյ եւ Լենա։

Արեւելեան աւազանի հարկատուներն են՝ Անատիր, Ամուր,

Հօհանկ-Հօ կամ Դեղին, Բեանկ կամ Կապոյտ, Բամպոն և Մենամ։
Հարաւային աւազանի հարկատուներն են՝ Ավա, Պրահմա-Փութրա, Գանգէս, Կոտավերի՝ որոնք կը թափին Պենկալայի ծոցը՝ Ինդոս կամ Սինտ՝ Օմանի ծոցը, Տիգրիս եւ Եփրատ՝ Պարսկային ծոցը։

Կախարդին Գլուխ.

Արեւմտեան աւազանին մէջ կը թափին՝ Ալիս կամ Գզըլ-Ըրմագ, Իրիս կամ Եեշիլ-Ըրմագ, Սաքարիա, Ճորոխ կամ Չիւրիւք Սու ի Սեւ ծով։ Արշիպեղագոսի մէջ կը թափին՝ Կետիզ կամ Հերմոս, Մենտեր կամ Մեանտր։

Կեդրոնական աւազանի հարկատուներն են՝ Կուր եւ Երասխ՝ ի Կասպից, Սիր-Տարիա եւ Ամու-Տարիա՝ Արալայ ծովը։

Թերակղզիք, Կղզիք եւ Հրուանդանք

Ասիոյ շուրջը կը գտնուին հետեւեալ թերակղզիները։
Անատօլու կամ Փոքր Ասիա՝ արեւմտեան կողմը։

Ընձուղտ

Արաբիա, Հնդկաստան և Հնդկա-Չին՝ հարաւակողմը։
Քորեա եւ Քամչաթքա՝ արեւելեան կողմը։
Ասիոյ գլխաւոր կղզիներն են՝ Նոր-Սիպերիա եւ Վրանկել՝ Սառուցեալ ովկեանոսին մէջ։ Խաղաղականի մէջ՝ Քուրիլեան, Սախալին, Ճափոնեան կղզիք (Եզօ, Նիփօն, Սիքօք եւ Քիու-Սիու)

Իսկ Ֆորմոզա, Հայնան եւ Մաքաօ՝ Չինաց ծովուն մէջ։

Հնդկաց ովկէանոսին մէջ կը գտնուին Լաքեդիվեան, Մալդիվեան, Սէյլան, Անտաման եւ Նիքոպար կղզիք։

Միջերկրականի եւ Արշիպեղագոսի մէջ կը գտնուին՝ Կիպրոս, Հռոդոս, Սամոս, Քիոս, Միտիլլի, Թենեդոս եւլն։

Ասիոյ գլխաւոր հրուանդաններն են՝ Գլուխ-Հիւսիսոյ կամ Սիվերօ-Վոստոչնի՝ Սիպերիոյ հիւսիսային կողմը։ Գլուխ Արեւելեան՝ Սիպերիոյ հիւսիսային արեւելեան կողմը։ Հոումանիա՝ Մալաքքա թերկղզւոյն հարաւային ծայրը։ Գլուխ Գոմորին՝ Հնդկաստանի հարաւային ծայրը։ Ռազէլհատ՝ Արաբիոյ հարաւակողմը։ Պապա-Պուռնու՝ Փոքր Ասիոյ արեւմտեան կողմը։

Լերինք

Ասիոյ գլխաւոր լեռնագօտիներն են՝ Ալթայ եւ Սդանովոյ՝ Չինու եւ Սիպերիոյ միջեւ։ Արեւելեան կողմը Քուն Չինու լերինք՝ համանուն երկրին մէջ։ Հիմալայա գօտին՝ Հնդկաստանի եւ Չինու միջեւ, որ կը պարունակէ երկրագնտիս բարձրագոյն գագաթները։ Այս շղթային բազուկները կ՚երկարին ի Հնդկա-Չին եւ տեղւոյն անուամբ կը կոչուին։ Կովկասու լերինք՝ Սեւ եւ Կասպից ծովերու միջեւ։ Արարատ, Տաւրոս, Անտի-Տաւրոս, Լիբանան՝ Ասիական Թուրքիոյ մէջ։ Հինտու-Քուշ՝ Պարսկաստանի եւ Աֆղանիստանի մէջ։ Էլ-Արէք՝ Արաբիոյ մէջ։ Ուրալ՝ Ասիոյ արեւմտեան կողմը։ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Կաթ՝ Հնդկաստանի երկու կողմերը։

Կլիմայ, Բուսաբերութիւն, Հանք եւ Կենդանիք

Ասիա կը գտնուի Հիւսիսային սառուցեալ, Հիւսիսային բարեխառն եւ Այրեցեալ գօտիներու տակ։ Հիւսիսային մասերն սաստիկ ցուրտ կ՚ընեն, ձմեռներն երկար, հողը խոնաւ ու ջրոտ եւ ընդհանրապէս նուազ բնակելի է. այս պատճառաւ հողագործութիւնն ալ շատ ետ մնացած է։ Միջին մասերը բարեխառն ու հողը արգասաւոր է. իսկ ամենէն բազմամարդ, հարուստ եւ բարեբեր աշխարհներն են հարաւային մասերն՝ որոնց մէջ ընդհանրապէս երկու եղանակ կը տիրէ՝ չոր եւ անձրեւային։

Ասիոյ բուսական գլխաւոր հարստութիւններն են՝ արմտիք, բամպակ, խահուէ, շաքարեղէգ, բրինձ, թէյ, արմաւ, համեմունք, խնկեղէն, պանան, քօքօ, կինամոն, ծխախոտ, ներկի

նիւթեր, չինութեան փայտ, լեղակ, ձիթենի, տաք երկրի պտուղներ եւլն։

Ասիա նշանաւոր է նաեւ իւր հարուստ հանքերով։ Ունի թանկագին քարեր, ոսկի, արծաթ, բլաթին, պղինձ, քարիւղ, անագ, երկաթ, կապար, քրոմ, մարմարիոն, հանքածուխ եւլն։

Ընտանի ամեն տեսակ կենդանիներէ ի զատ՝ Ասիոյ հարաւային երկրաց մէջ կը գտնուին առիւծ, վագր, ռնգեղջիւր, փիղ, ինձ, ընձուղտ, կոկորդիլոս, պօա օձ, եւ այլ թունաւոր սողուններ ու ճըճիներ, իսկ հիւսիսային երկրաց մէջ կան մուշտակաւոր կենդանիք։

Քաղաքակրթութիւն Ասիոյ

Ասիա իւր յարակից կղզիներովն՝ ունի 44,140,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 800,000,000 բնակիչ։

Մարդկային ազգի պատմութեան մէջ խիստ նշանաւոր եղած է Ասիա՝ իբր օրրան արուեստից, գիտութեանց եւ բարձր քաղաքակրթութեան։ Սակայն այժմ, համեմատաբար իւր փառաւոր անցելոյն՝ շատ ետ մնացած է։

Ասիոյ բնակիչք մեծաւ մասամբ կը բաղկանան Մոնկոլեան եւ Կովկասեան ցեղերէ, որոց մեծագոյն մասին կրօնն է կռապաշտութիւն, մնացեալք Քրիստոնեայ՝ եւ Մահմետական են։

Ասիական տէրութեանց կառավարութեան ձեւն ընդհանրապէս բացարձակ միապետութիւն է։

Ասիա բաժնուած է 12 տէրութիւններու, որք են.

Սիպերիա, Կովկաս, Ասիական Թուրքիա, Հնդկաստան. Թուրքաստան, Պարսկաստան. Աֆղանիստան, Պելուճիստան, Արաբիա, Ճաբոն, Հնդկա-Չին եւ Չինաստան։

Ասիական Աշխարհ

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՍԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՍԻԱ կը պարունակէ երեք գլխաւոր երկիրներ 1. ՍԻԲԵՐԻԱ. 2. ԿՈՎԿԱՍԻԱ 3. ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ կամ ԱՆԴՐ-ԿԱՍՊԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀ ։

1. ՍԻԲԵՐԻԱ

ՍԻԲԵՐԻԱ կը գրաւէ Ասիոյ հիւսիսային մասն եւ աւելի մեծ է քան ամբողջ Եւրոպան ։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Սառուցեալ ովկէանոս. հիւսիսային արեւելքէն՝ Պէհրինկայի նեղուց եւ ծով, արեւելքէն՝ Օխոցքի եւ Ճարոնի ծովերը. հարաւէն՝ Չինական կայսրութիւն և Թուրքաստան. արեւմուտքէն՝ Կասպից ծով, Ուրալ գետ ու Եւրոպա ։

Սիպերիա ընդարձակ եւ տափարակ երկիր մ'է որու սահմաններուն վրայ կ'երեւին բարձրաբերձ գօտիներ ։ Երկիրն, մանաւանդ հիւսիսային կողմերը սաստիկ ցուրտ եւ ձմեռներն ալ խիստ երկայն են, միայն արեւմտեան եւ հարաւային մասանց մէջ քիչ քանակութեամբ յառաջ կուգան արմտիք, գետնախնձոր, հաճար. վարսակ եւ գարի ։ Սիպերիա ունի ոսկւոյ, արծաթի, բլաթինի եւ պղնձի հարուստ հանքեր ։ Երեւելի են Սիպերիոյ մուշտակաւոր կենդանիները ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Սիպերիա ունի 12,500,000 քառ. քիլոմէթր տարածութիւն և 4,500,000 բնակիչ ։ Բաժնուած է 9 վարչական մասերու ։

Մայրաքաղաքն է Թօպօլսք (30,000բն.) Իրթիշի վրայ, երեւելի է այս քաղաքը՝ իբր կեդրոն Եւրոպիոյ եւ Ասիոյ վաճառականութեան. ունի կաշիի գործարաններ ։

Իրքուցք, Պայքալ լճին մօտ, Չինու հետ մեծ վաճառականութիւն ունի ։

Օմսք, Թուրքաստանի սահմանին մօտ ։

Կարեւոր են նաեւ Եքաթերինպուրկ, Սեմիբալաթինսք, Ներչինսք. Իսկ իբրեւ նաւահանգիստ երեւելի են Վլատիվոսթոք, Բեթրոբաւլովսքի, Օխոցք, Այան եւ Նիքոլայեվսք ։

Սիպերիա հին ատեն կը կոչուէր Սկիւթիա որ միայն վերջի դարուս մէջ լաւ մը ճանչցուեցաւ ։ Սիպերիոյ բնակիչք կը բաղկանան Թաթարներէ, Մոնկոլներէ, Ռուսերէ եւ այլ ցեղերէ ։ Ռուս տէրութիւնը՝ քաղաքական յանցաւորները Ներչէնսք եւ Սաքալիէն կղզին կ'աքսորէ ։ Սիպերիոյ բնակիչք ընդհանրապէս կ'զբաղին ձկնորսութեամբ, որսորդութեամբ, կաշեգործութեամբ եւ Չինու ու Եւրոպիոյ հետ վաճառականութեամբ ։

Ռուսիա աւարտելու մօտ է երկաթուղւոյ այն նշանաւոր գիծը որ ամբողջ Ռուսական Ասիան անցնելով՝ Խաղաղականը պիտի միացնէ Եւրոպայի ։

2. ԿՈՎԿԱՍԻԱ

ԿՈՎԿԱՍԻԱ կը տարածուի Սեւ եւ Կասպից ծովերուն միջեւ, իսկ հարաւէն սահման ունի Թուրքիա եւ Պարսկաստան ։

Կովկասիա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մըն է ։ Ունի ընդարձակ եւ բարեբեր հովիտներ ու գեղեցիկ գետեր ։ Կլիման՝ բարձր լերանց պատճառաւ ձմեռները սաստիկ ցուրտ, իսկ ամառներն ալ դաշտային մասանց մէջ չափազանց տաք կ'ըլլայ ։ Գլխաւոր բերքերն են արմտիք, որթատունկ, թթենի, բամպակ, ձիթախիւղ եւ ազնիւ մրգեղէններ, ունի նաեւ մետաքս եւ բուրդ ։ Հանքաց մէջ նշանաւոր են պղինձը, երկաթը, արծաթախառն կապարը եւ մանաւանդ քարիւղն ու նաւթը՝ որոցմէ մեծ քանակութեամբ դուրս կը ղրկէ ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Կովկասիա ունի 472,550 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 9,200 000 բնակիչ ։ Մէկ մի քառ. քիլմ. ի վրայ կայ 19 անձ ։

Մայրաքաղաքն է ԹԻՖԼԻՍ կամ ՏՓՂԻՍ (90,000 բն.), կուր

գետին վրայ մեծ եւ վաճառաշահ քաղաք, որ կապուած է երկաթուղիով՝ Պագուի եւ Պաթումի հետ։ Ունի գեղեցիկ ու նորաշէն թաղեր, թատրոններ ու եկեղեցիներ։ Հայք կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն այս քաղաքին բնակչաց մէջ։

Երեւելի են նաեւ Քութայիս որ հին ատեն Իմէրէթի մայրա-

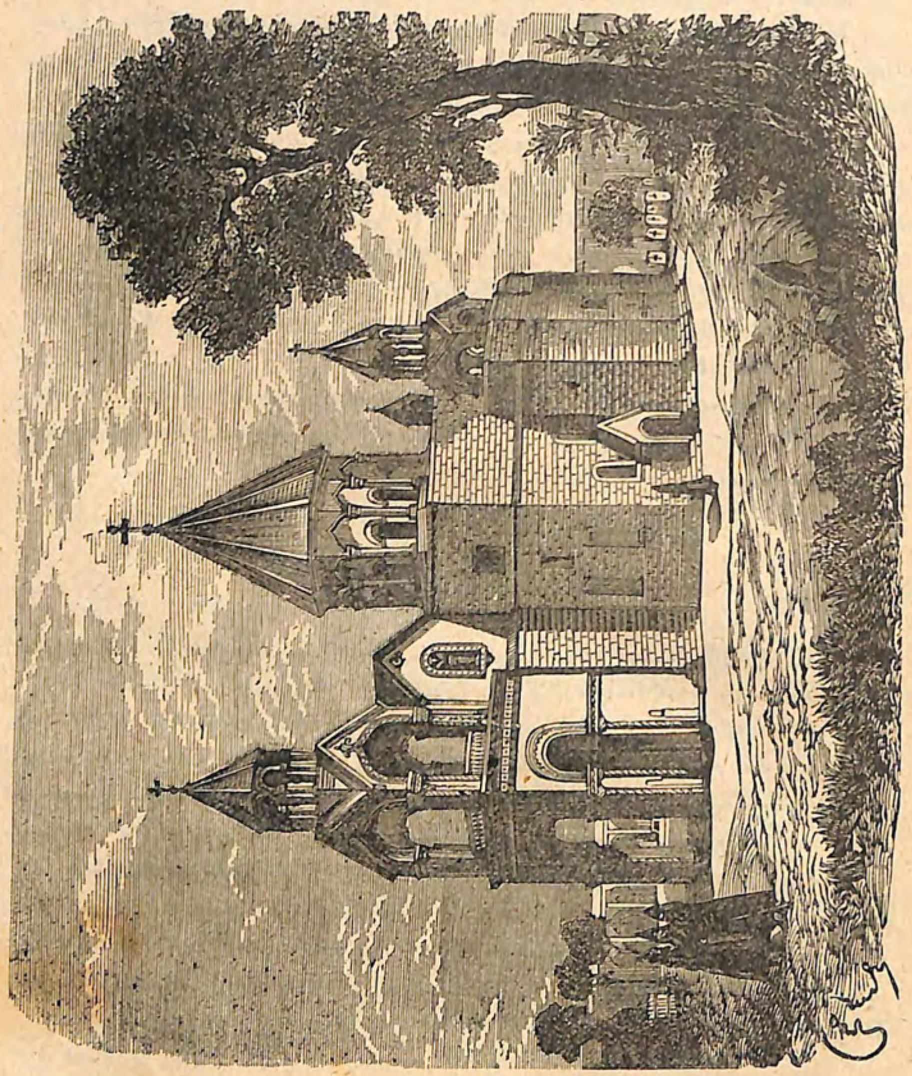

քաղաքն էր. — Գանձակ կամ Եղիսաբեթպոլիս, գեղեցիկ քաղաք է. — Նախիջեւան, աշխարհիս հնագոյն քաղաքաց մին։ Շամախ, երեւելի են գորգերը։ Երեւան, համանուն նահանգին մէջ Հրազդան գետին վրայ։ Ասոր մօտն է Վաղարշապատ՝ ուր կը գտնուի Ս. Էջմիածնայ հռչակաւոր վանքն, որ է Մայր աթոռ Հա-

յոց ընդհանրական Կաթողիկոսութեան։ Էջմիածին ունի տպարան, կրօնական Ամսաթերթ եւ հարուստ թանգարան։ Շուշի կամ Շուշա, բնակիչներն Հայ ու Թաթար են։ Նոր Պայազիտ, Սեւանայ լճին մօտ։ Ախալցխա, Կուրի մօտ վաճառաշահ քաղաք է։ Կիւմրի կամ Ալեքսանդրուպոլիս, Ախուրեան գետին մօտ՝ նոր և ամուր քաղաք է։ Կարս, անուանի բերդաքաղաք է։ Երեւելի են նաեւ Ագուլիս, Արտահան, Նուխի եւլն։ Իսկ իբրեւ նաւահանգիստ կարեւոր են Բոթի եւ Պաթում Սեւ ծովու, Պագու, Կասպից վրայ։ Այս վերջինն ունի առատ քարիւղի եւ նաւթի մեծ վաճառականութիւն։ Բնակչաց կարեւոր մէկ մասն Հայ է։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Կովկասիա Ռուսիոյ կարեւոր բաժանումներէն մին եւ առանձին գաւառ մ'է։ Երկիրն է հարուստ, բարեբեր եւ վաճառաշահ։ Փոթիէն ու Պաթումէ մինչեւ Պաքու երկաթուղի մը շինուած է։ Գլխաւոր բնակիչներն են Հայ, Վրացի, Թաթար, Թուրք, Լէզկի, Մինկրէլ, Աբազա, Պարսիկ, Լազ եւլն։ Այս ժողովրդոց մէջ Հայք մասնաւոր կարեւորութիւն մ'ունին իրենց վաճառականութեամբ եւ արուեստներով։ Կովկաս ունի 960 քիլմ. երկաթուղի։

3. ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ ընդարձակ եւ տափարակ երկիր մ'է որ կը տարածուի Սիպերիոյ, Չինու, Աֆղանիստանի, Պարսկաստանի և Կասպից ծովու միջեւ։

Երկրին հիւսիսային եւ արեւմտեան մասերն ընդհանրապէս անապատ և քաղաքներն ալ պարզապէս ովասիսներ են։ Արեւելեան եւ հարաւային մասերուն մէջ կ'երկարին բարձր լերանց գօտիներ, իսկ Կասպից ծովու արեւելեան հարաւային կողմը կը տարածուի Գարա-Գում, եւ Արալայ ծովակին արեւելեան կողմը՝ Գըզըլ-Գում մեծ անապատները։

Թուրքաստանի մէջ՝ ամառները սաստիկ տաք, իսկ լեռնային գաւառաց մէջ ձմեռները ցուրտ կ'ընէ։

Թուրքաստանի հարաւային եւ արեւելեան մասերուն մէջ արգասաւոր եւ ջրարբի դաշտեր կան որք կ'արտադրեն ցորեն, ծըխախոտ, գարի, բամպակ, մրգեղէն և տաք երկրի բերքեր։ Թուրքաստան ունի հարուստ հանքեր ոսկւոյ, պղնձի, երկաթի, կապարի ու թանկագին քարերու։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Թուրքաստան ունի 265,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 8,000,000 բնակիչ. Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ կայ 19 անձ։

Այս երկիրը քաղաքականապէս կը բաժնուի երկու մասերու 1. Ռուսական Թուրքաստան. 2. Անկախ Թուրքաստան։

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ

Գլխաւոր քաղաքներն են Թաշքենդ, կուսակալանիստ եւ վաճառաշահ քաղաք։ Ունի մետաքսեղինաց, կաշւոյ և անօթեղինաց գործարաններ։ Խոքանդ՝ Քարա-Սուի վրայ։ Սամարղանդ՝ Քարա-Սուի վրայ գեղեցիկ դիրքով՝ վաճառաշահ և ճարտարարուեստ քաղաք է։ Հոս է Թիմուր-Լենկի գերեզմանը։

Նշանաւոր են նաեւ Մերվ, Խոճենդ, Քուլճա, եւ Բալխ կամ Պալխ որ հին քաղաք է։

ԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ԽԻՎԱՅԻ

Գլխաւոր քաղաքն է Խիվա, վաճառաշահ քաղաք, ունի գորգի եւ մետաքսեղինաց վաճառականութիւն։

Ուրկենճ, ունի երկրագործական բերքեր ու մեծ վաճառականութիւն Եւրոպիոյ հետ։

ԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՊՈՒԽԱՐԱՅԻ

Մայրաքաղաքն է Պուխարա, Զէրաֆշանի բարեբեր հովտին մէջ հին ու անուանի քաղաք՝ որ է կեդրոնական Ասիոյ մեծագոյն վաճառատեղին եւ ուսկից կարաւանք կը մեկնին Եւրոպա, Սիպերիա, Չին, Հնդկաստան եւ ուրիշ երկիրներ։ Պուխարա ունի դպրոցներ, մզկիթներ եւ շատ մը աւերակներ։

Քարշի, Ամու-Տարիայի մօտ, ունի մետաքսեղինաց եւ զէնքի գործարաններ։ Երեւելի են նաեւ Հիսար, Շեհրի-Զեպս եւլն։

Թուրքաստան կամ Թաթարիստան հին դարուց մէջ շատ երեւելի էր իւր հզօր աշխարհակալներով։ 1865 էն ի վեր Ռուսք սկսան այս երկրին այլ եւ այլ մասանց տիրել, այնպէս որ Թուրքաստանի ինչ ինչ մասերն անուանական անկախութիւն մը միայն ունին։ Թաթարք Մահմէտական են ու կ'զբաղին երկրագործութեամբ ու խաշնարածութեամբ։ Երկրին գլխաւոր վաճառքներն են ծխախոտ, արմտիք, մետաքս, բուրդ, կաշի, թանկագին քարեր, զէնք եւլն։

ԱՍԻԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՍԻԱԿԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱ Օսմանեան պետութեան կարեւորագոյն մէկ մասն է եւ կը գրաւէ Ասիական ցամաքին արեւմտեան մասը։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Սեւ ծով, հիւսիսային արեւելքէն՝ Կովկասիա, արեւելքէն Պարսկաստան եւ Պարսից ծոց, հարաւէն՝ Արաբիա, Սուէզի ջրանցք եւ Միջերկրական ծով, Արեւմուտքէն՝ Արշիպեղագոս, Մարմարա և Տարտանէլի եւ Պոսֆորի նեղուցները։

Ասիական Թուրքիա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մ'է։ Արեւելեան մասին մէջ կ'երեւին Արարատեան լերինք, Սեւ ծովու եզերքը Անտի-Տաւրոս, Միջերկրականի երկայնքը Տաւրոս, Միջերկրականի արեւելեան եզերաց վրայ՝ Լիբանան, իսկ Պարսից սահմանագլխին երկայնութեամբ կ'երեւին Քիւրտիստանի լերինք։ Արարատի բարձրագոյն գագաթն է Մասիս։ Տաւրոսի գլխաւոր գագաթներն են Սիփան-Տաղ (Սեպուհ), Գազ-Տաղ, Ալմա-Տաղ, Պասա-Տաղ, իսկ ամենէն նշանաւորն է Արգեոս կամ Էրճիաս որ ունի 4,000 մէթր բարձրութիւն։ Անտիտաւրոսի գլխաւոր գագաթներն են Պին-Կեօլ (Բիւրակն), Քէշիշ-Տաղը, Պրուսայի մօտիկ։ Լիբանանու գլխաւոր գագաթներն են Թափոր, և Կարմեղոս։

Գետք եւ Լիճք

Ասիական Թուրքիա կը բաժնուի երեք գլխաւոր ջրչեղջներու 1°. Սեւ ծով՝ ուր կը թափին Չիւրիւք-Սու (ճորոխ), Եէշիլ Իրմաք, (Իրիս), Գըզըլ-Իրմաք (Ալիս), եւ Սաքարիա: 2°. Մարմարայի մէջ կը թափի Սուսուրլու, Արշիպեղագոսի մէջ Կետիզ, Մենտեր եւ Պաքըր-Չայ: Միջերկրական կը թափին Գարա-Սու (բիւղնոս) Սիհան, Ճիհան և Որոնդէս(Ասը-Սու)։ Յորդանան կը թափի Մեռեալ ծովու մէջ։ 3°. Պարսկային ծոցը կը թափին Ասիական Թուրքիոյ մեծագոյն երկու գետերը Եփրատ՝ որ ունի երկու ճիւղ, մին կը բղխի Տաղկէօյ լեռներէն եւ կը կոչուի Արածանի, իսկ միւսը կը բղխի Կարնոյ լեռներէն եւ կը կոչուի Գարասու։ Տիգրիս կը բղխի Խարբերդու լեռներէն եւ միանալով Եփրատի՝ կը կազմէ Շաթթ-իւլ-Արապը և կը թափի Պարսից ծոցն։ Կասպից ծովուն միակ հարկատուն է Երասխ կամ Արաքս որ կը բղխի Կարնոյ լեռներէն։

Ասիական Թուրքիոյ գլխաւոր լիճերն են Վանայ ծով՝ արեւելեան մասին մէջ։ Թուզ-Կէօլ, Աք-Շէհիր, Պէյ-Շէհիր, Էկիրտիր, Մանիաս և Ապոլոնիոնի լիճերը Փոքր Ասիոյ մէջ։ Իզնիկի Սապանճայի փոքր լճակները Մարմարայի մօտ։ Տիբէրիայի, Անտիոքայ, Հալէպի եւ Մեռեալ ծովակը՝ Ասորւոց երկրին եւ Պաղեստինու մէջ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Ասիական Թուրքիոյ արեւելեան ու հիւսիսային գաւառները բարձր լերանց պատճառաւ սաստիկ ցուրտ կ'ընեն։ Փոքր Ասիա համեմատաբար աւելի բարեխառն է՝ բաց ի ծովեզերեայ մի քանի մասերէն՝ որոց մէջ սաստիկ ջերմ կը տիրէ։ Իսկ Միջագետաց, Պաղեստինի եւ Արաբիոյ մերձակայ գաւառաց մէջ խիստ տաք կ'ընէ։

Ասիական Թուրքիա ունի պարարտ հող, ընդարձակ ու բարեբեր հովիտներ ու պարարտ մարգագետիններ։ Երկրագործութիւնը հետզհետէ ծաղկելու վրայ է։ Գլխաւոր բերքերն են արմտիք, բամպակ, սուսամ, ծխախոտ, ձիթենի, որթատունկ, թուզ, չամիչ, աֆիոն, լեմոն, նարինջ, ներկի նիւթեր, արմաւ, եգիպտացորեն, շաքարեղէգ, խահուէ, հիւսելի նիւթեր (վուշ, կանեփ, մետաքս), մրգեղէն, բրինձ եւլն։ Ասիական Թուրքիա ունի նաեւ ընդարձակ անտառներ որք կը մատակարարեն շինութեան ազնիւ

փայտ։ Ասիական Թուրքիոյ շատ մը գաւառաց մէջ շերամաբուծութիւնը բաւական յառաջ գացած է։

Կենդանիք եւ Հանք

Ասիական Թուրքիոյ մէջ կան ոչխար, այծ (մանաւանդ էնկիւրիւինը), ձի, ջորի, կով, եզ, ուղտ, մուշտակաւոր կենդանիներ, թռչուններ և հարաւային մասանց մէջ ալ վայրի գազաններ։

Ասիական Թուրքիա ունի հարուստ հանքեր պղնձի, արծաթախառն կապարի, աղի, պաղլեղի, քրոմի, պօռաքսի, շինութեան քարերու, հանքածուխի եւլն։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Ասիական Թուրքիա ունի 1,250,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 16,000,000 բնակիչ։

Պատմական գլխաւոր բաժանումներն են Փոքր Ասիա, Միջագետք, Սուրիա, Պաղեստին եւլն։ Իսկ այսօր Ասիական Թուրքիա քաղաքականապէս բաժնուած է 22 կուսակալութեանց (Վիլայէթ) եւ 4 Միւթէսարրըֆութեանց։

Քասթէմունի եւ Տրապիզոն՝ Սեւ ծովու վրայ։

Խիւտավէնտիկեար, մասամբ Մարմարայի վրայ։

Այտըն՝ Արշիպեղագոսի վրայ։

Քոնիա, Ատանա, Հալէպ, Պէյրութ եւ Սուրիէ՝ Միջերկրականի վրայ։

Էրզրում՝ Ռուսիոյ սահմանին մօտ։

Վան, Մուսուլ, Պաղտատ եւ Պասրա՝ Պարսից սահմանին վրայ։

Էնկիւրիւ, Սըվազ, Մամուրէթ-իւլ-Ազիզ, Տիարպէքիր, Պիթլիս ներքին մասանց մէջ։

Օսմանեան Արշիպեղագոսի կղզիք կը կազմեն առանձին կուսակալութիւն մը Ջէզայիրի-պահրը-Սէֆիտ անուամբ։

Իսկ Հիճազ եւ Եէմէնի կուսակալութիւնները կը գտնուին Արաբիոյ մէջ։

Չորս Միւթէսարրըֆութիւններն են՝ Իզմիտ, Զոր, Գուտուր-Շէրիֆ եւ Քալաի Սուլթանիյէ կամ Պիղա։

Իզմիտի Միւթէսարրըֆութեան գլխաւոր քաղաքներն են:

Իզմիտ կամ Նիկոմիդիա, համանուն ծոցին խորն, ունի նաւարան, երկրագործական բերքեր եւ բաւական բանուկ առու-

տուր։ Նիկոմիդիոյ դիմացն է Պարտիզակ կամ Պաղճէճիք հայաբնակ աւանը։ Նոյնպէս Նիկոմիդիայէն իբրեւ 7 ժամ հեռաւորութեամբ դէպի հիւս. արեւելք կը գտնուի Արմաշու Չարխափան Ս. Աստուածածնի վանքը եւ համանուն Դպրեվանքը։ Ատաբազար, Սաքարիայի մօտ, ընդարձակ դաշտի մը վրայ բազմահայ ու վաճառաշահ քաղաք մ'է։ Ունի երկրագործական առատ բերք, մետաքս ու արջառ։ Կը գտնուին նաեւ Սապանճա, Կէյվէ, Օրթաքէօյ, Գարամուսալ, Եալովա եւլն։

Պիղայի մութէսարրըֆութեան գլխ. քաղաքներն են.

Տարտանէլ կամ Չանաք-Գալէ (10,000), համանուն նեղուցին վրայ ամուր քաղաք է։ — Պիղա, Քոճա-Չայ գետակին վրայ, բարեբեր երկրի մը մէջ։ Լափսէքի, Տարտանէլի նեղուցին վրայ, ունի մրգեղէն. — Բունար-Պաշը ուր հին Տրովադա քաղաքին տեղն ըլլալ կը կարծուէր։

ԽՈՒՏԱՎԷՆՏԻԿԵԱՐ կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Պրուսա (60,000), Ողիմպոս լերան ստորոտը հին եւ զուարճալի քաղաք է։ Ունի հոյակապ մզկիթներ, ջերմուկներ մետաքսեղէն կերպասներ և Շերամարուծական վարժարան։ Պրուսա երկաթուղեաւ միացած է Մուտանիա նաւահանգստին։ — Թէօրանէա, Սաքարիա գետին Բուրտաք ճիւղին մօտ վաճառաշահ քաղաք մ'է։ Ունի հանքային ջուրեր եւ աֆիոնի բերք.

Աֆիոն-Գարա-Հիսար, հարուստ դաշտի մը մէջ կարեւոր քաղաք է. Ունի աֆիոն. — Պիլէճիկ, լեռնադաշտի մը վրայ, ունի երկրագործական բերքեր,

Երեւելի են նաեւ Իզնիկ (Նիկիա), համանուն լճին վրայ, Մահալըճ, Կիւլ-Փազար, Լէֆքէ, Պալըքէսէր, Էրտէք, Էտրէմիտ, Էսկի-Շէհիր, Սանտըղըը, Իյնէ-Կէօլ, Ուշշաք, Կէտիզ եւայլն։

ԱՅՏԸՆի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են,

Զմիւռնիա կամ Իզմիր (186,000), համանուն ծոցին խորը։ Ասիական Թուրքիոյ ամենէն վաճառաշահ եւ ծաղկեալ նաւահանգիստն է, Ունի գեղեցիկ քարափ, ներկի նիւթերու, չամիչի, թուզի, մորթի, ծխախոտի, աֆիոնի, սուսամի, արմտեաց, օղիի, կապերտի եւլն. ընդարձակ վաճառականութիւն։ Հայք այս քաղաքին մէջ ունին փառաւոր եկեղեցի, երկսեռ վարժարան ու հիւանդանոց։

Այտըն բարեբեր երկրի մը մէջ, ունի երկրագործական բերքեր, ջերմուկներ եւ գորգ. — Մանիսա, վաճառաշահ քաղաք է, ունի բամպակեղէն գեղեցիկ գործուածքներ. — Պէրղամա, Բայիքոս գետին մօտ, չուրջը կը գտնուին երեւելի շինուածոց աւերակներ. — Տէնիզլի, գեղեցիկ դիրքի մէջ սիրուն քաղաք մ'է։

Մօտերը կան շատ մը աւերակներ։ Երեւելի են նաեւ Նազիլլի՝ ունի ընտիր թուզ. — Ալա-Շէհիր, Աք-հիսար, Մուղլա, Մէնէմէն, Պայանտըր, Պուրնապատ, Սէօքէ, Բըրք-Աղաճ, Եէնի-Փազար, Միլաս եւլն։

ԳՈՆԵԱյի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են։

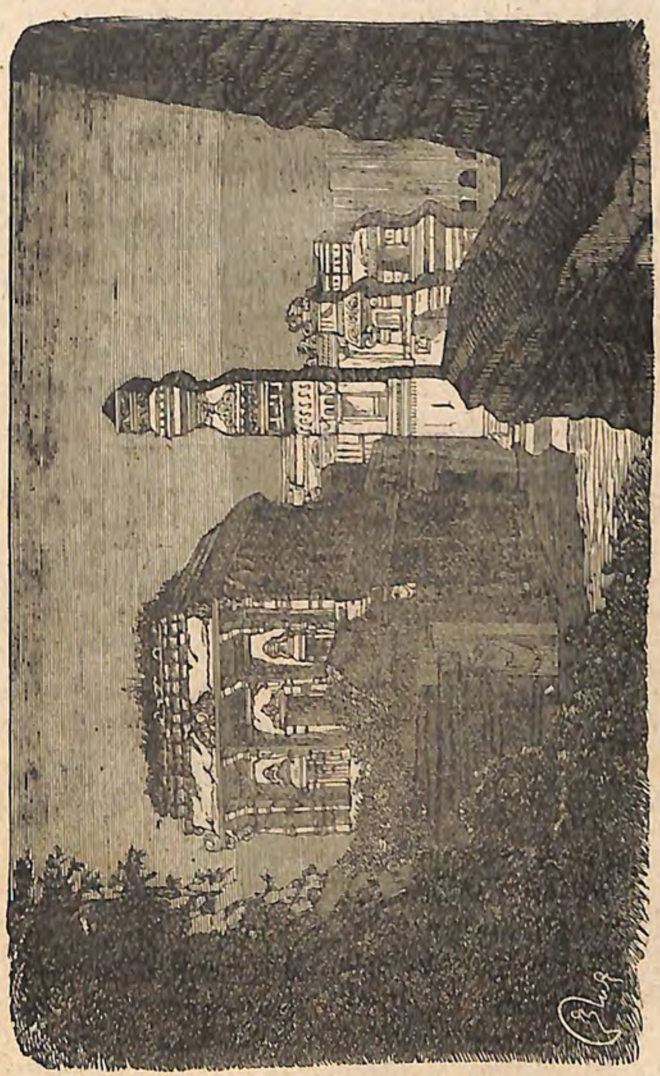

Գոնիայի տեսարանը

Իկոնիոն կամ Գոնիա (40,000), բարձր լեռնադաշտի մը վրայ հին ու վաճառաշահ քաղաք է, Ունի գորգ, կաշի եւ հնութենէ մնացած աւերակներ. Գոնիա Սելճուգեան թագաւորաց մայրաքաղաք եղած եւ այսօր երկաթուղիով միացած է Կ. Պոլսոյ. Աք-Շէհիր, համանուն լճին մօտ, հին եւ վաճառաշահ քաղաք է.

Նիկսէ կամ Նիյսէ և Նէվ-Շէհիր, վաճառաշահ քաղաքներ են. — Քարամանի, ունի հոյակապ մզկիթ. — Երեւելի են նաեւ Էրէյլի, Սպարդա, Իւրկիւպ, Էյմալը, Քարաղաճ, Իպրասի, Աք-Սէրայ եւլն: Կուսակալութեան գլ. նաւահանգիստն է Ատալիա.

ԱՏԱՆԱյի կուսակալութեան գլ. քաղաքներն են.

Ատանա (45,000) Ջիհան (Սիհուն) գետին վրայ բարեբեր դաշտի մը մէջ երկաթուղիով կապուած է Մերսինի. — Թարսուս կամ Տարսոն, Փոքր Ասիոյ հնագոյն քաղաքներէն մին է. — Սիս, հոս է Կիլիկիոյ Հայոց մասնաւոր կաթողիկոսութեան աթոռը. — Հաճն լեռնային դիրքով քաղաք մ'է: Երեւելի են նաեւ Զէյթուն, Սէյհէյիէ, Միսիս, (Ճէպէլի Պէրէքէթ) Էրմէնէկ, Զօք Մարզպան գիւղաքաղաքը, Այաս եւլն. Գլ. նաւահանգիստն է Մերսին:

ՀԱԼԷՊի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են:

Հալէպ կամ Բերիա (110,000), հին ու վաճառաշահ քաղաք է. Երեւելի են մետաքսէ նուրբ ու ճաշակաւոր ձեռագործները. — Այնթապ կամ Անթէպ, բաւական ծաղկեալ քաղաք է. — Եդեսիա կամ Ուրֆա, Միջագետաց ամենէն հին ու վաճառաշահ քաղաքաց մին է. Ուրֆայի եւ Պիրէճիքի մօտերն է Հռոմկլայ, ուր կայ Ս. Ներսէս Շնորհալիի գերեզմանը. — Մարաշ, Ջիհան գետին մէկ ճիւղին վրայ ծաղկեալ քաղաք մ'է. — Պիրէճիք, Եփրատի վրայ հարուստ եւ վաճառաշահ գիւղաքաղաք է. — Անթաքիա, Որոնդէս գետին վրայ, Միջերկրականի մօտ երեւելի քաղաք է մետաքսի ընտիր գործերով: — Քիլիս, Քեսապուպա, Եօղուն օլուք. Խըտըր պէկ գիւղերը. — Ուլնիա կամ Զէյթուն, լեռնային դիրքով գիւղաքաղաք մ'է: Երեւելի են նաեւ Էլպիստան, Պէյլան, Իսլահիէ, Նիզիպ, Քիլիս, Ֆունուզ, Եարփուզ եւայլն: Հալէպի կուսակալութեան գլխաւոր նաւահանգիստն է Իսքէնտէրուն:

Հալէպի կուսակալութեան ու Եփրատի միջեւ կը գտնուի Զօրի մութէսարրըֆութիւնն՝ որու գլխաւոր քաղաքն է Տէյր.

ՍՈՒՐԻՈՅ կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Դամասկոս կամ Շամը-Շէրիֆ (150,000), հին, մեծագործ եւ վաճառաշահ քաղաք է. Անուանի են մետաքսեայ ու ոսկեթել բանուածքները, գորգերը, եայլ ձեռագործները, պատուական մրգեղէնները եւլն. Այս քաղաքը երկաթուղիով միացած է Պէյրութի.

Համա, Որոնդէսի վրայ: Երեւելի են նաև Համս եւ մանաւանդ Պա'ալպէք որու մօտ կան երեւելի աւերակներ:

ՊԷՅՐՈՒԹի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Պէյրութ (100,000), Միջերկրականի վրայ Ասիական Թուրքիոյ ամենէն երեւելի նաւահանգիստներէն մին է. Ունի գեղեցիկ քարափ, եւրոպական ոճով նորաշէն փողոցներ, գեղեցիկ շէնքեր,

բժշկական վարժարան եւ ընդարձակ վաճառականութիւն. — Լաթաքիէ, Միջերկրականի վրայ գեղեցիկ քաղաք. — Երեւելի են նաև Տրիպոլիս կամ Թարապլուսը Շարգ, որ կարեւոր նաւահան-

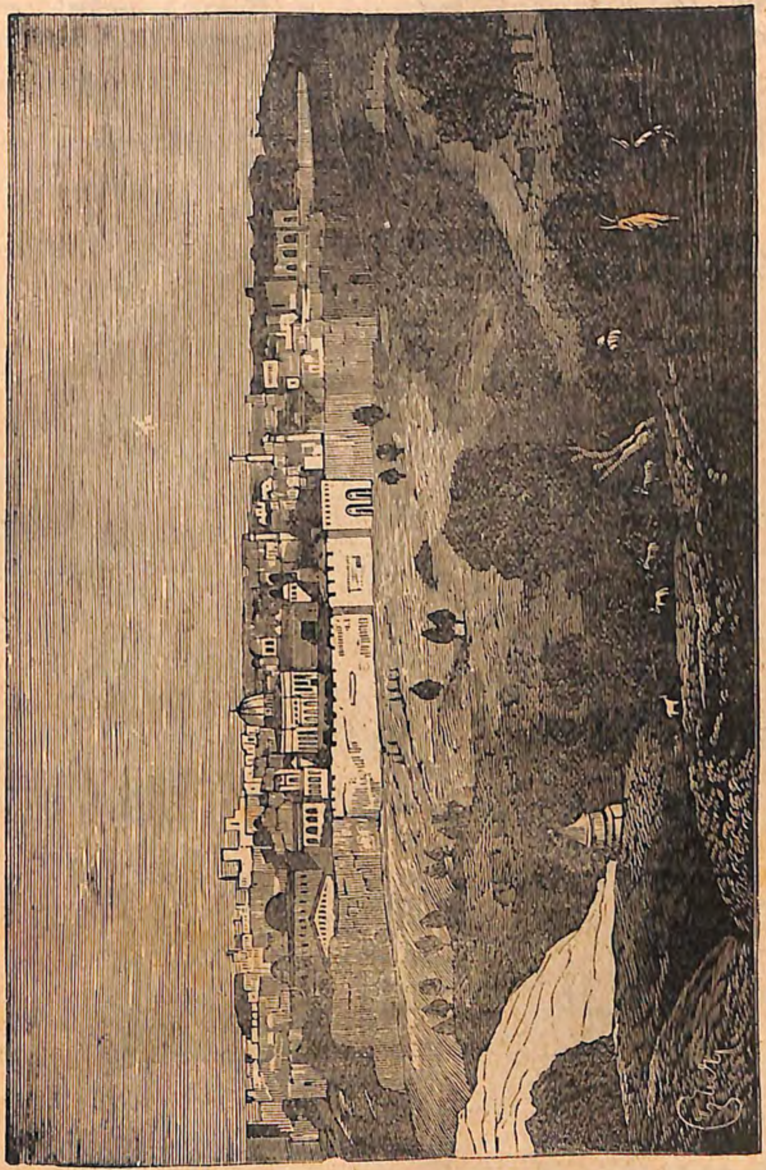

Ս. Երուսաղէմ

գիստ մ'է. Սայտա և Սուր, Հին Տիւրոս և Սիդոն Փիւնիկեան քաղաքաց տեղ, Հայֆա, Նապլուս, Թիպէրեադ և Աքեա որ երեւելի բերդաքաղաք է:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ միւթէսարրըֆութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Երուսաղէմ (Գուտս 50,000). Հռչակաւոր ուխտատեղի համօրէն քրիստոնէից. Հայք հոս ունին Ս. Յակոբայ երեւելի վանքը, տպարան. ժառանգաւորաց վարժարան եւ Պատրիարքական առանձին աթոռ: Երուսաղիմայ մօտերը կը գտնուին Բեթլեհէմ, Երիքով, Կալիլէ, Նազարէթ, Կափառնայում, Բեթանիա՝ որք տէ-

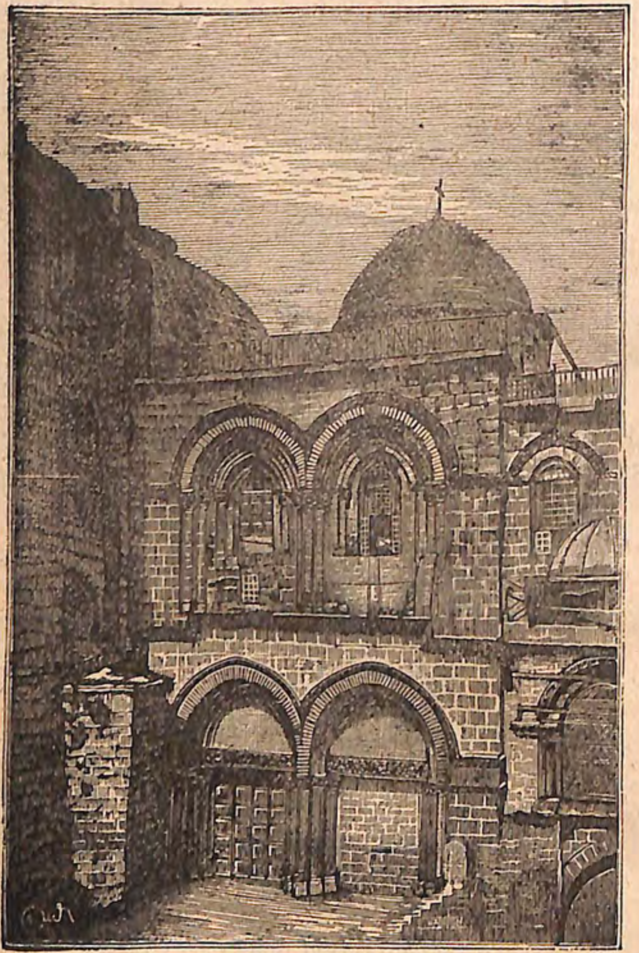

Ս. Յարութեան տաճարը

րունական վայրեր են քրիստոնէից համար: Երուսաղէմ երկաթուղեաւ միացած է Եաֆա նաւահանգստին. Երուսաղէմի մէջ պատմական երեւելի շէնքեր են Ս. Ծննդեան այրը, Դաւթի բերդը, Սիօնի վերնատունը, Ս. Յարութիւն եւայլն.

Լիբանանու ինքնօրէն կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքն է Տէյր-իւլ-Գամէր:

ՄՈՒՍՈՒԼԻ և ՊԱՂՏԱՏԻ կուսակալութեանց գլխաւոր քաղաքներն են.

Մուսուլ (55,000), Տիգրիսի վրայ Նինուէի աւերակաց մօտ վաճառաշահ ու ճարտարարուեստ քաղաք է: Ունի բամպակեայ գեղեցիկ ձեռագործներ՝ Մուսլին անուն. — Պաղտատ (100,000), Տիգրիսի վրայ հին վաճառաշահ քաղաք է. Ունի գեղեցիկ ձեռագործներ և ընդարձակ առեւտուր. Պաղտատ Ը. դարուն մայ-

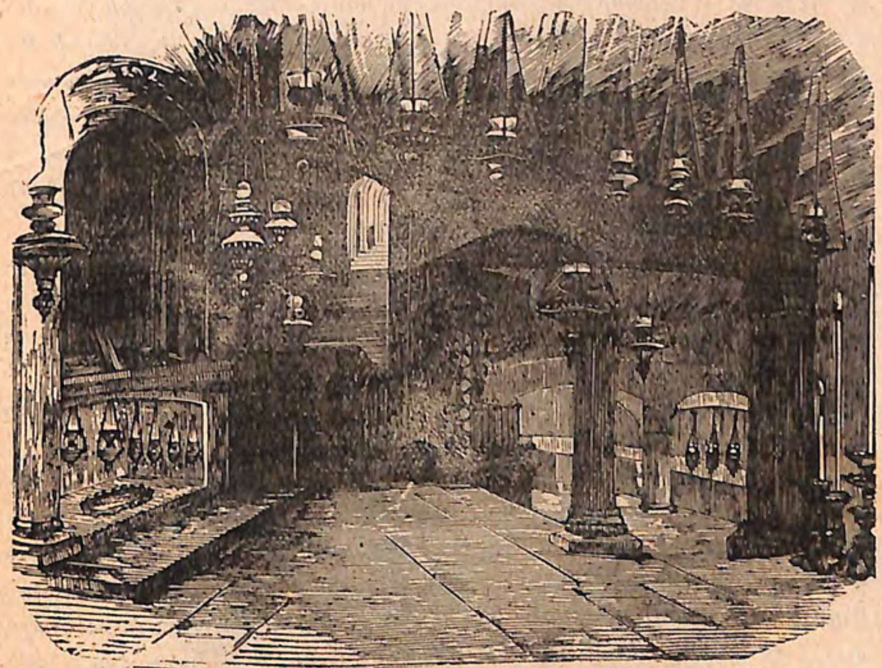

Ս. Ծննդեան այրը

րաքաղաք եղած է Արաբաց մէկ մասնաւոր Ամիրապետութեան:— Պասրա համանուն կուսակալութեան մէջ, Շաթ-էլ-Արապի վրայ վաճառաշահ եւ ընդարձակ նաւահանգիստ է: Երեւելի են նաեւ Խուռնա՝ Եփրատի ու Տիգրիսի միացման տեղը. — Հիլլա, Եփրատայ վրայ, հին Բաբելոնի աւերակաց մօտ. — Մէշհէտի-Ալի և Մէշհէտի-Հիւսէյին, Պարսից ուխտատեղիներ են:—Սիւլէյմանիյէ՝ Պարսից սահմանագլխին վրայ.

ՎԱՆԻ կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Վան (35,000), համանուն լճին արեւելեան կողմը, հին ու

վաճառաշահ քաղաք է ։ Մօտն է Վարագայ լեռն ու Սուրբ Նշանի համբաւաւոր վանքը ։ Երեւելի են նաև Արտամէտ , Ոստան , Շատախ եւայլն ,

ՊԻԹԼԻՍի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Պիթլիս կամ Բաղէշ (25,000) , Վանայ ծովուն արեւմտեան կողմը , Ասիական Թուրքիոյ վաճառաշահ քաղաքաց մին է ։ Ունի գեղեցիկ դիրք եւ ընտիր ձեռագործներ . — Սղերդ , Տիգրիսի մէկ ճիւղին մօտ , ամուր ու վաճառաշահ քաղաք է , ունի գեղեցիկ սաւեղէններ . — Մուշ (15,000) , ընդարձակ ու զուարճալի դաշտի մը մէջ , ունի արմտիք , մրգեղէն ու տեղական գեղեցիկ ձեռագործներ ։ Ասկէց իբր վեց ժամ հեռաւորութեամբ կը գտնուի Ս. Կարապետի հռչակաւոր վանքը՝ կառուցեալ ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէ. Երեւելի գիւղեր են՝ Հացիկ կամ Հացեկաց , որ է հայրենիք Ս. Մեսրոպայ , Խորոնք , հայրենիք Մովսէսի Խորենացւոյ ։ Նոյնպէս երեւելի են Խիզան՝ Բաղէշու հարաւային արեւելեան կողմը , Ախլաթ , Պուլանըգ , եւայլն ։

ԽԱՐԲԵՐԴի կամ ՄԱՄՈՒՐԷԹ-ՈՒԼ-ԱԶԻԶի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են ։

Խարբերդ կամ Խարբուդ (30,000) Բարձր լերան մը ստորոտը շինուած ամուր քաղաք է , կը բաժնուի երկու մասերու , հին թաղ , որ է լերանց վրայ և միւսը՝ Նոր թաղ ։ Մեզրէ , ուր կը բնակի կուսակալը ։

Արաբկիր , Եփրատայ մէկ գետակցին վրայ վաճառաշահ ու ճարտարարուեստ քաղաք է . — Ակն կամ Էկին (15,000) , Եփրատայ վրայ բարեբեր ու զուարճալի երկրի մը մէջ , ունի տեղական գեղեցիկ ձեռագործներ ։ Ակնայ մօտերը կը գտնուին Կամարակապ , Ապուչեխ , Արեգի հայաբնակ գիւղերն , ինչպէս նաեւ Հռոմկլայ , ուր կայ Ս. Ներսէս Շնորհալւոյ գերեզմանը . — Մալաթիա , Եփրատայ մէկ ճիւղին վրայ , բարեբեր հովտի մը մէջ , ունի ափիոն և մրգեղէն ։ Երեւելի են Չմշկածագ , ունի սիրուն պարտէզներ , Բերրի , Խոզաթ , Կապան-Մատեն , Հեգիմ-Խան , Ատիաման , Մեծկերտ եւայլն ։

ՏԻԱՐՊԷՔԻՐ (48,000) , Հին և ընդարձակ քաղաք է Տիգրիսի վրայ ։ Ունի հին պարիսպ և Ուլու Ճամի մզկիթը ։ Երեւելի են հողէ և պղնձէ անօթներն ու գեղեցիկ ձեռագործները ։

Մարտին , բարձր բլրոյ մը վրայ շինուած հին քաղաք է , ունի տեղական ձեռագործներ ։ Արկանա կամ Արղնի , բարձր լերան մը վրայ ։ Ասոր մօտն է Բարձրահայեաց Ս. Աստուածածնի երեւելի վանքը ։ Բալու , Արկանայի հիւսիսային կողմը՝ Եփրատայ վրայ , ունի շատ մը հնութիւններ ։ Երեւելի են նաեւ Սեվերեկ , Մուփարղին , Միտիաթ , հոս է աթոռն Ասորւոց Պատրիարքութեան աթոռը ։ — Ջեզիրէ , բնակիչք մեծաւ մասամբ Քիւրտ են ։

ՏԷՐՍԻՄ և ՀԷՔՔԵԱՐԻ լեռնային գաւառաց գլ. կեդրոններն են.

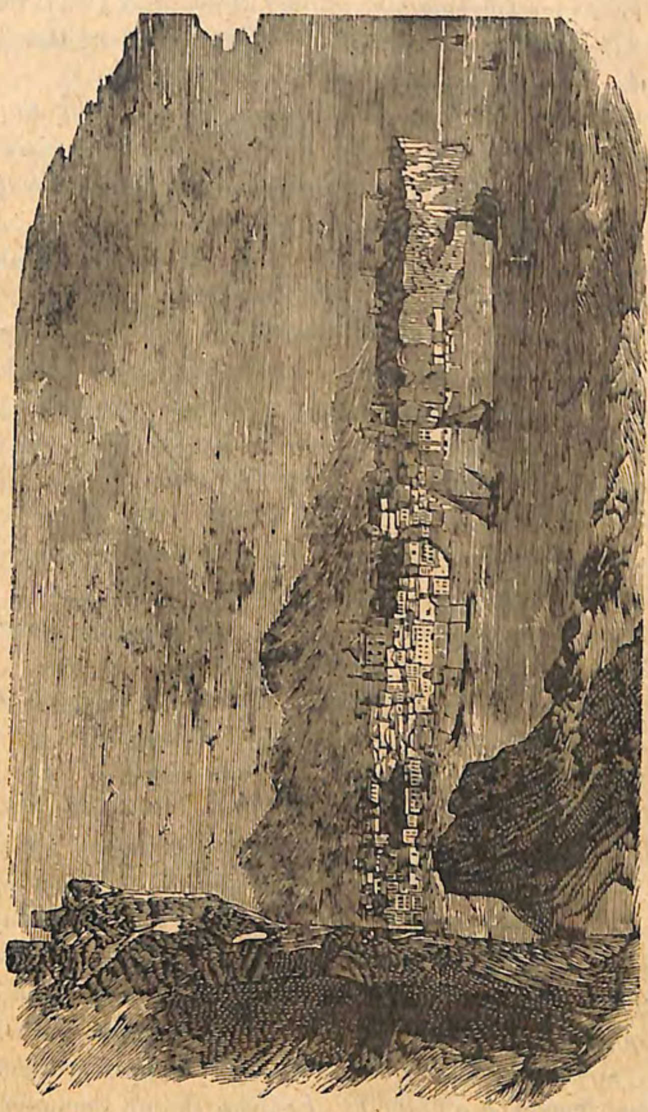

Տրապիզոն

— Խոզաթ , ունի արմտիք . — Ճուլամերկ և Ամատիէ , բնակչաց մէջ կան շատ մը Քիւրտ ։

ԷՐԶՐՈՒՄի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Էրզրում (50,000) Եփրատի մօտ , հին , ընդարձակ և վաճա-

ռաշահ քաղաք է. — Բաբերթ կամ Պայպուրթ, Ճորոխի վրայ լեռնային գեղեցիկ տեսարաններով շէն քաղաք մ'է. — Երզնկա կամ Էրզինճան, Եփրատայ մօտ, բանակատեղի Օսմ. զօրաց. — Կամախ կամ Քեմախ, Եփրատայ ձախ ափանց վրայ, ունի հին շէնքեր. — Պայազիտ, Պարսից սահմանագլխին վրայ։ Ասոր մօտ է Ուչ-Քիլիսէ ըսուած երեւելի վանքը, երեւելի են նաեւ Քղի կամ Ալաշկերտ, Թօփրագ Գալէ, Խնուս, Հասան Գալէ Երասխի վրայ։

ՏՐԱՊԻԶՈՆի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Տրապիզոն (50,000), Սեւ ծովու վրայ, հին ու վաճառաշահ քաղաք և Ասիական Թուրքիոյ մեծագոյն նաւահանգիստներէ մին է։ Գլխաւոր բերքերն են լուբիա, կաղին արմտիք, եւայլն: Տրապիզոն իբր նաւահանգիստ կը ծառայէ նաեւ Կարնոյ, Վանայ և Արեւելեան ներքին նահանգաց։

Սամսոն, նոյնպէս երեւելի նաւահանգիստ, կ'արտածէ արմտիք, ծխախոտ, բուրդ եւայլն. — Սինոպ, բանուկ նաւահանգիստ և է Ասիական Թուրքիոյ ամենէն հին քաղաքը։ Կ'արտածէ ընտիր ատաղձ. — Կիրասոն և Օրտու փոքր նաւահանգիստներ են, ունին կաղին և արմտիք. — Կիւմիւշխանէ, մօտերը կան արծաթի հանք։ Երեւելի են նաեւ Րիզէ որ փոքր նաւահանգիստ մ'է. — Պաֆրա, ունի ընտիր ծխախոտ. — Չարշամպա, Գէլքիւտ եւայլն։

ԳԱՍԹԷՄՈՒՆԻի կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Գասթամօնու (35,000), Կէօք-Ըրմագ գետակին վրայ, գեղեցիկ հովտի մը մէջ. ունի արջառի տուրեւառ, մօտերը կան պղնձի հանք. — Ինէպօլու, փոքր նաւահանգիստ նոյն կուսակալութեան մէջ. — Զաֆրանպօլու, ունի քրքում (Զաֆրան). Պօլու, ունի հանքային ջուրեր և բուսական բանուկ վաճառականութիւն. — Չանղըրը, Ալիս գետին վրայ, ունի երկրագործական բերքեր եւ այծու մազ. — Էրէյլի, Պօլուի նաւահանգիստն է, մօտերը կան ածխահանք. — Երեւելի են նաեւ Իսքիլիպ, Թաշ-Քէօփրիւ, Պարթըն եւայլն։

Էնկիւրիւ կամ Անգարա (40,000), բարձր լեռնադաշտի մը վրայ հին և ընդարձակ քաղաք է. — Անուանի է մետաքսանման և գանգուր այծու մազը, մօտերը կան շատ մը աւերակներ. — Կեսարիա կամ Գայսէրի (50 000), Էրճիաս լերան ստորոտը, հին ու վաճառաշահ քաղաք է, շատ համբաւաւոր է այս քաղաքին ապուխտը (Գայսէրի բաստըրմա) անուամբ։ Կեսարիոյ մօտն է Ս. Կարապետի նշանաւոր վանքը։ — Նոյնպէս Կեսարիոյ մօտերը կը գտնուին Թալաս, Ինճէ-Սու, Ֆէնէսէ և այլ հայաշատ աւանները։ — Եօզկատ, բարեբեր երկրի մը մէջ, մօտերը կան կապարի հանք

— Քըր-Շէհիր, Ալիս գետին մօտ. — Սիվրի-Հիսար, բարձրադիր քաղաք մ'է. — Զօրում, բարեբեր երկրի մը մէջ վաճառաշահ քաղաք է. — Երեւելի են նաեւ, Պէյ-Պազար, Նալլը Խան, Մուճալըճ, Սունկուրլու, Մաճուր եւայլն։

ՍԸՎԱԶԻ կուսակալութեան գլխաւոր քաղաքներն են.

Սեբաստիա կամ Սըվազ (40,000) Մէյրէգում լերան ստորոտը եւ Ալիս գետին մօտ հին ու անուանի քաղաք է. ունի մեղր, բուրդ և մանաւանդ առատ և ընտիր արմտիք, տեղական գեղեցիկ ձեռագործներ, ինչպէս գորգ, կաշի, եւայլն։ Հոս ծնած է Մխիթար Աբբա, հիմնադիրն համանուն միաբանութեան։ Սըվազէն քառորդ ժամու հեռաւորութեամբ՝ բլրակի մը վրայ շինուած է Ս. Նշանի հնադարեան մենաստանը։

Եւդոկիա կամ Թոքատ, Իրիս գետին մօտ՝ զուարճալի դիրքով քաղաք մ'է, ունի պղնձեղէն անօթներ և բամպակեայ գեղեցիկ կերպասներ։ Եւդոկիոյ մօտն է Ոսկեբերանի հռչակաւոր վանքը. — Շապին-Գարա-Հիսար, բարեբեր դաշտի մը մէջ, մօտերը կան պաղլեղի և արծաթախառն կապարի հանքեր. — Ամասիա, վաճառաշահ քաղաք Իրիսի վրայ, ունի մետաքսի գործարաններ, հին շինուածոց աւերակներ, ընտիր մրգեղէն։ Հոս ծնած է Ստրաբոն Յոյն աշխարհագէտը. — Կիւրին, ճարտարարուեստ քաղաք, ունի ասուեղէն կերպասներ. — Տիվրիկ, Սըվազի ա. եւելեան կողմը, ունի արմտիք. — Մարզուան, բարեբեր դաշտի մը մէջ, գլխաւոր բերքն է ափիոն և արմտիք։ Երեւելի են նաեւ Զիլէ, Նիկսար, Օսմանճըգ, Վէզիր-Քէօփրիւ եւայլն։

Գլխաւոր կղզիք Ասիական Թուրքիոյ իրենց՝ պատկանած Կուսակալութիւններով

Մարմարայի վրայ, Իզմիտի Միթէսարըֆութեան մէջ.

Նիկոմիդիա կամ Իզմիտ, համանուն ծոցին խորը:

Խիւտավէնտիկեար կուսակալութեան մէջ։

Մուտանիա, համանուն ծոցին խորը. Պանտըրմա վաճառաշահ նաւահանգիստ՝ Պալըքեսէրի։

Պիղայի կուսակալութեան մէջ.

Տարտանէլ կամ Չանաք-Գալէ, համանուն նեղուցին վրայ, ամուր նաւահանգիստ։

Արշիպեղագոսի վրայ. — Այտընի կուսակալութեան մէջ։

Զմիւռնիա կամ Իզմիր, մեծ և ծաղկեալ նաւահանգիստ՝ հա-

մանուն ծոցին խորը, ընդարձակ վաճառականութիւն ունի Եւրոպիոյ հետ։

Չեշմէ, գեղեցիկ և բանուկ նաւահանգիստ՝ Քիոս կղզիին դիմացը: Երկրորդական նաւահանգիստներն են Սքալա-Նովա կամ Գուշ-Ատասը, Ֆօչա, Պօտրում և Մաքրի։

Միջերկրականի վրայ՝ Գոնիայի կուսակալութեան մէջ.

Ատալիա, համանուն ծոցին խորը վաճառաշահ նաւահանգիստ. — Երկրորդական նաւահանգիստ է Ալայա։

Ատանայի կուսակալութեան մէջ.

Մերսին, երկաթուղեաւ միացած է Թարսուս և Ատանա քաղաքաց։

Հալէպի կուսակալութեան մէջ,

Իսքէնտէրուն, համանուն ծոցին վրայ բանուկ նաւահանգիստ, բայց օդը վատառողջ է։

Սուրիոյ կուսակալութեան մէջ.

Լաթաքիէ, կ'արտածէ արմտիք. ծխախոտ և օճառ։

Թրիփոլի կամ Թարապլուսի-Շամ, ունի ձէթ, ծխախոտ, մետաքս, սպունգ, նարինջ, լեմոն եւլն,

Պէյրութ, համանուն կուսակալութեան մէջ ընդարձակ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ. — Ունի գեղեցիկ քարափ:

Երուսաղէմի գլխաւոր նաւահանգիստն է Եաֆա որ առաջնոյն հետ կապուած է երկաթուղեաւ։ Երեւելի են Եաֆայի՝ լեմոնի և նարնջի պարտէզներն։

Սեւ ծովու վրայ, Տրապիզոնի կուսակալութեան մէջ.

Տրապիզոն, Ասիական Թուրքիոյ՝ Սեւ ծովու վրայ ամենէն վաճառաշահ նաւահանգիստն է և ընդարձակ յարաբերութիւններ ունի թէ՛ սահմանակից երկրաց ու թէ Եւրոպիոյ հետ։

Կիրասոն, Բանուկ նաւահանգիստ, ունի կաղին. — Սամսոն երեւելի նաւահանգիստ է, ունի ընտիր ծխախոտ։ Օրտու և Րիզէ երկրորդական նաւահանգիստներ են։

Գասթէմունիի կուսակալութեան մէջ.

Սինոպ, երեւելի նաւահանգիստ է, կ'արտածէ ատաղձ. — Ինէպօլու, կ'արտածէ մրգեղէն, ատաղձ և արմտիք։ — Կան նաեւ Պարթըն և Էրէյլի։ Այս վերջինը հանքածուխ ունի։

Օսմանեան Արշիպեղագոս

Օսմանեան Արշիպեղագոսը կը կազմեն Միտիլլի, Քիոս կամ Սաքըզ-Ատասը, Հռոդոս կամ Ռոտոս, Սամոս կամ Սուսամ-Ատասը,

Իմպրոս, Լեմնոս կամ Լիմնի, Թենետոս կամ Պօզճա-Ատասը, Քոս կամ Սթան-Քէօյ, Թասօս, Սամոթրակէ, Քալիմնոս, Քարբաթոս որոնք լեռնային են ընդհանրապէս, բայց ունին բարեբեր հող և կ'արտադրեն արմտիք, գինի, թուզ, նարինջ, լեմոն, չամիչ, ձիթապտուղ, մետաքս, օղի, օճառ, սուսամ, եւայլն։ Այս Արշիպեղագոսը կը կազմէ առանձին կուսակալութիւն մը, իսկ Սամոս՝ արտօնացեալ կուսակալութիւն (Վիլայէթը միւմթազէ) է։ Կիպրոս լեռնային կղզի մ'է։ Ունի անուանի գինի եւ մրգեղէն։ Գլխաւոր քաղաքներն են Ֆամակօսդա, Լառնաքա և Լէֆքօշիա։

Ընդհանուր տեղեկութիւնք

Ասիական Թուրքիա ընդարձակ ու հարուստ երկիր մ'է, թէ՛ հողագործութեան եւ թէ վաճառականութեան խիստ յարմար։ Ձեռագործ, ճարտարութիւն, առեւտուր եւ ընդհանուր քաղաքակրթութիւն հետզհետէ յառաջ երթալու վրայ են: Կառուղիներ եւ երկաթուղիներ սկսած են շինուիլ, որոց շնորհիւ հաղորդակցութիւնք պիտի դիւրանան հետզհետէ։

Ասիական Թուրքիոյ արտաքին վաճառականութեան գլխաւոր նիւթերն են՝ արմտիք, ծխախոտ, բամպակ, այծու մազ, բուրդ, մորթ, ձէթ, գինի, աֆիոն, թուզ, չամիչ, ներկի նիւթեր, մրգեղէն, ձիթապտուղ, մետաքս, չգործուած մետաղներ, մետաքսեայ և բրդեղէն տեղական ճաշակաւ գեղեցիկ հիւսուածքներ եւայլն։

Ասիական Թուրքիոյ գլխաւոր ազգաբնակութիւններն են Թուրք, Հայ, Յոյն, Ասորի, Հրէայ, Արաբ, Լազ, Թիւրքմէն, Քիւրտ, Չէրքէզ եւայլն։ Այս ժողովուրդները կ'զբաղին ընդհանրապէս երկրագործութեամբ, խաշնարածութեամբ, տեղական արհեստներով և ներքին ու արտաքին վաճառականութեամբ։ Քրիստոնեայք զինուորական ծառայութենէ ազատ են, բայց փոխարէն կը վճարեն զինուորական տուրք (Պէտէլի Ասքէրի)։

Ասիական Թուրքիոյ երկաթուղւոյ գիծերն են.

Հայտար-Փաշայէն Իզմիտ, Ատափազար, Պօզու, Էսկի-Շէհիր, Էնկիւրի, Քէօթահիա, Գօնիա։ և Աֆիոն-Գարա-Հիսար։ Այս գիծը Կիլիկիոյ, Սուրիոյ եւ Միջագետաց մէջէն՝ մինչեւ Պաղտատ երկարելու մտադրութիւն կայ։

Իզմիրէն Այտըն, և Տէնիզլի. — Նոյնպէս Իզմիրէն Մանիսա, Գասապա և Ալա-Շէհիր։

Ատանայի կուսակալութեան մէջ՝ Մերսինէն Թարսուս և անկից Ատանա։

Եաֆայէն Երուսաղէմ։

Մուտանիայէն Պրուսա, Պէյրութէն Դամասկոս, ամբողջին երկայնութիւնն է 2510 քիլմ։

Դէպ ի Հիճազ՝ նոր երկաթուղւոյ մը շինութեան ձեռնարկուած է։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ՝ որ կը կոչուի նաև Իրանի Թագաւորութիւն, կը տարածուի Ասիական Թուրքիոյ արեւելեան կողմը։ Սահմանները են հիւսիսէն՝ Կովկասիա, Կասպից ծով եւ Թուրքաստան. արեւելքէն՝ Աֆղանիստան եւ Պելուճիստան, հարաւէն Պարսից ծոց, Հիւրմիւզի նեղուց եւ Օմանի ծոց. արեւմուտքէն՝ Թուրքիա,

Պարսկաստանի հիւսիսային եւ արեւմտեան կողմերն ընդհանրապէս լեռնային են՝ ուր կ'երեւին Էլպրուսի, Լարիստանի ու Ֆարսիստանի լերինք, իսկ արեւելեան եւ միջին մասերը դաշտային և տեղ տեղ անապատային են։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման՝ արեւելեան եւ հարաւային կողմերը սաստիկ տաք եւ վատառողջ, իսկ հիւս. եւ արեւմտեան գաւառները՝ բարեխառն, բայց տեղ տեղ ալ հիւանդաբեր են։

Գլխաւոր բերքերն են արմտիք, բրինձ, շամիչ, վուշ, կանեփ, ծխախոտ (թենպեքի)։ բամպակ, մետաքս, ազնիւ պտուղներ, ներկի նիւթեր, բժշկական բոյսեր եւայլն։

Պարսկաստան ունի ձի, ջորի, ուղտ, այծ ու ոչխար՝ որու բուրդն ազնիւ է։

Իսկ հանքաց մէջ կարեւորներն են աղ, արծաթ, ոսկի, պղինձ, քարիւղ, թանկագին քարեր, երկաթ, ծծումբ, հանքածուխ եւայլն։ որոնք մեծաւ մասամբ չեն շահագործուիր։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Պարսկաստան ունի 1,645,000 քիլմ. քառ., տարածութիւն և 18,000,000 բնակիչ։ Մէն մի քիլմ.ի վրայ կայ 5 անձ։

ԹԷՀՐԱՆ (230,000 բն.) Պարսկաստանի մայրաքաղաքն է՝ Էլպրուս լերան ստորոտը՝ վատառողջ երկրի մը մէջ։ Նշանաւոր է Շահին պալատը։

Գլխաւոր նաւահանգիստք

Պարսկաստան Կասպից ծովու վրայ ունի Պաչֆրուշ եւ Րեշտ, իսկ Պարսկային ծոցին վրայ Պուշիր և Պենտէրապպասի նաւահանգիստները։

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Դաւրէժ կամ Թեպրիզ (180,000), Ուրմիոյ լճին հիւսիսային արեւելեան կողմը մեծ ու վաճառաշահ քաղաք է և ունի ընդարձակ առեւտուր՝ Եւրոպիոյ հետ։ Բնակչաց մէջ կան Հայեր որոնք ունին եկեղեցի, դպրոց եւ առաջնորդարան։

Իսպահան, Նախկին մայրաքաղաք Պարսկաստանի։ Երեւելի են բամպակեայ ու մետաքսէ գեղեցիկ հիւսուածքները, զէնքերը եւ անօթեղէնները։ Իսպահանի մօտն է Նոր Ջուղայ՝ որու բնակիչք մեծաւ մասամբ Հայ են՝ Հին Ջուղայէն գաղթած։

Շիրազ, երկրին արեւմտեան հարաւային կողմը, գեղեցիկ պարտէզներով և ընդարձակ այգեստաններով շրջապատուած քաղաք մ'է։ Ունի պատուական ծիրան, դեղձ, գինի, թենպեքի և վարդի իւղ։ Ուրմիա, համանուն լճին մօտ։ Հոս ծնած է Զրադաշտ մոգը։

Համատան, Մայրաքաղաք հին Մարաստանի, վաճառաշահ քաղաք է. ունի ձեռագործներ։

Երեւելի են նաև Մեշհետ, Գազվին, Քէրմանշահ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պարսիկները կը վերաբերին Արեաց ցեղին ու են չարքաշ, գործունեայ եւ աշխատասէր։ Ուսման ու քաղաքակրթութեան մէջ շատ ետ մնացած են, իսկ ձեռարուեստի եւ վաճառականութեան

մասին բաւական յաջողակ են։ Հին ատենէ ի վեր շատ համբաւաւոր են իրենց գորգերը, շալերը, հին ոճով պղնձէ անօթները, զէնքերը եւայլն։ Պարսկաստան կը վաճառէ նաեւ թէնպէքի, բրինձ, չամիչ, մեղրամոմ, վարդի իւղ, թանկագին քարեր, գունատու բոյսեր, կաշի, բամպակ, բուրդ, արմտիք, արջառ, մորթ, եւայլն։

Բնակչաց մէջ կան Պարսիկներէ ի զատ՝ Թուրք, Հայ, Հրէայ, Արաբ եւ Քիւրտ։

Երկրին տիրող կրօնն է Մահմէտականութիւն։

Պարսկաստան՝ 54 քիլ. երկաթուղւոյ աննշան գիծ մը միայն ունի։

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆ՝ որ կը կոչուի նաեւ Թագաւորութիւն Քապուլի, փոքր տէրութիւն մ'է Պարսկաստանի արեւելեան կողմը։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Թուրքաստան. արեւելքէն՝ Հնդկաստան. հարաւէն՝ Պելուճիստան եւ արեւմուտքէն՝ Պարսկաստան։

Երկրին հիւսիսային եւ արեւելեան կողմերը կը տարածուին Հինտու-Քուշ լերինք, մնացեալ մասանց մէջ կը գտնուին բերրի հովիտներ եւ տեղ տեղ ալ անապատներ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Կլիման՝ հիւսիսային եւ արեւմտեան կողմերը ցուրտ, իսկ արեւելեան եւ հարաւային մասանց մէջ բարեխառն եւ տեղ տեղ ալ շատ տաք կ'ընէ։

Գլխաւոր բերքերն են ցորեն, բրինձ, ծխախոտ, վուշ, բամպակ, շաքարեղէգ. թթենի եւ պտղատու ծառեր: Կարեւոր հանքերն են ոսկի, արծաթ, պղինձ եւ սնդիկ՝ երեսի վրայ մնացած։

Ներածեալ գլ. ապրանքներն են՝ ֆրանսական, անգլիական, ռուսական, գերմանական կերպասներ, Բարիզեան ապրանք, յախճապակի, շաքար, ժամացոյց, զէնք, փերեզակաց ապրանք, մետաղեայ գործիներ եւայլն։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Աֆղանիստան ունի 558,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 5,000,000ի չափ բնակիչ. Մէն մի քառ. քլմ.ի վրայ կայ 9 անձ։

ՔԱՊՈՒԼ (600,000 բն.), Մայրաքաղաք Աֆղանիստանի, Ասիոյ հնագոյն քաղաքաց մին է, գեղեցիկ պարտէզներով շրջապատուած, ունի հին պարիսպ եւ միջնաբերդ։

Հէրատ, երկրին արեւմտեան հիւսիսային կողմը՝ վաճառաշահ եւ ծաղկեալ քաղաք է. Ունի զինուց, ընտիր գորգերու և վարդի իւղի գործարաններ.

Կանտահար, երկրին կեդրոնը՝ ամուր և վաճառաշահ քաղաք է

Երեւելի են նաև Ճէլալապատ, Մայմանէ և Քունտուզ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Աֆղանիստան Ասիոյ երկրորդական երկիրներէն մին է և ունի էմիր մը՝ որու իշխանութիւնը սահմանափակեալ է։ Աֆղանք՝ պատերազմասէր ու չարքաշ մարդիկ են։ Փոքր մաս մը կզբաղի տեղական արհեստներով, իսկ մեծագոյն մասը թափառական ու հովիւ է։ Կրօնն է Մահմէտականութիւն։ Ռուսք և մանաւանդ Անգլիացիք հետզհետէ այս երկրին ներսերը կը յառաջանան և արդէն մեծ ազդեցութիւն ունին հոն։

ՊԵԼՈՒՃԻՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊԵԼՈՒՃԻՍՏԱՆ փոքր տէրութիւն մ'է Աֆղանիստանի հարաւակողմը. Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Աֆղանիստան, արևելքէն՝ Հնդկաստան. հարաւէն՝ Օմանի ծոց և արևմուտքէն Պարսկաստան։

Երկրին հիւսիսային կողմերը լեռնային են, իսկ արևմտեան և հարաւային մասանց մէջ կը տարածուին ընդարձակ անապատներ։

Բարեբեր հովտաց մէջ յառաջ կուգան արմտիք, բամպակ, լե-

ղակ, չաքարեղէգ, արմաւ, նուշ եւայլն։ Ունի նոյնպէս՝ ոսկւոյ արծաթի ու երկաթի հանքեր՝ երեսի վրայ մնացած։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Պելուճիստան ունի 315,000 քիլմ․ քառ. տարածութիւն եւ 1 միլիոնի չափ բնակիչ։

ՔԷԼԱԹ, մայրաքաղաք Պելուճիստանի, երկրին հիւսիսային կողմը, ամուր և վաճառաշահ քաղաք՝ ուր կը բնակի երկրին էմիրը։

Կանտավա, Քէլաթի արեւելեան հարաւային կողմը գեղեցիկ քաղաք է։ Կարեւոր են նաև Պէլա և Բէտան։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պելուճիստանցիք ընդհանրապէս կզբաղին խաշնարածութեամբ ու երկրագործութեամբ։ Քաղաքակրթութիւնը մուտ չէ գտած իրենց մէջ և Անգլիացիք մեծ ազդեցութիւն ունին այս երկրին այլ և այլ մասանց վրայ։ Երկրին կրօնն է Մահմէտականութիւն։

ԱՐԱԲԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՐԱԲԻԱ Ասիոյ ցամաքին հարաւային երեք մեծ թերակղզիներէն մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Ասիական Թուրքիա. արեւելքէն՝ Պարսից ծոց, Հիւրմիւզի նեղուց եւ Օմանի ծոց. հարաւէն՝ Հնդկաց ովկէանոս. արեւմուտքէն՝ Պապ-իւլ-Մանտէպի նեղուց, Կարմիր ծով եւ Սուէզի ջրանցք։

Արաբիա մեծաւ մասամբ անապատային երկիր մ՚է, միայն արեւմտեան կողմը (Հիճազ եւ Եէմէն գաւառները) բարեբեր ու բազմամարդ են և այս պատճառաւ՝ երկրին այն մասը կը կոչուի Երջանիկ Արաբիա։ Արեւմտեան մասին մէջ կ՚երկարի լեռնագօտի մը Էլ-Արէբ անուն։ Երկրին կլիման սաստիկ տաք է. քիչ անգամ անձրեւ կուգայ և որոշեալ ժամանակ մը կը փչէ Սիմում կոչուած

խորշակն՝ որ մահաբեր ազդեցութիւն ունի բուսոց և կենդանեաց համար։

Պէտէուի [անապատաբնակ] Արաբ

Գլխաւոր բերքերն են խնկեղէն, ընտիր խահուէ, չաքարեղէգ, բժշկական բոյսեր, համեմունք, արմաւ, խէժ, բամպակ, լե-

ղակ, թուզ եւայլն։ Կենդանեաց մէջ անուանի են ուղտը, ջորին և մանաւանդ ձին՝ որ տոկողական համբաւ ունի իր չքնաղ գեղեցկութեան համար։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Արաբիա ունի 2.550,000 քիլոմէթր քառ. տարածութիւն եւ 6—7,000,000 բնակիչ։

Գլխաւոր Քաղաքք եւ Նաւահանգիստք

ՄԷՔՔԷ Հիճազ գաւառին գլխաւոր քաղաքը, հայրենիք Իսլամաց Մարգարէին և նշանաւոր ուխտատեղի՝ համօրէն Մահմէտականաց՝ ուր ամեն տարի հազարաւոր ուխտաւորներ կ՚երթան Գուրպան Պայրամի առթիւ։

Մետինէ, հոս է մարգարէին գերեզմանը։ — Ճիտտէ, Կարմիր ծովու վրայ՝ Մէքքէի նաւահանգիստն է։

Ատէն, համանուն ծոցին վրայ՝ Արաբիոյ ամենէն բանուկ ու հարաւային նաւահանգիստն է և 1838էն ի վեր կը վերաբերի Անգլիոյ։

Եամպօ, Կարմիր ծովու վրայ։

Սանա, զուարճալի եւ հարուստ քաղաք է Եէմէն գաւառին մէջ։

Մօքքա, Կարմիր ծովու վրայ երկրորդական նաւահանգիստ, անուանի է խահուէն։

Մասգաթ, Օմանի ծովուն վրայ գեղեցիկ և վաճառաշահ նաւահանգիստ է եւ ունի առանձին Իշխան մը։

Երեւելի են նաև Թայիֆ և Հուտէյտա։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Արաբիոյ բնակիչք՝ բաց ի Հիճազ ու Եէմէնէ, ընդհանրապէս յետադէմ և կիսավայրենի վիճակի մէջ են։ Ոմանք կ՚զբաղին հողագործութեամբ եւ կը կոչուին Ֆէլլահ, կան որ թափառական կը շրջին իրենց հօտերով՝ եւ կը կոչուին Պետվի։ Արաբիոյ կենդանեաց մէջ շատ երեւելի է ուղտը՝ որ կատարեալ համբերութեամբ մղոններով տեղ կը ճամբորդէ՝ դիմանալով յոգնութեան, ծարաւի եւ ահաւոր փոթորիկներու։ Նշանաւոր է նաև ձին՝ իր սքանչելի գեղեցկութեան կողմանէ։ Արաբիոյ մէջ կը գտնուին շատ Հրէաներ՝ Ողիֆ Ռէփեկայ անուն։ Արաբիա Օսմանեան Պետութեան մէկ մասը կը կազմէ։

ՃԱՊՈՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՃԱՊՈՆ մեծ ու փոքր կղզիներէ բաղկացեալ առանձին տէրութիւն մ՚է Չինու արեւելեան կողմը, Խաղաղական ովկէանոսի մէջ։

Գլխաւոր կղզիներն են Նիփօն, Սի-Քօք, Քիու-Սիու, Եզօ, և Ֆօրմօզա։ Այս չորս կղզիներէն ի զատ, կան նաև Քուրիլեան, Լիու-Քիու և Պեսքադօրեան փոքր արշիպեղագոսները։ (1)

Ճապոնական կղզիք ընդհանրապէս լեռնոտ և հրաբխային են։ Հիւսիսային եզերաց վրայ ցուրտ, միջին մասը բարեխառն, իսկ հարաւակողմը տաք կ՚ընէ։

Երկրին հողը խիստ լաւ մշակուած է եւ կ՚արտադրէ բրինձ, ցորեն, հաճար, վարսակ, բանջարեղէն, թէյ, պտղատու ծառեր եւայլն։

Ճապոն ունի ոսկւոյ, արծաթի, սնդիկի, պղնձի, անագի, երկաթի, հանքածխոյ եւ ծծումբի հարուստ հանքեր՝ զորս կը շահագործէ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Ճապոնեան կղզիք ունին 417,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 44,700,000 բնակիչ։ Մէն մի քառ. քիլմ.ի վրայ 107 անձ։

ԵՏՕ կամ **ԴՕՔԻՕ** (1,500,000 բն.), Մայրաքաղաք Ճապոնի, Նիփօնի արեւելեան կողմը՝ եւրոպական ճաշակաւ զարդարուած՝ մեծ ու վաճառաշահ քաղաք է։ Ունի գեղեցիկ ձեռագործներ, ծովային վարժարան, պալատներ ու հոյակապ մեհեաններ։

Գլխաւոր քաղաքներ

Եօքօ-Համա, Ետօի ծոցին վրայ ազատ նաւահանգիստ. ունի ցորենի, մետաքսի եւ թէյի մեծ վաճառականութիւն։

Օսաքա (450,000) նոյնպէս ազատ նաւահանգիստ է, մօտերը կան ածխահանք։

---

(1) Ֆօրմօզա և Պեսքադօրեան կղզիները՝ վերջերս առաւ Չինաստանէն։

Միաքօ *կամ* Քիոտօ, *կղզւոյն հարաւային արեւելեան կողմը՝ կեդրոն ուսմանց, գիտութեանց եւ գեղեցիկ ձեռագործներու ։ Այս էր Ճարոնի նախկին մայրաքաղաքը ։*

Սակա, *ունի յախճապակեայ գործարան ։*

Նակասաքի, *Քիու-Սիու կղզւոյն մէջ ազատ եւ բանուկ նաւահանգիստ է ։*

Քակօսիմա, *Նոյն կղզւոյն հարաւակողմը ։*

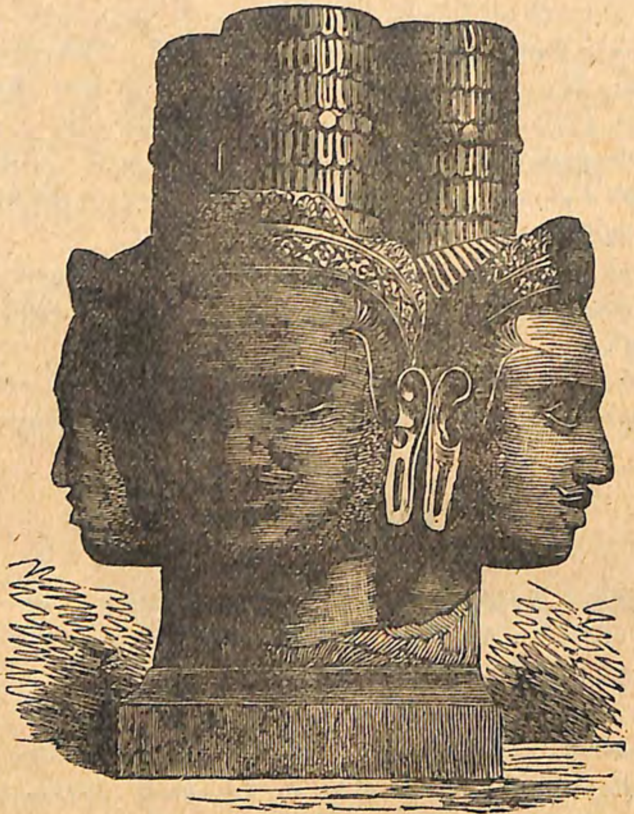

Պուտտա

Հաքօտադ *կամ* Քակօտադէ, *Եզօ կղզւոյն գլխաւոր քաղաքն է ։*

Ճարոնի կը պատկանի նաեւ Ֆօրմոզա մեծ կղզին որ ունի իբր 3 միլիոն բնակիչ ։ Ունի տաք եւ առողջ կլիմայ ։ Գլխաւոր հարստութիւններն են ածուխի, ծծումբի, աղի հանքեր. — Նաեւ առատ բրինձ, թէյ, շաքար, քափուր, գունատու բոյսեր, իւղալից հունտեր եւայլն ։

Մայրաքաղաքն է Թայ-Ուան, *վաճառաշահ նաւահանգիստ է ։*

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Ճարոն՝ թէեւ Ասիոյ ամենէն արեւելեան կողմը, Խաղաղական ովկէանոսի մէջ փոքր երկիր մ՚է, սակայն ամենէն քաղաքակրթեալը կը հանդիսանայ իւր արուեստներով, գիտութեամբ, ձեռագործներով, գեղարուեստներով, հաղորդակցութեան միջոցներով եւ վաճառականութեամբ ։ Ուշիմ Ճարոնցիք՝ վերջին ժամանակներս շատ յառաջ գացին լեզուագիտութեան, նաւային արուեստի եւ ճարտարութեանց մէջ ։ Իրենց արտաքին վաճառականութեան գլխաւոր նիւթերն են թէյ, յախճապակի, սատափէ զարդեր, ընտիր մետաքսեղէնք, չերամի հունտ, մրգեղէն, խէժ, չինութեան ընտիր փայտ, չգործուած մետաքս, բրինձ, աղած ձուկ եւայլն ։ Ճարոնցիք Մոնկոլեան ցեղին կը վերաբերին ու կռապաշտ են, կը հետեւին Պուտտայի աղանդին. կան նաեւ 150,000ի չափ տեղացի քրիստոնեայներ ։ Շատ ուշիմ, աշխատասէր, զգայուն եւ յառաջդիմասէր մարդիկ են Ճարոնցիք, այս պատճառաւ քաղաքակրթութեան շատ մը ճիւղերուն մէջ Եւրոպացւոց մօտեցած են ։ Ճարոնի հետ ամենէն աւելի առեւտրական յարաբերութիւն ունին Մ. Նահանգները, Անգլիա, Ֆրանսա, Գերմանիա ։ Կառավարութեան ձեւն է Սահմանադրական Միապետութիւն ։ Կայսրը կը կոչուի Միքատօ՝ որ ունի թէ՛ կրօնական եւ թէ քաղաքական իշխանութիւն ։ Ճարոն ունի 4,000 քիլմ. երկաթուղի ու 20,000 քիլմ. հեռագր. գիծ ։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ՝ Ասիոյ հարաւակողմը՝ կը ձեւացնէ ընդարձակ ցամաքակղզի մը՝ որուն սահմաններն են հիւսիսէն՝ Հիմալայա լեռներ. արեւելքէն՝ Պիրմանիա եւ Պենկալայի ծոց. հարաւէն՝ Հնդկաց ովկէանոս. արեւմուտքէն՝ Օմանի ծոց. Պելուճիստան եւ Աֆղանիստան ։

Կղզիք

Հնդկաստանի կը պատկանին Սէյլան (3,350,000 բն,) որ հարաւակողմը մեծ եւ հարուստ կղզի մ'է: Մայրաքաղաքն է Քոլոմպօ։

Լաքէտիվեան կղզիք՝ արեւմտեան կողմը՝ որոնք բուստէ ձեւացած մանր կղզիներ են. — Մալտիւեան կղզիք, հարաւային արեւմտեան կողմը, 12,000 կղզեակներէ կազմուած փոքր արշիպեղագոս մ'է։

Հնդկաստանի հիւսիսային սահմանին վրայ կիսաշրջանակի ձեւով կը կանգնի Հիմալայա հսկայ գօտին՝ որ կը պարունակէ աշխարհիս բարձրագոյն գագաթները (Էվերէսթ, Տավալակիրի, Քինչինճանկա), նոյնպէս հիւսիսէն ի հարաւ կ'երկարին երկու բազուկներ՝ Արեւելեան Կաթ և Արեւմտեան Կաթ անունով։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Հնդկաստան ունի այլազան կլիմաներ. — Հիմալայա լերանց ստորոտը բաւական ցուրտ, միջին մասը բարեխառն, հարաւակողմը սաստիկ տաք, իսկ ծովեզերքները շատ տեղ վատառողջ են, այնպէս որ ժանտախտ եւ ուրիշ մահաբեր հիւանդութիւնք՝ գրեթէ անպակաս են։ Հնդկաստան ունի երկու որոշ եղանակ՝ չոր եւ անձրեւային։

Երկրին հողը շատ արգասաւոր է եւ կ'արտադրէ առատ ու այլազան բոյսեր, ինչպիս արմտիք, եգիպտացորեն, բրինձ, բամպակ, լեղակ, նարինջ, վուշ, կանեփ, համեմունք, ծխախոտ, շաքարեղէգ, պտղատու ծառեր, քափուր, խահուէ, բժշկական բոյսեր, թէյ, աֆիոն, պանան, պամպու եղէգ, չինութեան աղնիւ փայտ, խնկեղէն, գունատու բոյսեր, մրգեղէն եւայլն, որոնք իւր արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են։

Ամերիկայի Մ. Նահանգներէն յետոյ՝ ամենէն շատ բամպակ արտադրող երկիրը Հնդկաստան է։

Հնդկաստան շատ հարուստ է նաեւ հանքի մասին։ Ունի ոսկի երկաթ, ադամանդ, պողպատ, արծաթ, կապար, զինկ, պղինձ, հանքածուխ, անագ եւայլն։

Հնդկաստանի արեւմտեան ծովեզրին եւ մօտակայ կղզեաց շուրջը առատ մարգարիտ կ'որսան։

Հնդկաստան ունի ընտանի եւ վայրի բազում կենդանիներ. ինչպէս՝ եզ, ջորի, ուղտ, ձի, էշ, ոչխար, այծ, մանաւանդ փիղ, զոր ընտանեցուցած են եւ իրենց մեծ ծառայութիւններ կը

մատուցանէ։ Կան նաեւ գեղեցիկ թռչուններ, հնդկահաւ, թութակ եւայլն։ Ասոնցմէ ի զատ՝ կը գտնուին բազմաթիւ վայրի գազաններ. ինչպէս, ռնգեղջիւր, առիւծ, վագր, օձ, կոկորդիլոս, գիշատիչ թռչուններ եւ այլն։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Հնդկաստան ունի իւր կղզիներով միասին 4,380,000 քլ. քռ. տարածութիւն եւ 294,000,000 բնակիչ, մէն մի քառ. քիլոմէթրի վրայ կայ 69 անձ։

Հնդկաստան քաղաքականապէս հետեւեալ կերպով բաժնուած է։

1. Անգլիամաս Հնդկաստան։
2. Հարկատու կամ Անգլիացւոց հարկատու Հնդիկք։
3. Անկախ Հնդիկք։
4. Ֆրանսական և Փորթուկեզեան ստացուածք։

ԿԱԼԿԱԹԱ (800,000), Մայրաքաղաք Անգլիական Հնդկաստանի, Գանգէսի մէկ ճիւղին վրայ, ծովէն 130 քիլ. հեռաւորութեամբ մեծ ու վաճառաշահ քաղաք եւ առեւտրական առաջին կարգի նաւահանգիստ մ'է։ Ընդարձակ եւ կարեւոր յարաբերութիւն ունի Եւրոպիոյ, Ասիոյ եւ Ովկէանիոյ հետ։ Հոս կան երեւելի Հայ վաճառականներ, որք ունին եկեղեցի, դպրոց եւ առաջնորդարան։

Նաւահանգիստք Անգլիական Հնդկաստանի

Քարաչի, Ինդոսի բերնին մօտ՝ ծաղկեալ նաւահանգիստ է։

Ահմէտապատ, Կիւզարաթ թերակղզւոյն հիւսիսային կողմը։

Սիւրաթ, » » հարաւային »

ունի մուսլին եւ ուրիշ ձեռագործներ։

Պոմպայ, (800,000), համանուն փոքր կղզւոյն վրայ՝ բազմամարդ ու ծաղկեալ նաւահանգիստ՝ որ մեծ յարաբերութիւն ունի Եւրոպիոյ հետ։

Քալիքութ, 1498ին առաջին անգամ հոս ոտք կոխեց Վասքօ-Տէ-Կամա Փորթուկէզ անուանի նաւապետը։

Քոչին, հին ատեն այս էր Հոլանտական Հնդկաստանի գլխաւոր քաղաքը։

Պէնկալայի ծոցին վրայ

Մատրաս, (400,000 բն.) Արեւելեան Հնդկաստանի ամենէ նշանաւոր ու վաճառաշահ նաւահանգիստն է։

Մասուլիփաքամ, համբաւաւոր է իւր բամպակէ ընտիր ձեռագործներով ։

Երեւելի են նաեւ Վիզակափաքամ և Պիկանոյէ

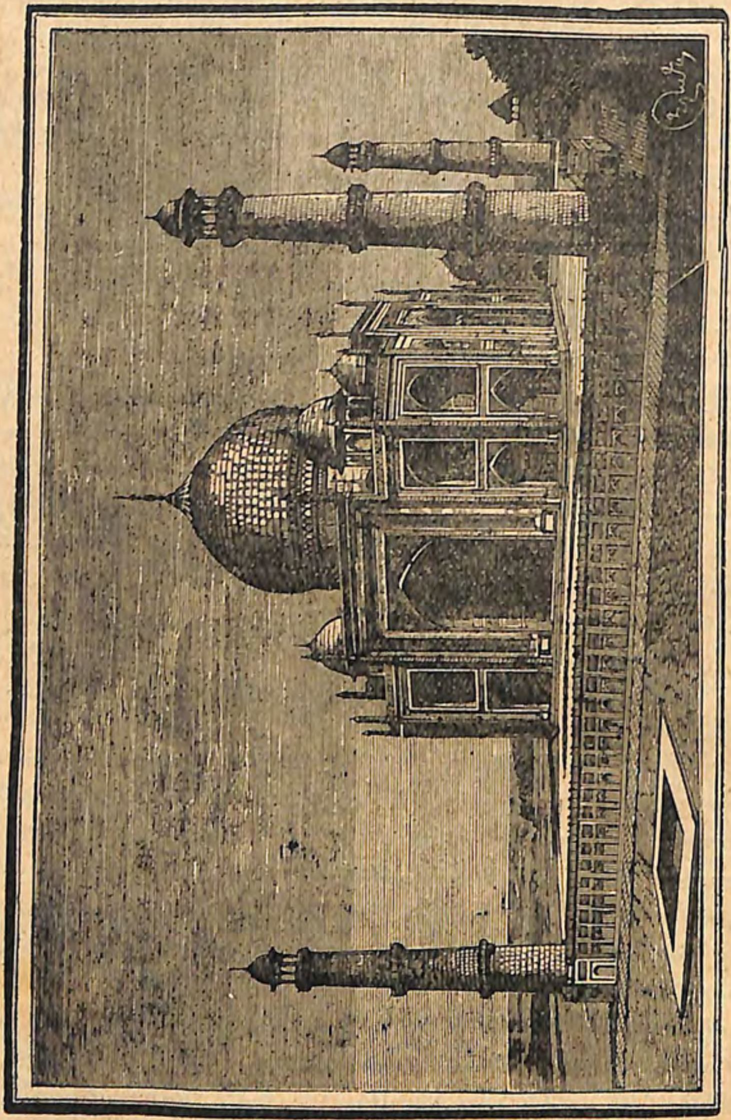

Ակրայի մէջ Շահ Ճիհանի գերեզմանը [Թաճ Մահալ]

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Պէնարէս (200,000), Գանգէսի վրայ մեծ վաճառատեղի՝ աղամանդի, ոսկեղէն զարդուց և է միանգամայն կեդրոն գիտութեանց։

Ալլահապատ (150,000), Ճիմնա գետին վրայ ամուր քաղաք եւ Հնդկաց ուխտատեղի է։

Լահօռ (100,000), Նախկին մայրաքաղաք Մօնկոլ իշխանաց. անուանի է շալը ։

Բաղնա, Գանգէսի վրայ, ունի աֆիօնի եւ մետաքսեղէնաց մեծ առեւտուր ։

Տէլհի (150,000), ճարտարուեստ եւ վաճառաշահ քաղաք՝ Ճիմնայի վրայ ։

Ակրա, հոս է Շահ-Ճիհանի գերեզմանը։ Երեւելի են նաև Լաքնօ, Նակբուր, Մուլթան. Բէշավէր եւայլն։

ՀԱՐԿԱՏՈՒ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Գլխաւոր քաղաքներ

Քաշմիր, Ճէլամ գետին վրայ, իր ղուարճալի դիրքովը, ձեռագործներովը ու ճարտարութեամբը շատ երեւելի է ։ Անուանի են գորգը, շալը, վարդի իւղը եւայլն ։

Հայտէր-Ապատ, Քիստնա գետին մէկ ճիւղին վրայ, մայրաքաղաք Նիզամի ։

Երեւելի են նաեւ Պանկալօր, Աւրինկապատ, Իսլամապատ, Պարօտ եւայլն :

ԱԶԱՏ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Հիմալայա լերանց ստորոտը փոքր թագաւորութիւն մ'է Նեփալ, ունի 3 միլիոն բնակիչ : Մայրաքաղաքն է Քաթմանտու ։

Պութան, նոյնպէս փոքր թագաւորութիւն մ'է Նէփալի արեւելեան կողմը 1 միլիոն բնակչօք։ Մայրաքաղաքն է Թասիսուդոն ։

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԵՒ ՓՈՐԹՈՒԿԷԶԵԱՆ ՍՏԱՑՈՒԱԾՔ

Ֆռանսա ի Հնդկաստան ունի Չանտէրնակոր, Եանաօ, Բօնթիշէրի, Քարիքալ և Մահէչէն քաղաքները՝ Պէնկալայի ծոցին վրայ։ Մահէ՝ Մալապարի ծովեզրին վրայ ։ Ֆռանսական Հնդկաստանի գլխաւոր կեդրոնն է Փոնթիշէրի ։

Փորթուկալ ի Հնդկաստան՝ Օմանի ծոցին վրայ ունի Տիու, Տաման եւ Կօա քաղաքները ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Հնդկաստան՝ Ասիոյ ընդարձակ երկիրներէն մին ու երեւելի է իւր բուսական եւ հանքային մեծ հարստութեամբ ։ Անգլիացւոց դերիշխան տիրապետութեան ներքեւ մտնելէն ի վեր՝ այս երկիրն սկսած է աւելի յառաջադիմել արուեստից, վաճառականութեան և քաղաքակրթութեան մէջ ։ Հնդիկք մեծաւ մասամբ կռապաշտ (Պուտտայական) են ։ Եւրոպացիներէն ի զատ՝ կայ նաև մաս մը տեղացի քրիստոնեայ եւ 47 միլիոնի չափ Մահմէտական։

Երկրին մէջ բաց ի Հնդիկներէ՝ կը գտնուին նաև մէկ միլիոնէ աւելի Եւրոպացի, նոյնպէս Արաբ, Պարսիկ, Թաթար, Հայ և Հրէայ ։

Նշանաւոր են Հնդկաց մետաքսեղէնները, գորգերը. շալերը, բրդեղէնները, ոսկիէ ու փղոսկրէ զարդեղէնները, անօթները եւլն ։

Հնդկաստան ունի 33,800 քիլմ. երկաթուղի եւ 78,000 քիլմ, հեռագրական գիծ ։

Ֆռանսական Հնդկաստանի տարածութիւնն է 500 քառ. քիլմ. տարածութիւն 300,000 բնակչօք ։

Փորթուկէզեան Հնդկաստան ունի 3,600 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 500,000 բնակիչ ։

Չ Ի Ն

ԿԱՄ

ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՉԻՆԱՍՏԱՆ կը գրաւէ Ասիոյ միջին եւ արեւելեան մասն եւ է աշխարհիս ամենէն բազմամարդ երկիրն ։ Սահմաններն են հիւսիսէն Սիպերիա, արեւելքէն՝ Խաղաղական Ովկէանոս, հարաւէն՝ Չինաց ծով, Հնդկա-Չին եւ Հնդկաստան, արեւմուտքէն՝ Թուրքաստան ։

Այս ընդարձակ աշխարհին արեւմտեան, հիւսիսային և հարաւային կողմերը կը տարածուին երկար ու բարձրաբերձ լերինք, որոնք ծնունդ կուտան խոր ու երկար գետերու. հիւսիսային եւ

արեւմտեան կողմերը կը տարածուին ընդարձակածաւալ լեռնադաշտեր որոնք ծանօթ են Թիպեթի կամ Ասիոյ մեծագոյն լեռնադաշտ անուամբ ։

Չինացի կին

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Չինաստան իւր երկրային ընդարձակութեան պատճառաւ՝ ամէն աստիճանի կլիմայ, ամէն տեսակ հող եւ ամեն կլիմայի յատուկ բուսաբերութիւն ունի ։ Հիւսիսային կողմերը՝ Սիպերիոյ

ու ․մանին վրայ ցուրտ, միջին մասերը բարեխառն, իսկ հարաւակողմը համեմատաբար աւելի տաք է։

Բուն Չինաստանի մէջ շատ ծաղկած է երկրագործութիւնը, այս պատճառաւ առատօրէն յառաջ կուգայ թէյ, բրինձ, եգիպտացորեն, բամպակ, լեղակ, քափուր, պամպու եղէգ, ընդալից

Չինացի բուրմ

հունտեր, համեմունք, պաղատու ծառեր, չինութեան ընտիր փայտի անտառներ, մանաւանդ թթենի՝ որ շերամի համար մեծ կարեւորութիւն ունի։ Երկրին մէջ կը գտնուի ձի, ջորի, ուղտ, ոչխար և բազմաթիւ թռչուններ։ Ծովեզերեայ բնակիչք կ'զբաղին ձկնորսութեամբ։ Երկրագունտիս վրայ սպառուած թէյին երեք

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ ՆՈՐ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Չինաստանի արեւելեան մասին մէջ՝ վերջերս Եւրոպ․ քանի մը տէրութիւնք՝ հետեւեալ գաւառներուն տիրացան։

Ռուսիա առաւ Մանչուրիոյ մեծագոյն մասն ու Բօռ-Արթիւռ նաւահանգիստը․ — Գերմանիա՝ Քիաու-Չեու ծովեզերեայ գաւառը․ — Անգլիա՝ Ուէյ-Հայ-Ուէյը։ — — Իսկ Ֆրանսա՝ Թօնքինի սահմանակից եւ Հօնկ-Քօնկ կղզիին դիմացը գտնուած ծովեզերեայ գաւառը։

ՀՆԴԿԱ–ՉԻՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՀՆԴԿԱ-ՉԻՆ Ասիոյ հարաւային երեք մեծ ցամաքակղզիներէն է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Չինաստան․ արեւելքէն՝ …ով. հարաւէն՝ Մալաքքայի նեղուց․ արեւմուտքէն՝ Պէն… …ոց և Հնդկաստան։

…անրապէս լեռնային եւ հրաբղխային երկիր մ'է Հնդկա… հարաւակողմը կ'երկարի Մալաքքա թերակղզին։ Արե… …ը տեսնուի Թօնքինի, հարաւակողմը՝ Սիամի, իսկ ա… …ողմը՝ Մարթապանի ծոցը․ Երկրին հիւսիսէն հարաւը … ու երկար գետեր։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

…նու կլիման՝ լեռնային գաւառաց մէջ ցուրտ, հով… , իսկ ճահճային ու ցած տեղերն ալ խոնաւ ու ջեր…

…ը ընդհանրապէս արգասաբեր ու պարարտ է, մա… …րջակայ հովիտները․ Գլխաւոր բոյսերն են բրինձ, … բոյսն է․ ցորեն, եգիպտացորեն, խահուէ,

չաքարեղէգ, համեմունք, դեղօրայք, պանան, ծխախոտ, լեղակ, չինութեան փայտ, քափուր, եւայլն: Ունի նոյնպէս ոսկւոյ, արծաթի, պղնձի, անագի, զինկի, հանքածխոյ եւ թանկագին քարերու հարուստ հանքեր:

Գ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Հնդկա-Չին ունի 1,800,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 4 միլիոն բնակիչ: Մէն մի քառ. քլմ.ի վրայ 22 անձ:

Բաժանմունք եւ գլխաւոր քաղաքներ

Հնդկա Չին կը բաժնուի 8 մասերու որք են Կայսրութիւն Աննամի, Ֆրանսական Գոչինչին, Թագաւորութիւն Գամպոճի, Մալաքքա, Թոնքին, Թագաւորութիւն Սիամի, Կայսրութիւն Պիրմանիոյ և Անգլիական Հնդկա-Չին:

ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՆԱՄԻ

Աննամ կը գրաւէ Հնդկա-Չինու արեւելեան մասն [illegible] 7 միլիոն բակիչ: Կը գտնուի Ֆրանսայի գերիշխանութեան [illegible]

Մայրաքաղաքն է Հուէ, ծովէն 25 քիլմ. հեռի՝ ամուր [illegible] ճառաշահ քաղաք է:

Երեւելի են նաև Թուրան և Հայֆոն:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԳՈՉԻՆՉԻՆ

Սոյն կարեւոր և հարուստ գաւառը՝ որու տէր են [illegible] 1867էն ի վեր, կը գտնուի Սիամի հարաւակողմը և [illegible] բնակիչ:

Գլխաւոր քաղաքն է Սայգոն (100,000 բն.), [illegible] բերնին մօտ, խիստ վաճառաշահ նաւահանգիստ [illegible] կայան՝ Եւրոպայէն Ծայրագոյն Արեւելք երթեւե[illegible] շոգենաւներու:

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՄՊ[illegible]

Գամպոճի թագաւորութիւնը կը գտնուի [illegible] Գոչինչինի միջեւ եւ է Ֆրանսայի պաշտպա[illegible]

Ունի 1 միլիոն բնակիչ:

Մայրաքաղաքն է Բնոմ-Պէն կամ Նամ[illegible]

ՄԱԼԱՔՔԱ

Մալաքքա թերակղզւոյն հարաւակողմը կը գտնուին մի քանի ինքնօրէն փոքր իշխանութիւններ՝ որոնց բնակիչք սեւամորթ, վայրենի ու լեռնաբնակ են: Գլխաւոր բնակավայրերն են Սալանկոր և Ճոհօր:

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻԱՄԻ

Սոյն երկիրը կը տարածուի ցամաքակղզւոյն կեդրոնական մասին մէջ: Ունի հարուստ հանքեր եւ առատ բուսաբերութիւն: բնակչաց թիւն է 6 միլիոն:

Մայրաքաղաքն է Պանքոք (500,000 բն.), Մէնամ գետին բերնին մօտ՝ վաճառաշահ եւ բանուկ նաւահանգիստ է: Կ'արտածէ մեծ քանակութեամբ բրինձ, համեմունք, չինութեան փայտ, չաքարեղէգ եւայլն:

ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ ՊԻՐՄԱՆԻՈՅ

Հնդկա-Չինու ամենէն հիւսիսային եւ ամենէն հարուստ երկրներէն մին է Պիրմանիա: Ունի 457,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 4 միլիոն բնակիչ:

Մայրաքաղաքն է Մանտալայ (100,000 բն.) Իրաւատի գետին մօտ՝ շէն ու ծաղկեալ քաղաք է, հոս կը բնակի Անգլիացի կուսակալը: Երեւելի են նաեւ Ավա և Ամարապուրա:

ԹՈՆՔԻՆ

Հնդկա-Չինու հիւսիսային արեւելեան կողմը՝ համանուն ծոցին վրայ փոքր գաւառ մ'է Թոնքին՝ որ կը պատկանի Ֆրանսայի: Ունի 12,[illegible]0,000 բնակիչ:

Գլխաւոր քաղաքն է Հանոյ՝ Սոնկ-Հօ գետին վրայ ընդարձակ և վաճառաշահ քաղաք: Երկրին գլխաւոր նաւահանգիստն է Հայ-Ֆոնկ:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՀՆԴԿԱՉԻՆ

Անգլիա՝ Հնդկա-Չինու մէջ ունի Պիրմանիոյ և Մալաքքայի մէկ մէկ մասերը, նաեւ Ասսամ, Նիքոպար եւ Սինկափուր կղզիները:

Գլխաւոր քաղաքներն են Ռանկուն (110,000 բն.) Մայրաքաղաք Անգլիական Պիրմանիոյ և նշանաւոր նաւահանգիստ Իրաւատիի մէկ ճիւղին վրայ։ Մանտալա վաճառաշահ քաղաք է։ Փէկու նոյնպէս Իրաւատիի բերնին մօտ՝ որ էր նախկին մայրաքաղաք։ Երեւելի են նաեւ Բրօմ, Տաչնուգի, Բեասյիմ եւայլն։

Հնդկաչին՝ Ասիոյ հարաւային արեւելեան կողմը՝ աշխարհագրական խիստ նպաստաւոր դիրքով օժտուած գեղեցիկ և հարուստ ցամաքակղզի մ՚է՝ մեծաւ մասամբ Եւրոպացւոց գերիշխանութեան ներքեւ։ Ունի բուսական և հանքային մեծ հարստութիւններ որք կը շահագործուին։ Տեղացիք տակաւին ըստ մեծի մասին կիսավայրենի վիճակի մէջ են։ Միայն Սիամցիք, Քոչինչինցիք և Քամպոճցիք քիչ շատ քաղաքակրթուած են։

Երկրին կրօնն է Պուտտայականութիւն։

—=—

Ասիոյ մեծագոյն գետերն են։

Եանկցէ-Քեանկ	5200	մ.	երկ.	Գանգէս	3000	մ.	երկ.
Եէնիսէյ	4750	»	»	Պրահմափութրա	»	»	»
Ամուր	4700	»	»	Արալ	2379	»	»
Օպի	4230	»	»	Եփրատ	2100	»	»
Լէնա	4180	»	»	Ամու-Տարիա	2000	»	»
Հօանկ-Հօ	4100	»	»	Սիր-Տարիա	1900	»	»
Ինդոս	3180	»	»				

ԱՍԻՈՅ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

1.

Ասիա՝ Արեւելեան կիսագունտի ո՞ր մասը կը գրաւէ, ի՞նչ գիտես իր մեծութեանը վրայ. — Որո՞նք են սահմանները. — Քանի՞ ովկէանոսներ կը տեսնէ և ո՞ր ծովերը ձեւացած են անոնցմէ. — Ասիա Ամերիկայէ ո՞ր նեղուցով բաժնուած է, ո՞ր նեղուցներով Ափրիկէէ. ո՞րոնցմով Եւրոպայէ. — Խաղաղական և Հնդկաց ովկէանոսներէ ո՞ր մեծ ծոցերը ձեւացած են. — Միջերկրականի և Արշիպեղագոսի մէջ ո՞ր ծոցերը կան։

2.

Ասիա քանի՞ աւազան ունի. — Որո՞նք են հիւսիսային աւա-

զանի գլխաւոր գետերը. — Դէպի Խաղաղական ո՞ր մեծ գետերը կը թափին. — Ո՞ր երկիրներէն կ՚անցնին և ո՞ւր կը թափին Գանգէս, Կոտավէրի, Պրահմափուդրա, Ինդոս, Եփրատ և Տիգրիս. — Սեւ ծովու աւազանին հարկատուները ո՞րոնք են. — Ցոյց տուր Ասիոյ ներքին աւազանին հարկատուները. — Սուրիոյ և Պաղեստինի մէջ ո՞ր գետերը կան. — Դասակարգէ՝ Ասիոյ մեծագոյն եւ նաւարկելի գետերը. — Որո՞նք են Ասիոյ գլխաւոր լիճերը։

3.

Ասիա ի՞նչ երեւելի թերակղզի ունի. — Ո՞ր թերակղզիները առանձին տէրութիւններ կը կազմեն. — Ցոյց տուր Ասիոյ երեւելի կղզիներն ու արշիպեղագոսները. — Ո՞ր երեւելի Արշիպեղագոսը առանձին տէրութիւն մը կը կազմէ. — Ո՞րն է Ասիոյ ամենէն հիւսիսային, ամենէն արեւելեան, ամենէն հարաւային եւ ամենէն արեւմտեան գլուխը. — Ո՞ւր կը գտնուին Ռազէլկաթ, Հառումանիա և Լոփաթքա հրուանդանները. — Որո՞նք են Ասիոյ լեռնային երկիրները. — Եւրոպիոյ և Ասիոյ միջեւ ո՞ր գօտին կայ. Ո՞ւր կը գտնուին Արարատ, Տօրոս, Անտի-Տօրոս, Կովկաս, Հիմալայա, Էլ-Արէթ, Ալթայ, Հինտու-Քուշ, Սթանօվա լերինք. — Ասիոյ մեծագոյն անապատներն ո՞ր երկրաց մէջ կը գտնուին։

4.

Ասիա քանի՞ գօտիներու ներքեւ կը գտնուի. — Ո՞ր երկիրները Սառուցեալ, որո՞նք Բարեխառնի տակ և որո՞նք Այրեցեալ գօտւոյ մօտ կը գտնուին. — Ասիոյ հարաւային երկրաց մէջ սովորաբար քանի՞ եղանակ կը տիրէ. — Ո՞րոնք են Ասիոյ գլխաւոր բոյսերը. Ո՞ր երկրաց մէջ մեծ քանակութեամբ յառաջ կուգան արմաւիք, խահուէ, բամպակ, բրինձ, թէյ, համեմունք, ներկի նիւթեր, բժշկական բոյսեր եւլն. — Ո՞ւր կը գտնուին քարիւղ, անագ, պղինձ, բլաթին, ոսկի, թանկագին քարեր, երկաթ եւլն. — Ասիոյ մէջ ի՞նչ ընտիր կենդանիներ կան. — Ո՞ր երկրաց մէջ կը գտնուին մուշտակաւոր կենդանիք. — Ո՞ւր կը գտնուին վայրի գազաններ, օձեր և մժեղներ. Ասիոյ ո՞ր երկիրներ գինի կ՚արտադրեն։

5.

Ասիական Թուրքիոյ բնական դրից վրայ ի՞նչ կրնաս ըսել. — Պատմական բաժանումները որո՞նք են. — Այսօր քանի՞ կուսակա-

լութեան կը բաժնուի. — Որո՞նք են գլխաւոր բոյսերը, հանքերն ու կենդանիները. — Ցոյց տուր Ասիական Թուրքիոյ ներքին վաճառաշահ քաղաքները. — Ի՞նչ կողմանէ երեւելի են Պրուսա, Քէօթահիա, Գոնեա, Կեսարիա, Սըվազ, Դամասկոս, Հալէպ, Պաղտատ, Վան, Էնկիւրիւ, Սամսոն, Աչըմն. — Ցոյց տուր՝ Փոթիէ սկսեալ Ասիոյ գլխաւոր նաւահանգիստներն մինչեւ Քամչաթքա. — Ցոյց տուր Ասիոյ այն քաղաքներն՝ որք նշանաւոր ուխտատեղիներ են Քրիստոնէից, Մահմէտականաց և Կռապաշտից.

Գ.

Ասիա ո՞րքան բնակիչ ունի. — Քանի՞ գլխաւոր ցեղերու բաժնուին. — Քանի՞ տեսակ կրօն կայ Ասիոյ մէջ. — Ո՞ր ժողովուրդներն են Քրիստոնեայ, Մահմէտական ու Կռապաշտ. — Ասիոյ կառավարութեանց ձեւն ի՞նչ է ընդհանրապէս. — Ասիոյ մէջ Եւրոպացիք ի՞նչ կարեւոր կալուածներ ունին. — Ասիայէ ի՞նչ տեսակ բերքեր կը փոխադրուին յԵւրոպա. — Այբ ու բենական կարգով նշանակէ՝ Ասիոյ երեւելի քաղաքները. — Քէօնիկսպէրկէն նաւով պիտի երթանք Փէքին, ցոյց տո՛ւր այն ովկէանոսները ծովերը, ծոցերը, նեղուցները, կղզիները եւ հրուանդանները որոց պիտի հանդիպինք մեր ուղեւորութեան միջոցին.

ՀՐԱՀԱՆԳ

1. Գծել Ասիոյ համր քարտէսն եւ առանձին գոյներով նշանակել Եւրոպական կալուածները.
2. Նոյն քարտէսին վրայ նշանակել՝ Կովկասեան, Մոնկոլեան եւ Մալայեան ցեղերու բնակավայրերը.
3. Նշանակել այն երկիրներն որք կ՚արտադրեն թէյ, խահուէ, բամպակ, բրինձ և համեմունք.

ՄԱՍՆ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԱՓՐԻԿԷ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Աֆրիկէ կը գրաւէ Արեւելեան կիսագունտին արեւմտեան հարաւային մասը, տարածուելով Միջերկրական և Կարմիր ծովերու, Ատլանտեան և Հնդկաց ովկէանոսներու միջեւ.

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Միջերկրական ծով, հիւսիսային արեւելքէն՝ Սուէզի ջրանցք, արեւելքէն՝ Կարմիր ծով, Պապ-էլ-Մանտէպի նեղուց և Հնդկաց ովկէանոս, հարաւէն և արեւմուտքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս, իսկ հիւսիսային արեւմուտքէն՝ Ճիպրալթարի նեղուց՝ որով կը բաժնուի Եւրոպայէ.

Աֆրիկէ իւր յարակից կղզիներովն ունի իբր 29,820,000 քիլ. քառ. տարածութիւն, որ ըսել է Եւրոպային իբր երեք անգամը. Աֆրիկէ ունի եռանկիւնի ձեւ մը և, համեմատաբար իւր ընդարձակութեան՝ Հին Աշխարհի ամենէ կանոնաւոր ծովափունք ունեցող ցամաքն է.

Ծոցեր եւ Նեղուցներ

Աֆրիկէի գլխաւոր ծոցերն են Սիրթ և Կապէս՝ Միջերկրականէ ձեւացած. Կուինիոյ մեծ ծոցն՝ Ատլանտեանէ ձեւացած. Պենին և Պիաֆրա փոքր ծոցերը Կուինիոյ ծոցէն ձեւացած են.

Աֆրիկէ ունի չորս գլխաւոր նեղուցներ, Ճիպրալթար՝ որ կը գտնուի Ատլանտեանի և Միջերկրականի միջեւ. Սուէզի ջրանցք՝ Միջերկրականի ու Կարմիր ծովու միջեւ. Պապ-էլ-Մանտէպի նեղուց՝ Կարմիր ծովու եւ Ադէնի ծոցին միջեւ. Մոզամպիքի ջրանցք՝ Արեւելեան Աֆրիկէի ու Մատակասքար կղզւոյն միջեւ.

Գետեր եւ Լիճեր

Աֆրիկէ ունի երեք գլխաւոր աւազան, Միջերկրական, Հնդկաց եւ Ատլանտեան. Միջերկրական թափող ամենէ կարեւորն եւ

Ափրիկէի մեծագոյն գետն է Նեղոս՝ որու գլխաւոր գետակիցներն են Սպիտակ և Կապոյտ Նեղոս։ Հնդկաց ովկէանոսը կը թափին Լիմբոբօ, Զամպեզ, Ռուվումա և Լուֆիճի։ Ատլանտեան կը թափին Սենեկալ, Կամպիա, Ռիօ-Կրանտ, Նիկեր կամ Ճոլիպա, Քոնկօ կամ Լիվինկսթըն, Օկուէ և Օրէնճ։

Ափրիկէի մէջ կան մեծ ու փոքր բազմաթիւ լիճեր՝ որոց շատերը վերջի տարիներս գտնուեցան: Գլխաւորներն են Չատ՝ Սուտանի մէջ։ Հասարակածային Ափրիկէի արեւելեան կողմը կը գտնուին Վիքթորիա-Նիանզա, Ալպերթ-Նիանզա, Թանկանիքա, Պանկուէօլա, Նիասա, Նըգիկէ եւայլն։

Կազմութիւն եւ Լերինք

Ափրիկէ երկրիս հինգ մասանց մէջ ամենէն աւելի եւ ամենէն ընդարձակ անապատներ պարունակող ցամաքն է։ Ընդհանրապէս ծովեզերաց մօտ կ՚երեւին երկար ու բարձրաբերձ լերինք որոց ստորոտներն քիչ շատ բարեխառն ու Եւրոպացւոց համար բնակելի են։

Ափրիկէի գլխաւոր լեռներն են Ատլաս գօտին՝ Պէրպէրիստանի մէջ, Եթովպական լերինք՝ համանուն երկրին մէջ։ Քիլիմա-Նճարօ, կեդրոնական եւ արեւելեան մասանց մէջ։ Քոնկ լերինք արեւմտեան կողմը։ Լոքաթքա լերինք՝ հարաւային արեւելեան կողմը։

Ափրիկէի չորս գլխաւոր կողմերը կ՚երեւին հետեւեալ հրուանդանք, Պոն՝ հիւսիսային կողմը։ Դալարի գլուխ՝ արեւմտեան կողմը Սենեկամպիոյ մէջ։ Բարեյուսոյ Գլուխ՝ հարաւային ծայրը։ Կուարտաֆուի Գլուխ՝ արեւելեան ծայրը։ Ասոնցմէ զատ կան նաեւ Սպիտակ, Տէլկատօ, Լօփէզ, Նուն եւայլն։

Կղզիք

Ափրիկէի գլխաւոր կղզիներն են Ատորեան, Քանարեան, Մատերա և Դալարի գլխոյ փոքր արշիպեղագոսներէն ի զ[illegible] Ս. Հեղինէ, Համբարձման, Իշխանի, Ս. Թովմաս, Աննոպօ՛ն եւ Ֆէրնանտօ-Բօ կղզիք՝ Ատլանտեանի մէջ։

Սոքոթրա, Սէյշէլեան, Զանզիպար, Քոմորեանք, Պուրպօն, Մօրիս և Մատակասքար մեծ կղզին՝ Հնդկաց ովկէանոսին մէջ։

Կլիմայ, Բուսաբերութիւն, Հանք եւ Կենդանիք

Ափրիկէ իւր մեծատարած անապատներուն եւ համեմատաբար ջրոյ նուազութեան պատճառաւ՝ երկրիս հինգ մասանց մէջ ամենէ

տաք եւ սակաւաբնակ ցամաքն է։ Հիւսիսային և հարաւային կողմերը քիչ շատ բարեխառն, իսկ Հասարակածային ու սահմանակից երկրաց մէջ դժոխային տաք կ՚ընէ։ Այս երկիրներուն մէջ կը տիրէ երկու որոշ եղանակ, չոր եւ անձրեւային։

Ափրիկէի բարեբեր երկրաց մէջ մեծ առատութեամբ յառաջ կուգան ցորեն, բրինձ, եգիպտացորեն, շաքարեղէգ, բամպակ, խահուէ, համեմունք, խնկեղէն, թուզ, նարինջ, լեմոն, ձիթենի, լեղակ, արմաւ, որթատունկ, բժշկական բոյսեր եւլն։ Ափրիկէ ունի նաեւ պղնձի, երկաթի, կրանիթի, աղի եւ մանաւանդ ադամանդի հարուստ հանք՝ որ կը գտնուի Հարաւային Ափրիկէի մէջ։

Ափրիկէի ընտանի կենդանեաց մէջ ամենէն երեւելին է ուղտը՝ որ մեծ օգտակարութիւն ունի եւ զոր իրաւամբ կը կոչեն Անապատի նաւ։ Երեւելի են նաև ջորին, ոչխարը, ձին, եզը եւլն։ Բայց աւելի բազմաթիւ են վայրի գազանք, ինչպէս՝ վագր, առիւծ, կոկորդիլոս, ինձ, ռնգեղջիւր, փիղ, զէպր, ընձուղտ, կապիկ, ջայլամ, թռչուններ, թունաւոր օձեր, ճճիներ, մրջիւններ եւայլն։

Քաղաքակրթութիւն

Շրջակայ կղզիներով մէկտեղ, Ափրիկէ ունի իբր 300 միլիոն քառ. քիլմ. տարածութիւն և 200 միլիոն բնակիչ որոնք կը պատկանին այլ եւ այլ ցեղերու։ Բնակչաց մեծ մասին կրօնն է կռապաշտութիւն կամ նիւթապաշտութիւն, իսկ հիւսիսային երկիրները Նուպիա, Սուտան եւ Հնդկաց ովկէանոսի սահմանակից երկրաց մեծ մասին մէջ կը տիրէ Մահմէտականութիւն։ Իսկ բնիկ ու Եւրոպացի այլ եւ այլ ազգերէ քրիստոնեաներ կը գտնուին Հիւս. Ափրիկէի, Սենեկամպիոյ, Հիւս. Կուինիոյ, երկու Քոնկօներու, Քափի երկրին, Թրանսվաալի, Օրէնճի, Նաթալի, Եթովպիոյ եւ Մոզամպիքի մէջ։

Քաղաքական բաժանումներ

Հիւսի[illegible]յին Ափրիկէի երկիրներն են Եգիպտոս, Պէրպէրիստան, (Թրապլ[illegible], Թունուզ, Ալճէրի և Մարոք) Նուպիա, Սահարա կամ Մեծ [illegible]նապատ։

Միջին Ափրիկէի երկիրներն են՝ Սենեկամպիա, Հիւսիսային Կուինիա, Հարաւային Կուինիա, Հիւսիսային Նիկրիտիա կամ Սուտան, Քոնկոյի Պետութիւն և Սոմալ։

Հարաւային Ափրիկէի երկիրներն են՝ Օթենթացւոց Երկիր, Հարաւային Նիկրիտիա, Մոզամպիք, Զանկեպար, Քաֆրաստան, Բարեյուսոյ Երկիր, Նաթալ, Թրանսվաալ և Հանրապետութիւն Օրէնճի։

Աֆրիկեան Աշխարհ

ԵԳԻՊՏՈՍ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԵԳԻՊՏՈՍ՝ *Աֆրիկէի նշանաւորագոյն երկիրն է և կը գրաւէ սոյն ցամաքին հիւսիսային արեւելեան մասը։ Սահմաններն են հիւսիսէն Միջերկրական ծով. արեւելքէն՝ Սուէզի ջրանցք եւ Կարմիր ծով. հարաւէն՝ Նուպիա. արեւմուտքէն՝ Թարապլուս եւ Լիբիոյ անապատը։*

Եգիպտոս նեղ ու երկար հովիտ մ'է որու աջ կողմէն կ'երկարին Արաբական եւ ձախ կողմէն Լիբիական լերինք. Եգիպտոսի մէջէն կ'անցնի Նեղոս գետը որ՝ Հասարակածի տակ գտնուած Վիքթորիա Նիանզա լճէն բղխելով՝ դէպ ի հիւսիս կը հոսի եւ բազմաթիւ բերաններով կը թափի Միջերկրական ծով։ Առանց Նեղոս գետին՝ Եգիպտոս պիտի լինէր անջրդի անապատ մը, այնպէս որ՝ շատ իրաւամբ ըսած է Հերոդոտոս Ցոյն պատմիչը թէ՝ — « Եգիպտոս Նեղոսի մէկ պարգեւն է » —։ Այս գետը ամէն տարի Ցունիս ամսոյ վերջերը կանոնաւորապէս կը յորդէ որով շրջակայ հովիտները կը ծածկուին ջրով։ Երբ ջուրերը քաշուին, կը թողուն պարարտ կաւ մը՝ որու վրայ երկրագործը մեծ դիւրութեամբ կ'աշխատի եւ այսպէս քիչ ժամանակի մէջ Եգիպտոսի հովիտը կը ծածկուի ամենազգի բոյսերով եւ կ'առնէ զմայլելի դրախտի մը կերպարանքը։ Այս է ահա Եգիպտոսի անհման արգասաւորութեան պատճառը։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Եգիպտոսի կլիման ընդհանրապէս շատ տաք է, բայց ի ստորին մասէն՝ ուր քիչ շատ բարեխառն է։

Գլխաւոր բոյսերն են ցորեն, գարի, եգիպտացորեն, բրինձ. բամպակ, կանեփ, շաքարեղէգ, ծխախոտ և բանջարեղէն։ Ունի

նոյնպէս բազմաթիւ պտղատու ծառեր, ինչպէս արմաւենի, որթատունկ, թզենի, նարնջենի, ծիրանի, նռնենի, ձիթենի, եւլն։ Երեւելի է նաեւ պապիրուս անուն եղէգը՝ որու ներքին մաշկը հին

Եգիպտական մումիա

ատեն իբրեւ թուղթ՝ կը գործածէին հին Եգիպտացիք։

Երկրին մէջ կան գրանիթի, մարմարիոնի եւ նատրոն ըսուած աղի հանքեր, նաեւ շատ նշանաւոր մումիաներ։

կենդանեաց մէջ կարեւորներն են ոչխար, եզ, ուղտ և ջորի։ Վայրի կենդանիներն են կոկորդիլոս, ճիչու անուն մուկը, ձիագետի եւ մեծամեծ օձեր։

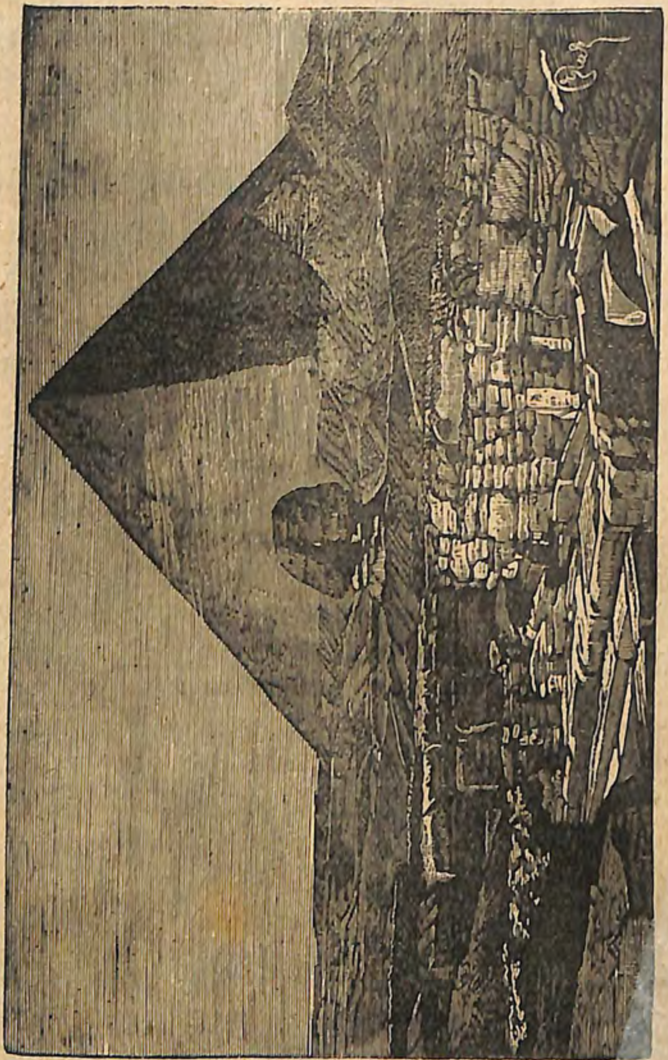

Եգիպտոսի բուրգերը

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Եգիպտոս ունի իբր 1 միլիոն քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 7 միլիոն բնակիչ։

Եգիպտոս կը բաժնուի երեք մասերու՝ Ստորին Եգիպտոս կամ Տելթա, Միջին Եգիպտոս եւ Վերին Եգիպտոս։

ԳԱՀԻՐԷ (400,000 բն.), Եգիպտոսի մայրաքաղաքն է Նեղոսի աջ ափանց մօտ, կը բաժնուի երկու որոշ մասերու, Հին Թաղ՝ որ աղտոտ է եւ կը պարունակէ հին շէնքեր,. Նոր Թաղ՝ որ ունի գեղեցիկ շէնքեր, մաքուր եւ ընդարձակ փողոցներ։ Գահիրէի արեւմտեան կողմը կը գտնուին հին Մեմփիս քաղաքին աւերակներէն խղատ՝ այն լեռնաձեւ Բուրգերն և Սփինքսն՝ որոնք հազարաւոր տարիներէ ի վեր կանգուն մնացած են։

Գլխաւոր Նաւահանգիստք Միջերկրականի վրայ

Սուէզի ջրանցք

Աղեքսանդրիա կամ Իսկէնտէրիէ (230,000 բն.), Ափրիկէի առաջին ու աշխարհիս նշանաւորագոյն նաւահանգստաց մին է զոր հիմնեց Մեծն Աղեքսանդր Մակեդոնացին՝ Քրիստոսէ 332 տարի յառաջ։

Ռոզէթ կամ Րէշիտ, Տամիէթ կամ Տիմիաթ, Տէլթայի վրայ դանուկ նաւահանգիստներ են ունին բրինձ, բամպակ եւ նախոտ։

Բօռ-Սաիտ, Սուէզի ջրանցքերնին վրայ՝ բանուկ նաւահանգիստ է։

Սուէզ, Կարմիր ծովու վրայ Եգիպտոսի երեւելի վաճառատեղյ մին է եւ նոյն ջրանցքին բացուելէն ի վեր՝ աւելի մեծ կարեւորութիւն առած է, որովհետեւ Միջերկրականէ՝ հարաւային և արեւելեան Ասիա երթեւեկող նաւերն անկից կ՚անցնին։ Այս ջրանջքը, զոր 1869ին բացաւ Ֆէրտինանտ տը Լէսէփս ֆռանսացի երկրաչափը, ունի 160 քիլմ. երկայնութիւն։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Մեհալլէթ-էլ-Քէպիր, Թանթա, Զակազիկ, Տամանհուր և Մանսուրա, Ստորին Եգիպտոսի մէջ։ Մէտինէթ-էլ-Ֆայում, Տամիէհ՝ Միջին մասին մէջ։ Սիութ, Կիրկէհ, Քարնաք ու Լուքսոր՝ հին Թեփէ քաղաքին աւերակաց մօտ՝ աննշան գիւղեր են՝ Վերին Եգիպտոսի մէջ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Նախնի դարուց մէջ շատ երեւելի էր Եգիպտոս իւր բարձր քաղաքակրթութեամբ, արհեստներով, ճարտարութեամբ եւ իւր իմաստուն օրէնքներով։

Այս երկրին յաջորդաբար տիրեցին Պարսիկք, Մակեդոնացիք, Հռոմայեցիք, Արաբք եւ ի վերջոյ Օսմանցիք։ Եգիպտոսի Փոխարքան կը կոչուի Խըտիվ որ կը ճանաչէ Օսմ. վեհ. Սուլթանին գերիշխանութիւնը։ Խտիւներու իշխանութիւնը ժառանգական է։ Եգիպտոս աւելի մեծ կարեւորութիւն ստացաւ Սուէզի ջրանցքին բացումէն ի վեր, որովհետեւ անկէց առաջ Եւրոպայէն Հնդկաստան եւ կամ արեւելեան Ասիա գացող նաւեր՝ ստիպուած էին Ափրիկէի շրջանն ընել, մինչդեռ հիմա, նոյն ջրանցքէն անցնելով՝ քիչ ժամանակի մէջ եւ քիչ ծախքով կրնան երթեւեկել։ Երկրին մէջ կը գտնուին Ղպտիք, Արաբք, Թուրք, Հրէայ ու Եւրոպական ամեն ազգէ բնակիչք։ Նոյնպէս Հայ գաղթականութիւն մ'ալ կայ։

ՆՈՒՊԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՆՈՒՊԻԱ կը տարածուի Եգիպտոսի հարաւակողմը։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Եգիպտոս. արեւելքէն՝ Կարմիր ծով ու Եթովպիա, հարաւէն եւ հարաւային արեւմուտքէն՝ Սուտան. արեւմուտքէն՝ Լիբիոյ անապատ։

Այս երկրին միայն հիւսիսային և միջին մասերը բարեխառն են՝ շնորհիւ Նեղոս գետին, մնացեալ տեղուանքն աւազուտ անապատներ են։ Կլիման խիստ տաք եւ վատառողջ է, միայն հարաւային կողմերը կ'անձրեւէ։

Գլխաւոր բոյսերն են բրինձ, եգիպտացորեն, գարի, ծխախոտ, բամպակ, թզենի եւ արմաւ։ Տեղական բերքերու մէջ յիշատակութեան արժանի են նաեւ փղոսկրը, խէժը, ոսկւոյ փոշին, վայրի կենդանեաց մորթը եւ չինութեան ազնիւ փայտերը։

Նուպիա ունի արջառ, եզ, ջորի, ուղտ եւ բազում վայրի կենդանիներ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Նուպիա ունի 1,209,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 4 միլիոն բնակիչ։

Երկիրը կը բաժնուի երկու մասերու, 1. Վերին Նուպիա. 2. Ստորին Նուպիա։

ԽԱՐԹՈՒՄ (40,000 բն.), *Մայրաքաղաք Նուպիոյ, Կապոյտ և Սպիտակ Նեղոսներու միացման տեղը՝ ամուր եւ վաճառաշահ քաղաք է եւ մեծ յարաբերութիւն ունի շրջակայ երկրաց հետ։*

Քասալլա, Եթովպիոյ սահմանին մօտ՝ վաճառաշահ փոքր քաղաք մ'է։

Սուաքիմ, Կարմիր ծովու վրայ բանուկ նաւահանգիստ է։

Երեւելի են Օմտուրման, Պէրպէր, Քորտոֆան, Նոր Տոնկոլա և Սէաար՝ Նեղոսի մօտ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Նուպիացիք կը պատկանին Արաբական ցեղին եւ են պատերազմասէր ու կիսավայրենի։ Բնակչաց մեծ մասին կրօնն է Մահմէտականութիւն։

Նուպիա կը գտնուի Եգիպտոսի գերիշխանութեան ներքեւ։

ԵԹՈՎՊԻԱ կամ ՀԱՊԷՇԻՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԵԹՈՎՊԻԱ բարձր եւ ընդարձակ լեռնադաշտ մ'է Նուպիոյ հարաւակողմն՝ ուր կ'երեւին բարձր գագաթներ ու մեծատարած հովիտներ։ Մայիսէն մինչեւ Սեպտեմբեր կանոնաւորապէս կ'անձրեւէ, այս պատճառաւ կլիման բաց ի ծովեզերքէն՝ ընդհանրապէս բարեխառն է։

Գլխաւոր բոյսերն են ցորեն, բրինձ, բամպակ, շաքարեղէգ, խահուէ, արմաւ, խէժ եւ ազնիւ փայտի ընդարձակ անտառներ։

Ընտանի կենդանեաց մէջ երեւելի են ձին, ջորին, էշը, ոչխարը եւ կովը։ Կան նաև բազում վայրի գազաններ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Եթովպիա ունի իբր 800,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 3 միլոնի չափ բնակիչ։

Եթովպիա բաժնուած է այլ եւ այլ ինքնագլուխ իշխանութեանց, որոց գլխաւորներն են Ամհարա, Թիկրէ և Շօա կամ Կօա։

Գլխաւոր քաղաքներ

ԿՈՆՏԱՐ, Մայրաքաղաք Ահմարայի, Տէմպէա լճին հիւսիսային կողմը՝ վաճառաշահ քաղաք է։

Աքսում, գլխաւոր քաղաք Թիկրէի՝ որ էր նախկին մայրաքաղաք Եթովպիոյ։

Երեւելի են նաև Փասօ, Կայօպար, Սահմարա եւայլն։

Մասօվա, Կարմիր ծովու վրայ բանուկ եւ նշանաւոր նաւահանգիստ է զոր վերջերս Իտալացիք գրաւեցին իւր շրջակայներով։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Եթովպիա իւր լեռնային կազմութեան, բարձրաբերձ գագաթներուն եւ բնական այլ և այլ սիրուն տեսարաններուն պատճառաւ կոչուած է Ափրիկեան Զուիցերի։ Այս երկիրն հին դարուց մէջ ունեցած է բարձր քաղաքակրթութիւն մը, մինչդեռ այսօր՝ յետին տգիտութեան մէջ է։ Բնակիչք՝ ըստ մեծի մասին կիսավայրենի, պատերազմասէր ու ծոյլ են։ Երկրին վաճառականութիւնը Հրէից ու Եւրոպացիներուն ձեռքն է։ Տեղացւոց մեծագոյն մասին կրօնն է քրիստոնէութիւն։

ՊԷՐՊԷՐԻՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊԷՐՊԷՐԻՍՏԱՆ կը կոչուի հիւսիսային Ափրիկէի այն մասն՝ որ կը տարածուի Եգիպտոսէ մինչեւ Ատլանտեան ովկէանոս։

Պէրպէրիստան կը պարունակէ չորս երկիրներ, Թարապլուս, Թունուզ, Ճէզաիր եւ Մարոք։

Թարապլուս ընդհանրապէս տափարակ եւ անապատային է, իսկ Թունուզէ մինչեւ Ատլանտեան կ'երկարի Ատլաս գօտին՝ որմէ սկսեալ՝ Միջերկրականի միջեւ գտնուած երկիրը կը կոչուի Թէլլ եւ է բարեբեր, չէն ու բազմամարդ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման՝ լեռնային մասանց մէջ բարեխառն և տեղ տեղ խոնաւ, իսկ դաշտաց եւ Մեծ Անապատի սահմանաց վրայ սաստիկ տաք կ'ընէ։

Պէրպէրիստանի բուսական գլխաւոր արտադրութիւններն են արմաւ, ծխախոտ, արմաւ, ձիթենի, նարնջենի, թթենի, բամպակ, որթատունկ, շաքարեղէգ, չինութեան ազնիւ փայտ եւայլն։

Պէրպէրիստանի մէջ կը գտնուին, արծաթի, պղնձի, կապարի, երկաթի, զինկի, չինութեան ազնիւ փայտերու և աղի հանքեր։

Երկրին մէջ կան ձի, էշ, ջորի, կով, այծ, ուղտ և ջայլամ որու փետուրը շատ յարգի է։

ԹԱՐԱՊԼՈՒՍ

ԹԱՐԱՊԼՈՒՍ՝ Եգիպտոսի և Թունուզի միջեւ ընդարձակ երկիր մ'է 1,000,000 քիլ. քառ. տարածութեամբ և իբր 1,000,000 բնակչօք։ Կը պատկանի Օսմանեան պետութեան։

Գլխաւոր քաղաքն է Թրիփոլի կամ Թարապլուսը Ղարպ՝ որ բանուկ նաւահանգիստ է Միջերկրականի վրայ։ Երկրորդական է Պինկազի։

Թարապլուսի հարաւային կողմը կը գտնուի Ֆիզանի ընդարձակ ովասիսը։ Գլխաւոր քաղաքն է Մուրզուք՝ որ մեծ առեւտուր ունի փղոսկրի, խէժի և ջայլամի փետուրի։ Ասկէց կը մեկնին Սուտան գացող կարաւանք։

ԹՈՒՆՈՒԶ

ԹՈՒՆՈՒԶ, Ափրիկէի ամենէն հիւսիս. երկիրն է՝ Ալճէրիի և Թարապլուսի միջեւ։ Ունի 120,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 2,000,000ի չափ բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է Թունուզ՝ միջերկրականի մօտ, ուր կը գըտնուին հին Կարքեդոնի աւերակները։ Թունուզ ճարտարարուեստ և վաճառաշահ քաղաք մ՚է։

Կապէս, համանուն ծոցին վրայ բանուկ նաւահանգիստ է։

Պիզէրթա, Ափրիկէի ամենէն հիւսիսային քաղաքն է։

Երեւելի են նաեւ Քէրուան, Սֆաքս, Համամէթ եւայլն։

Թունուզ առժամանակեայ կերպիւ կը գտնուի ընդ պաշտպանութեամբ Գաղղիոյ։

ԱԼՃԷՐԻ ԿԱՄ ՃԷԶԱԻՐ

ԱԼՃԷՐԻ՝ Պէրպէրիստանի և միանգամայն Ափրիկէի ամենէն հարուստ և քաղաքակրթեալ երկիրներէն մին է և կը տարածուի Թունուզի և Մարոքի միջեւ։

Ունի 780,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 4,200,000 բնակիչ։

Երկրին մայրաքաղաքն է ԱԼՃԷՐԻ կամ ԷԼ ՃԷԶԱԻՐ (70,000 բ). ամուր և վաճառաշահ նաւահանգիստ է, կը բաժնուի երկու մասերու. Հին թաղ՝ որ է Արաբական քաղաքը, և Նոր թաղ որ ունի չէն քաղաքի մը երեւոյթը։

Կոստանդին, ամուր քաղաք է, մօտերը կան հին շէնքերու աւերակներ։

Օրան, Միջերկրականի վրայ զինուորական նաւահանգիստ է։

Պօն՝ ապահով և բանուկ նաւահանգիստ է, հոս ապրած է Ս. Օգոստինոս երեւելի հայրապետը։

Ֆիլիփվիլ, նորաշէն և գեղեցիկ քաղաք է։

Երեւելի են նաև Պուժի, Մոսթակ Անէմ, Մասքառա, Շէրշէլ եւայլն։

ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐՈՔԻ

ՄԱՐՈՔ՝ Պէրպէրիստանի ամենէն արեւմտեան երկիրն ու ինքնիշխան պետութիւնն է։

Մարոք ունի 680,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 7,000,000ի չափ բնակիչ։

Երկրին մեծագոյն քաղաքն է Ֆէս (10,000 բն.) ճարտարարուեստ և վաճառաշահ քաղաք, ունի Մարոքէն անուն գեղեցիկ հիւսուածքներ։

Մարոք, երկրորդ քաղաքն է և կարաւաններով կը հաղորդակցի Միջերկրականի նաւահանգստաց հետ։

Թանժէր եւ Թէթուան, Միջերկրականի վրայ բանուկ նաւահանգիստներ են։

Ատլանտեանի վրայ երեւելի նաւահանգիստ է Մոկատոր, երկրորդական են Մէքընէզ և Մազական։

Սպանիոյ կը վերաբերին Սէութա, Մէլիլ և Վէլէզ փոքր քաղաքները՝ Ճիպրալթարի դիմաց։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պէրպէրիստան ունի աշխարհագրական գեղեցիկ դիրք և մեծ յարմարութիւն ծովային վաճառականութեան համար։ Այս երկրին բնակիչներն են Պէրպէր, Արաբացի, Մուղրի, Թուրք, Հրէայ ու Եւրոպացի։ Քաղաքակրթութիւնը միայն Ալճէրիի մէջ բաւական զարգացած է։ Պէրպէրիստան մեծ առուտուր ունի արմտեաց, բուրդի, ձէթի, կաշիի, մետաքսեղինաց, Արաբական զէնքերու, խէժի, գեղեցիկ թռչնոց փետուրներու, վայրի գազանաց մորթերու, եւայլն։

ՍԱՀԱՐԱ ԿԱՄ ՄԵԾ ԱՆԱՊԱՏ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՍԱՀԱՐԱ կամ ՄԵԾ ԱՆԱՊԱՏ կը կոչուի այն աւազուտ եւ լայնատարած երկիրն՝ որ կը տարածուի Պէրպէրիստանի, Ատլանտեանի, Սէնէկալի, Սուտանի, Եգիպտոսի, Նուպիոյ եւ Կուինիոյ միջեւ։

Սահարա իբր 7,000,000 քիլ. քառ. տարածութեամբ եւ իբր 4,000,000 բնակչօք աւազային մեծատարած անապատ մ՚է՝ ուր քիչ տեղեր կ՚երեւին ովասիսներ։

Կլիման անտանելի կերպիւ տաք և աւազային, մրրիկներն ալ անպակաս են։

Գլխաւոր ովասիսներն են Թուաթ, Թիսիֆէթ, Պիլմա, Թական, Ասար, Թիպպոր եւայլն։

Բնակիչք Պէրպէրներէ, Մաւրիտանացիներէ եւ այլ ցեղերէ բաղկացած վայրենի մարդիկ են և կ՚ապրին խաշնարածութեամբ ու տեղական բերքերու առեւտուրով։ Ամէն տեսակ գազաններ ու ճըճիներ կը վխտան այս երկրին մէջ։

ՄԻՋԻՆ ԱՓՐԻԿԷ

ՍԵՆԵԿԱՄՊԻԱ

ՍԵՆԵԿԱՄՊԻԱ՝ որ առած է իր անունը Սենէկալ և Կամպիա գետերէն, Ափրիկէի ամենէն արեւմտեան երկիրն է. Սահմաններն

Սահարա անապատին մէջ

են հիւսիսէն՝ Սահարա, արեւելքէն՝ Սուտան, հարաւէն՝ Կուինիա եւ արեւմուտքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս.

Ընդհանրապէս տափարակ երկիր մ'է Սենէկամպիա, մանաւանդ ծովեզերեայ մասերը ծովէն ցած ըլլալուն՝ շատ տաք կ'ըլլան.

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Երկրին կլիման սաստիկ տաք է. — Ունի երկու եղանակ՝ չոր և անձրեւային որ կը տեւէ Յուլիսէ մինչեւ Հոկտեմբեր. Սենէկամպիա՝ հասարակածային ամէն տեսակ բոյսերէն ի զատ՝ ունի նաեւ Պաօպապ անուն հսկայ ծառն՝ որու կոճղն ունի իբր 10 մէթր տրամագիծ.

Այս երկիրն ունի 300,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և իբր 4,000,000 բնակիչ.

Ս. Լուի, Սենէկալ գետին բերանը՝ համանուն կղզւոյն վրայ ամուր և վաճառաշահ քաղաք մ'է.

Տաֆֆար, Դալարի գլխոյ հրուանդանին հարաւակողմը.

Կորէ, համանուն կղզւոյն վրայ, կը պատկանի Ֆռանսացւոց.

Անգլիա Սենէկամպիոյ մէջ ունի Պաթըրսթ, Կամպիա գետին բերանը. Նոյնպէս կարեւոր են Ծօրճթաուն եւ Ալպրէտա.

Փորթուկէզեան գլխաւոր քաղաքներն են՝ Րիօ-տը-Բաշէօ և Րիօ-տը-Կէպա.

Ասոնցմէ ի զատ՝ ներքին մասանց մէջ կը գտնուին այլ եւ այլ անկախ իշխանութիւններ.

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՒԻՆԻԱ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՒԻՆԻԱ կը կոչուի արեւմտեան Ափրիկէի այն մասն որ՝ Սենէկամպիաէ սկսեալ՝ կը տարածուի դէպ արեւելեան հարաւ՝ մինչեւ Լոբէզ հրուանդանը.

Այս երկիրն ունի բարձրաբերձ լեռներ, խիտ անտառներ եւ ջրոյ բազմաթիւ հոսանքներ որոնք երկիրը կ'արգասաւորեն. Կլիման չափազանց տաք եւ վատառողջ է. Մայիսէն մինչեւ Հոկտեմբեր առատ փոթորիկներով անձրեւներ կը տեղան.

Գլխաւոր բոյսերն են՝ արմաւ, ծխախոտ, եգիպտացորեն, բըրինձ, պանան, լեղակ, նարինջ, համեմունք, շինութեան ազնիւ փայտ եւայլն.

Երկրին գետերը իրենց աւազին հետ կը բերեն ոսկւոյ փոշի

կենդանեաց մէջ մասնաւոր կարեւորութիւն մ'ունի փիղն՝ որմէ կ'առնուն փղոսկր ։

Հիւսիսային Կուինիա ունի 2 միլ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 12,500,000 *բնակիչ ։*

Երկիրը տեղական մի քանի իշխանութիւններէ զատ՝ բաժնըւած է նաեւ հետեւեալ տէրութեանց միջեւ՝ որոնք իրենց տեղական բերքերուն անունով կը կոչուին ։

Հիւսիսային Կուինիոյ վայրենիք

Գլխաւոր երկիրներն են

1. Սիէռա-Լէօն, *գլխաւոր կեդրոն Անգլիական գաղթականութեան ։ Բնակիչք՝ գերութենէ ազատեալ սեւեր են ։ Գլխաւոր քաղաքն է* Ֆրիթաուն. *օդը վտառողջ է։*

2. Լիպէրիա, *Ազատ հանրապետութիւն մ'է զոր Ամերիկացիք հիմնեցին* 1840*ին՝ Քրիստոնեայ սեւերու համար ։ Գլխաւոր քաղաքն է* Մօնրօվիա՝ *բանուկ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ ։*

3. Փղոսկրի ծովեզր, *գլխաւոր քաղաքներն են* Կրան-Պասամ,

Ասինի եւ Տապու՝ որոնք կը պատկանին Ֆռանսացւոց ։

4. Ոսկւոյ ծովեզր, *ուր տեղի կ'ունենայ ոսկւոյ փոշիի առեւտուր ։ Գլխաւոր քաղաքներն են* Քէյփ-Քօոս, Էլմինա և Սուրբ Գէորգ *զորս Հոլանտացիք թողին Անգլիացւոց ։*

5. Գէնեաց ծովեզր, *այս երկիրը կը պարունակէ մի քանի իշխանութիւններ որոց ամենէն երեւելին է* Տահօմէի թագաւորութիւնը ։ *Գլխաւոր քաղաքներն են՝* Ապօմէ, Ուիտահ, Բօրթօ-Նովօ *որ կը պատկանի Ֆռանսայի ։ Նոյնպէս Ֆռանսայի կը պատկանի* Կապօն՝ *որ տակաւ կարեւորութիւն կ'ստանայ ։ Տահոմէի բնակիչք կրօնիւ կռապաշտ են ։*

6. Պէնէի երկիր, *առանձին փոքր թագաւորութիւն մ'է համանուն մայրաքաղաքաւ ։*

Գերմանիա եւս 1884*էն իվեր՝ տիրած է* Գէնեաց ծովեզրի *մէկ մասին եւ* Գամէրունի ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Այս երկրին բնիկները սեւամորթ Ափրիկեցիներ են վայրենաբարոյ ։ Կրօնքնին է նիւթապաշտութիւն, կան ալ որ մարդակեր կ'ըլլան ։ Եւրոպացիք կ'աշխատին այս վայրենի ցեղերը հետզհետէ քաղաքակրթել ։

ՆԻԿՐԻՏԻԱ կամ ՍՈՒՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

***ՆԻԿՐԻՏԻԱ** կամ ՍՈՒՏԱՆ կը կոչուի այն ընդարձակ երկիրն որ կը տարածուի ընդ մէջ Սահարայի, Սենեկամպիոյ, Կուինիոյ, Հասարակածին Ափրիկէի եւ Նուպիոյ ։*

Սուտան ընդհանրապէս անապատ է, բայց կան նաեւ ընդարձակ եւ բարեբեր ովասիսներ որոց շատը այս վերջի տարիներս գտնուեցան ։ Կլիման խիստ տաք է ։ Յունիսէն մինչեւ Հոկտեմբեր անընդհատ անձրեւ կը տեղայ ։ Այս երկրին մէջէն կ'անցնի Նիկէր կամ Տիալի-Պա մեծ գետը՝ որ Կուինիոյ ծոցը կը թափի ։

Գլխաւոր բոյսերն են բամպակ, խաղալից հունտեր, ծխախոտ, պղպեղ, արմաւ, բրինձ, շաքարեղէգ, պանան եւայլն։ Տեղական հարստութեանց կարգին մէջ երեւելի են նաեւ ոսկւոյ փոշին, փղոսկրը, ջայլամի փետուրը, գոհարեղէնները, խէժը, մետաքսեղէնները, վայրի կենդանեաց մորթը եւայլն։

Սուտանի մէջ՝ ուղտ, ձի եւ ջորիէ ի զատ՝ կը գտնուին նաեւ վայրի գազաններ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Սուտան ունի իբր 3 միլիոն քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 4,500,000 բնակիչ։

Այս երկիրը կը բաժնուի այլ եւ այլ իշխանութեանց և բնիկ թագաւորութիւններու որոց գլխաւորներն են։

1. Ուասուլօ, Նիկերի վերին հովտին մէջ հարուստ եւ բարեբեր երկիր մ'է, բնակիչք հիւրասէր եւ աշխատասէր են,

2. Պամպարայի Երկիր, գլ. քաղաքներն են Սէկու և Ճէնի։

3. Թոմպուքթու, վաճառաշահ քաղաք է, ունի տեղական բերոց մեծ առեւտուր։ Կը պատկանի Ֆռանսայի։

4. Կանտօ, փոքր թագաւորութիւն մ'է համանուն քաղաքաւ։

4. Սաքաթու, Նիկէրի մօտ, մայրաքաղաքն է Վուռնօ։

6. Պուրնու, Զատ լճին արեւմտեան կողմը, գլխաւոր քաղաքն է Քուֆա։

7. Պակիրմի, զօրաւոր թագաւորութիւն մ'է Մասէնյա մայրաքաղաքաւ։

8. Ուատաի, Զատ լճին հիւսիսակողմը. գլ. քաղաքն է Ապէշըր։

9. Քորտոֆան, երկրին արեւելեան կողմը, ունի գեղեցիկ ովասիսներ, գլխաւոր քաղաքն է Էլ-օ-Պէյթ։

10. Տարֆուր, Քորտոֆանի հարաւային արեւելեան կողմը, ընդարձակ եւ հարուստ ովասիս մ'է, գլխաւոր քաղաքն է Ֆաշէրոր, մեծ առուտուր ունի շրջակայ երկրաց հետ։

Այս վերջի երկուքը Եգիպտոսի գերիշխանութեան ներքեւ են։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Սուտանի բնակիչք ընդհանրապէս Մահմէտական են, կան նաեւ կռապաշտ եւ մարդակեր ցեղեր։ Ովասիսներու բնակչաց մէջ կան այնպիսի ցեղեր որոնք մեծ յարմարութիւն ունին արհեստագործութեան եւ որոց ամենէն երեւելին է Ֆէլլաթա ցեղը, որ կը բնակի Զատ լճին եզերքը և Քոնկոյի հովտին մէջ։ Եւրոպացի խուզարկուներու շնորհիւ՝ այս երկիրն հետզհետէ կը ծանօթանայ քաղաքակիրթ աշխարհի։

ՍՈՄԱԼ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՍՈՄԱԼ՝ Ափրիկէի ամենէն արեւելեան երկիրն է որ՝ Պապ-էլ-Մանտէպի նեղուցէն ու Եթովպիայէն սկսեալ՝ կը տարածուի մինչեւ Ջանկէպար։

Երկրին հիւսիսային եւ արեւմտեան կողմերը լեռնային, իսկ ծովեզերքները տափարակ, ճահճային եւ վատառողջ են, կլիման շատ տաք է։ Գլխաւոր հարստութիւններն են՝ դեղին սաթ, խէժ եւ խնկեղէն։

Բնանիչք կը բաղկանան տեղացի Պէրպէրներէ եւ Սոմալի կոչուած Մահմէտական Արաբներէ որք կ'զբաղին խաշնարածութեամբ, նախնական արհեստներով եւ ոմանք ալ արտաքին վաճառականութեամբ։

Սոմալ ունի 850,000 քիլոմէթր քառ. տարածութիւն եւ իբր 5 միլիոն բնակիչ։

Գլխաւոր քաղաքներ

Զէյլա, Պապ-էլ-Մանտէպի նեղուցին վրայ փոքր քաղաք մ'է։
Պէրպէրա և Մակատօքսօ, երկրորդական նաւահանգիստներ են։
Պապ-էլ-Մանտէպի վրայ Ֆռանսացիք ունին Օպոք անուն փոքր նաւահանգիստը, իսկ Անգլիացիք Մուշահ փոքր կղզին։
Սոմալ ինքնօրէն իշխանութիւն մ'է,

ՀԱՐԱՒ. ԿՈՒԻՆԷԱ ԿԱՄ ՔՈՆԿՕ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԿՈՒԻՆԷԱ կը կոչուի արեւմտեան Ափրիկէի այն երկիրն որ կը տարածուի Լօբէզ հրուանդանէն մինչեւ Ֆրիօ գլուխը։ Երկրին ծովեզերքները ընդհանրապէս ցած, ճահճային ու

վատառողջ են, իսկ ներքին մասանց մէջ կը գտնուին բարեխառն տեղեր ։

Այս երկրին մէջ Հոկտ․է մինչեւ Մարտ՝ յորդառատ կ՚անձրեւէ ։

Երկրին արեւելքէն դէպ արեւմուտք կը վազէ Քոնկօ կամ Լիվինկսթըն մեծ գետն՝ որուն ակը յաջորդաբար գտան Քամերոն և Սթէնլի խուզարկուները ։

Քոնկօի բուսաբերութիւնքն են բրինձ, բամպակ, արմաւ, ծխախոտ, լեղակ, խէժ, գունատու բոյսեր, խահուէ, շաքարեղէգ եւ շինութեան ազնիւ փայտ։ Կը գտնուին նաև ոսկւոյ, երկաթի, պղնձի, ծծումբի, քարիւղի եւ բորակի հանքեր որոնք նոր սկսած են շահագործուիլ ։

Քոնկօյի մէջ կը գտնուին Հասարակածի ամէն տեսակ գազաններ․ օձ, կապիկ ու վնասակար ճճիներ ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Հարաւային Կուինէա ունի 1 միլիոն քիլմ․ քառ․ տարածութիւն եւ 11 միլոնի չափ բնակիչ ։

Երկիրը բաժնուած է 6 գլխաւոր մասերու ։

1․ Թագաւորութիւն Լօանկօյի, գլխաւոր քաղաքն է Պօաչի ։

2․ Քաբօնկօ, գլխաւոր քաղաքն է Քէնկէլէ ․

3․ Քոնկօյի Երկիր, Հարաւային Կուինէոյ ամենէն հարուստ և ծաղկեալ երկիրն է ։ Գլխաւոր քաղաքն է Սան-Սալվատօր ։

4․ Անկօլայի Երկիր, կը պատկանի Փորթուկալի, գլխաւոր քաղաքն է Ս. Բօլ-տը-Լօանտա ։

5․ Պէնկուէլա, նոյնպէս կը պատկանի Փորթուկալի, գլխաւոր քաղաքն է Ս․ Ֆիլիփ տը-Պէնկուէլա ․

6․ Մոսամետէս, փոքր երկիր մ՚է համանուն քաղաքաւ եւ կը պատկանի Փորթուկալի ։

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՈՆԿՕ

Ֆրանսա Քոնկօյի մէջ ունի կարեւոր գաղթականութիւն մը որ կը տարածուի Հիւսիսային Կուինէայէ մինչեւ Քոնկօ կամ Զաիրէ գետը ։

Գլխաւոր քաղաքներն են Պրազզավիլ, Լիպրըվիլ և Կապօն ։ Այս երկիրը հետզհետէ ծաղկելու վրայ է ։

…ՂԻ · ՆԻԿԸ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Այս անուամբ կը ճանչցուի այն ընդարձակ աշխարհն որ կը տարածուի Սուտանէն ի Քաֆրաստան եւ հարաւային Կուինէայէն դէպ արեւելք՝ մինչ ի Սօմալ և ի Զանկէպար ։

Լիվինկսթըն

Ունի 2,500,000 քիլ․ քառ․ տարածութիւն և 14,000,000 բնակիչ ։ Այս երկիրը, ներկայ դարուս վերջի շրջանին մէջ ճանչցուեցաւ՝

ծանօթացան այլ եւ այլ ցեղերու [illegible] երկրաց ։

Եւրոպական այլ եւ այլ ազգերէ բաղկացած մասնաւոր ընկե-

Սդէնլի

րութեան մը ջանիւք՝ որ կը կոչուի Քօնկօի Ափրիկեան ընկերու-թիւն, այս երկիրը իր առեւտրական գործունէութեան ասպարէզ ընտրած է ընդ պաշտպանութեամբ Պելճիոյ Լէոբոլտ Բ. Թագաւորին, որ կը կրէ Վեհապետ Քօնկօյի տիտղոսը (*) ։

[*] Վերջերս Անկախ Քոնկօ անցաւ Պելճիոյ կառավարութեան ։

Քոնկօ բաժնուած է զանազան տեղացի ցեղերու մէջ ու այլ և այլ փոքր Թագաւորութեանց ։

Գլխաւոր քաղաքներն են Մըսաշաշա, Թապօրա, Ուկուկօ, Մըբուօբուա, Ուճիճի, Մըբոյօ, Քասանկա որոնք կը պատկանին Գերմանացւոց, իսկ ծովեզերեայ մասերը կը գտնուին ընդ գերիշխանութեամբ Անգլիոյ ։

Ազատ Քոնկօ ունի 400 քիլմ. երկաթուղի ։

ՕԹԵՆԹԱՅԻՈՑ ԵՐԿԻՐ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՕԹԵՆԹԻՍ կը գտնուի Օվամփիայի, Բարեյուսոյ երկրին եւ Օրէնճի միջեւ ։ Երկիրը լեռնային և խիտ անտառներով ծածկըւած է, որոց մէջ կը գտնուին շատ մը վայրի գազաններ ։ Բնիկներն այլ եւ այլ ցեղերու բաժնուած սեւամորթ և կռապաշտ մարդիկ են. կ'ըզբաղին խաշնարածութեամբ և որսորդութեամբ ։ Քաղաք չունին գրեթէ, այլ կ'ապրին Քրա'ալ կոչուած տեսակ մը խեղճուկ աւաններու մէջ, որոնք գլխիվայր դարձած կողովի ձեւն ունին ։ Բողոքական Միսիոնարք կ'աշխատին այս կռապաշտ ժողովուրդը քրիստոնեայ ընել ։

ԲԱՐԵՅՈՒՍՈՅ ԵՐԿԻՐ

ԿԱՄ

ՔԱՓԻ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՔԱՓ՝ Ափրիկէի ամենէն հարաւային և կարեւորագոյն երկիրն է՝ զոր 1488 ին առաջին անգամ գտաւ Պառթէլէմի Տիազ Փորթուկէզ անուանի նաւապետը ։

Երկիրն ընդհանրապէս լեռնային է, բայց ունի ընդարձակ, բարեբեր և խիստ լաւ մշակուած դաշտեր՝ որոց մէջ յառաջ կուգան արմտիք, կանեփ, նարինջ, լեմոն, կիտրոն, թուզ, որթետունկ, բամպակ, խահուէ, շաքարեղէգ ելլն: Շատ յարգի է այս երկրի գինին: Նոյնպէս կը գտնուի ադամանդի հանք:

Կենդանեաց մէջ յարգի է ձին, կովը և ոչխարը որու բուրդը առեւտուրի մեծ նիւթ մ'է. Ասոնցմէ ի դատ Անգլիացիք այս երկրին մէջ կը սնուցանեն Էնկիւրիի համբաւաւոր այծերէն՝ որոնց մազը մեծ յարգ ունի ամէն տեղ. Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն է. Ունի երկու որոշ եղանակ, չոր և անձրեւային. Առաջինը կ'ըսկըսի Սեպտեմբերին և կը տեւէ մինչեւ Մարտ. Անձրեւային եղանակը կ'սկսի Մայիսին՝ սոսկալի փոթորիկներով եւ կը տեւէ մինչև Օգոստոս:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Բարեյուսոյ երկիրն ունի 600,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 1,700,000 բնակիչ.

Մայրաքաղաքն է Քափ, Հնդկաց ովկէանոսի վրայ ծաղկեալ ու վաճառաշահ նաւահանգիստ է. Սուէզի ջրանցքը չբացուած՝ Եւրոպայէ Հնդկաստան գացող նաւերն ասկից կ'անցնէին: Բորդ-Էլիզապէթ, Անգլիական Քաֆրաստանի մէջ նաւահանգիստ է և ունի փղոսկրի եւ բուրդի մեծ վաճառականութիւն.

Կոստանդիա, գեղեցիկ այգեստաններով շրջապատուած փոքր քաղաք մ'է:

Երեւելի են նաեւ Արեւելեան Լոնտոն եւ Կրահմսթովն:

ՔԱՖՐԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՔԱՖՐԱՍՏԱՆ կը տարածուի Հնդկաց ովկէանոսի, Բարեյուսոյ երկրին, Մոզամպիքի եւ Օթէնթիայի միջեւ:

Քաֆրաստան լեռնային երկիր մ'է, տեղ տեղ կը գտնուին նաեւ աւազուտ դաշտեր եւ գեղեցիկ ովասիսներ: Այս երկրին

հիւսիսէն կ'անցնի Զամպեզ գետը զոր առաջին անգամ գտաւ Լիվինկըսթըն Անգլիացի անուանի երկրախոյզը:

Զուլուի բնակիչ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Քաֆրաստան ունի իբր 1,200,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 2 միլիոն բնակիչ:

Քաֆրաստան կը բաժնուի այլ եւ այլ երկիրներու որոց կարեւորները կը պատկանին Անգլիոյ:

1. Նաթալի երկիր, գլխաւոր քաղաքներն են Բիէդէր-Մարիձպուրկ և Բօռ-Նադալ:

2. Զուլուներու երկիր, որու բնակիչք վայրենի են և յաճախ պատերազմի մէջ:

3. Հանրապետութիւն Օրէնճի, փոքր Հանրապետութիւն մ'է

Քափի հիւսիսային արեւելեան կողմը։ բնակիչք կը կոչուին Պօէր եւ են քրիստոնեայ։ Գլխաւոր քաղաքն է Պլէօմֆօնդայն ։

4. Հանրապետութիւն Թրանսվալի, (800,000 բն.) զոր հիմնած են Հոլանտացիք։ Գլխաւոր մայրաքաղաքն է Պրէդօրիա։ Կան նաեւ Օհանէսպուրկ, Միտէլպուրկ, Ուտրէխ, Հայտէլպէրկ, որոնք տակաւ զարգանալու վրայ են։

Սոյն երկու հանրապետութիւնք վերջերս ուղղակի Անգլիոյ ստացուածքն եղան։

Վերոյիշեալ ծանօթ երկիրներէն ի զատ՝ ներսերը կը գտնուին Պասութօ, Մաքալօլօ, Պանեայի և Պարօձէ անուանեալ ինքնագլուխ վայրենի ցեղերու բնակավայրերը։

Քաֆրաստանի բնակիչք կը կոչուին Քաֆր կամ Քաֆիր որոնք վայրենի եւ պատերազմասէր են։ Երկրին մէջ կը գտնուին ոսկւոյ եւ ադամանդի հարուստ հանքեր։ Այս երկիրը մեծաւ մասամբ Անգլիոյ գերիշխանութեան ներքեւ է։

ՄՈԶԱՄՊԻՔ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՄՈԶԱՄՊԻՔ՝ Արեւելեան Ափրիկէի կարեւոր երկիրներէն մին է որ՝ Տէլկատօ հրուանդանէն սկսեալ կ'երկարի ի հարաւ մինչ ի Քաֆրաստան։ Երկրին արեւմտեան սահմանին վրայ կը գտնուի Լուփաթա գօտին որ կը պարունակէ բարձր գագաթներ։ Կլիման ներքին մասանց մէջ բարեխառն, իսկ ծովեզերքը տաք եւ վատառողջ է։ Հողը բարեբեր եւ բազմաթիւ վտակներով ոռոգեալ է։ Առատօրէն կ'արտադրէ բրինձ, արմտիք, շաքարեղէգ, խահուէ, բամպակ, լեղակ, արմաւ, նարինջ, լեմոն եւայլն։ Լեռները ծածկուած են գեղեցիկ եւ թանձր անտառներով՝ որոց մէջ կը գտնուին բազում փիղ։ Երկրին մէջ կան ոսկւոյ, արծաթի եւ ադամանդի հարուստ հանքեր։

Մոզամպիք ունի 900,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 2,500,000 բնակիչ։

Գլխաւոր քաղաքներն են

Մոզամպիք, համանուն փոքր կղզւոյն վրայ գեղեցիկ ու բանուկ նաւահանգիստ մ'է։

Քիլիմանէ, Զամպէզ գետին տելտային վրայ, ունի փղոսկրի, խէժի եւ արմտեաց մեծ առեւտուր։

Սօֆալա, երեւելի նաւահանգիստ է, մօտերը կայ ոսկւոյ հանք։ Պէտք է յիշել նաեւ՝ Ինհամպանէ, Լօրէնձօ-Մարքուէզ եւայլն։

Ներքին մասանց մէջ կը գտնուին Սէնա և Թէթէ՝ Զամպէզի վրայ։

Այս երկիրը Փորթուկէզք գտան 1598ին՝ որ բաւական ծաղկեցաւ. բայց վերջի տարիներս Անգլիա այս երկրին ծովեզերեայ մեծ մասին տէր եղաւ։

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՐԵՒԵԼ. ԱՓՐԻԿԷ

ԶԱՆԶԻՊԱՐ

Այս երկիրը հիւսիսէն ի հարաւ կը տարածուի՝ լայնութեան 5^0 աստիճանէն մինչեւ Տէլկատօ հրուանդանը։

Երկիրը լեռնային է, արեւմուտքէն դէպ արեւելք կը վազեն ջրոյ բազմաթիւ հոսանքներ որոնք երկիրը կ'արգասաւորեն։ Ծովեզերեայ մասին կլիման տաք ու վատառողջ, իսկ ներսերը բաւական բարեխառն են։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Զանզիպար ունի 1,100,000 քիլմ. քառ. տարածութիւն եւ 1,500,000ի չափ բնակիչ։

Գլխաւոր քաղաքներ

Պակամօյօ, Զանզիպար կղզւոյն դիմացը կարեւոր նաւահանգիստ մ'է ուսկից կը մեկնին կարաւանք՝ Ափրիկէի ներսերը երթալու համար։

Երեւելի են նաեւ՝ Տար-էս-Սալամ, Թանկանի, Ուանկա, ևլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

1881էն ի վեր՝ Գերմանացիք իրենց կառավարութեան պաշտպանութեան ներքեւ մի քանի ընկերութիւններ կազմած էին իրենց ազգային վաճառականութիւնը զարգացնելու նպատակաւ։ Իսկ 1890ին, Անգլիոյ հետ կնքած դաշնագրութեան համաձայն՝ Գերմանիա այս երկրին հար. մասին եւ շրջակայ ընդարձակ հողերուն տէր եղած է՝ որոց սահմանը կը հասնի մինչեւ Հասարակածի մեծ լիճերը։ Տեղւոյն բնակիչք այլ եւ այլ ցեղերու բաժնուած սեւամորթ կռապաշտներ են, կը գտնուին նաեւ Մահմէտական Արաբներ՝ որոնք առեւտրով կ՚զբաղին։

ԱԿՐԱ-ԲԷՔՈՒԱՆԱ

Հարաւային Կուինիոյ եւ Բարեյուսոյ երկրին միջեւ լեռնային երկիր մ՚է Ակրա Փէքուանա՝ ուր Գերմանացիք 1885էն ի վեր փոքր գաղթականութիւն մը հիմնած են։

ՕՎԱՄՓԻԱ

Հարաւային Կուինիաէ սկսեալ մինչեւ Օթէնթացւոց երկիրը տարածուած ծովեզերեայ նեղ ու լեռնային երկիրը կը կոչուի Օվամփիա՝ որու մէկ մասին տէր են Գերմանացիք։ Երկիրը լաւ ճանչցուած չէ տակաւին, բնակիչք կը կոչուին Օվամփօ եւ են երկրագործ ու հանդարտաբարոյ մարդիկ։

ԱՓՐԻԿԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Հնդկաց ովկէանոսի մէջ

ՄԱՏԱԿԱՍՔԱՐ

ՄԱՏԱԿԱՍՔԱՐ կը գտնուի Մոզամպիքի դիմացը, ունի 590,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 4,500,000ի չափ բնակիչ։ Այս մեծ կղզւոյն հիւսիսէն ի հարաւ կ՚երկարի գեղեցիկ անտառներով ծածկուած գօտի մը որ կը կոչուի Կարմիր։ Կղզւոյն ներքին մասանց կլիման զով ու բարեխառն, իսկ ծովեզերքը վտառողջ՝ բայց շատ տեղ ալ բարեբեր է։ Մատակասքար՝ Հասարակածային ամեն տե-

սակ բերքեր առատօրէն ունի, կը գտնուին նաեւ պղնձի, կապարի, երկաթի, մանկանէզի և մարմարիոնի հարուստ հանքեր։

Գլխաւոր քաղաքներն են Թանանարիվօ, լերան մը կատարին վրայ շինուած է և կը ճանչցուի իբր մայրաքաղաք Հովաի երկրին։

Դամադավ, Ֆուլբուանդ, Թէնրիկ և Մուզանկա նաւահանգիստներ են կղզւոյն արեւելեան կողմը։ Ֆռանսացիք Մատակասքարի արեւելեան կողմն ունին Սուրբ Մարիամ կղզին, իսկ արեւմտեան հիւսիսային կողմը՝ Նոսի-Պէ և Նոսի-Գամպա կղզիները։ Մատակասքար կը բաժնուի զանազան իշխանութեանց որոց գլխաւորն է Հովաի երկիրը։ Այս հարուստ եւ կարեւոր կղզին այժմ Ֆրանսական ստացուածք մըն է։

ՍԷՇԷԼԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Մատակասքարի հիւսիս. արեւելեան կողմը 30ի չափ փոքր ու լեռնային կղզիներէ բաղկացած փոքր արշիպեղագոս մ՚է որ կը պատկանի Անգլիոյ։ Նոյնպէս Անգլիոյ գերիշխանութեան տակ է Սոքօթորա ապառաժուտ կղզին։

ՄԱՍՔԱՐԻՆԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Սոյն արշիպեղագոսը կը գտնուի Մատակասքարի արեւելեան կողմը եւ է բարեբեր ու լաւ մշակուած։ Մօրիս կամ Ֆռանսայի կղզի եւ Ռօտրիկեզ կը պատկանին Անգլիոյ, իսկ Պուռպոն՝ Ֆռանսայի կը վերաբերի։

ՔՈՄՈՐԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Սոյն կղզիք կը գտնուին Մոզամպիքի ջրանցքին հիւսիսային կողմը, ունին բարեխառն կլիմայ եւ առատ բուսաբերութիւն։ Գլխաւոր կղզիներն են Մեծ Քոմօր, Մոհէլի, Անժուան և Մայօթ։ Այս վերջինը կը պատկանի Ֆռանսայի եւ մնացեալք՝ նորա պաշտպանութեան տակ են։

Ատլանտեանի կղզիք

ԱՍՕՐԵԱՆՔ

Ասօրեանք կը գտնուին Փորթուգալի հար. արեւմտեան կողմը եւ ունին գեղեցիկ կլիմայ եւ հարուստ բուսաբերութիւն։ Գլխաւոր կղզիներն են Թէրսէիրա, Ս. Միշէլ, Սանթա-Մարիա եւայլն. որք կը պատկանին Փորթուգալի։

ՄԱՏԷՐԱ ԿՂԶԻՔ

Կը գտնուին Ազօրեանց հարաւակողմը, երկու գլխաւոր կղզի կայ, Մատէրա և Բորթօ-Սանթօ։ Այս կղզիք ունին առողջարար կլիմայ և գեղեցիկ անտառներ։ Մատէրա կը պատկանի Փորթուկալի։

ՔԱՆԱՐԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Այս արշիպեղագոսը կը գտնուի Սահարայի ծովեզրին մօտ եւ նշանաւոր է իւր կլիմային հեշտութեամբ, բնական հարստութեամբ եւ զմայլելի տեսարաններով։ Գլխաւոր կղզիներն են Թէնէրիֆա, Փալմա, Քանարիա, Երկաթի կղզի, Ֆորթավէնթուրա եւայլն։ Քանարեանք կը պատկանին Սպանիոյ։

ԴԱԼԱՐԻ ԳԼԽՈՅ ԿՂԶԻՔ

Այս արշիպեղագոսն ալ գտած են Փորթուկէզք եւ իրենց կը պատկանի։ Գլխաւոր կղզիներն են Ս. Վինսան, ունի հանքածուխ, Ս. Անթօն, Սանթիակօ եւայլն։

Կուինէոյ ծոցի կղզիները

Ֆէրնանտօ-Փօ, գեղեցիկ կղզի մ'է եւ կը պատկանի Սպանիոյ։ Ս. Թովմաս և Իշխանի կղզի կը պատկանին Փորթուկալի, իսկ Աննապօն՝ Սպանիոյ։

Ատլանտեանի բացերը կը գտնուին Ս. Հեղինէ ապառաժուտ կղզին՝ ուր աքսորուելով մեռաւ Ֆրանսայի կայսրը՝ Մեծն Նափոլէոն։ Ասումփսիօն կամ Վերափոխում, հրաբխային կղզի մ'է որ առջնոյն հետ կը պատկանի Անգլիոյ։

ԱՓՐԻԿԷԻ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

1.

Ափրիկէ երկրագնտիս ո՞ր մասին մէջ կը գտնուի. —Ի՞նչ է իւր բնական ձեւը. — Ի՞նչ գիտես իւր մեծութեանը վրայ. — Ո՞րոնք են սահմանները. —Քանի՞ ովկէանոս և ի՞նչ ծովեր կը տեսնէ. — Ափրիկէի հիւսիսային եւ արեւմտեան կողմերը ո՞ր ծոցերը կան. — Ո՞ր նեղուցով բաժնուած են Ասիայէ և որո՞վ Եւրոպայէ. — Ի՞նչ կրնաս ըսել Ափրիկէի ընդհանուր կազմութեան վրայ. —Ի՞նչ լերան գօտիներ կան Ափրիկէի մէջ. — Որոնք են չորս գլխաւոր հրուանդանները. —Եգիպտոսի երկու կողմերը ո՞ր լեռները կան։

2

Ափրիկէ քանի՞ աւազան ունի. — Ուսկից կը բղխի և ո՞ւր կը թափի Նեղոս. —Որո՞նք են Ատլանտեանի հարկատուները. — Ո՞ր գետերը կը թափին Հնդկաց ովկէանոսին մէջ. —Ո՞ւր կը

գտնուի Չատ լիճը. — Հասարակածի ներքեւ ո՞ր մեծ լիճերը կան —Ատլանտեանի մէջ ո՞ր կղզիները կը գտնուին. Հնդկա՞ց ովկէանոսի մէջ. — Մատակասքարի հիւսիսային կողմը ո՞ր հրուանդանը կայ։

3.

Ափրիկէ ո՞րչափ տարածութիւն եւ բնակիչ ունի. — Մեծագոյն մասը ի՞նչ կլիմայի ներքեւ է. Ո՞ր երկիրները Հասարակածին ներքեւ կը գտնուին. — Պէրպէրիստանի կլիման ի՞նչպէս է. —Որո՞նք են Ափրիկէի բերքերը. — Ո՞ր երկրաց մէջ յառաջ կուգան բրինձ, բամպակ, որթատունկ և խահուէ. —Ափրիկէ ի՞նչ հանքեր ունի. — Ո՞ր երկրին մէջ կը գտնուի ադամանդ. —Ընտանի ի՞նչ կենդանիներ ունի. — Որոնք են Ափրիկէի վայրի գազանները.— Ուղտը ի՞նչ մասնաւոր կարեւորութիւն ունի Ափրիկէի համար։

4.

Ափրիկէ քանի՞ գլխաւոր տէրութեանց կը բաժնուի. — Բընակիչք մեծաւ մասամբ ի՞նչ ցեղի կը պատկանին. — Ո՞ր երկիրները կան Միջերկրականի. Ատլանտեանի և Հնդկաց ովկէանոսին վրայ. — Ափրիկէի կարեւորագոյն երկիրներուն որո՞նք տիրած են. — Ափրիկէի մէջ ի՞նչ երկիրներ ունի Անգլիա, Ֆրանսա՞, Փորթուկա՞լ, Գերմանիա՞, Սպանիա՞. — Բոռ Սայիտէն ճամբայ ելլելով՝ Ափրիկէի շրջանն ըրէ՛, ցոյց տալով գլխաւոր երկիրները եւ նշանակելով նոցա նաւահանգիստները. — Ցոյց տուր Ափրիկէի գետաբերան ու գետեզերեայ գլխաւոր քաղաքները։

5.

Որո՞նք եղած են Ափրիկէի շրջանն ընող առաջին նաւորդները. — Ո՞ր երկիրները խուզարկեցին Մոնկօ-Բարք, Պարթհ, Սփիք, Կրանդ, Լիվինկսդըն, Պրազզա, Սդէնլի, Քամէրոն, Պէյքըր, Էմին փաշա. — Ափրիկէ բնական ի՞նչ պատճառներով քաղաքակրթութեան մէջ ետ մնացած է. — Ի՞նչ է բնակչաց կրօնն ու զբաղումը. — Ափրիկէի ո՞ր բերքերը մեծ յարգ ունին Եւրոպիոյ մէջ։

ՀՐԱՀԱՆԳ

1. Գծել համր Ափրիկէ մը եւ նշանակել անոր երեւելի նաւահանգիստները։
2. Նոյնպէս գծել Ափրիկէի աշխարհացոյց մը եւ առանձին գոյներով նշանակել եւրոպական գաղթականութիւնները։
3. Առանձինն գծել Եգիպտոսի եւ Պէրպէրիստանի քարտէսը։
4. Գծել համր Ափրիկէ մը եւ նորա վրայ նշանակել լերանց գօտիները, գետերն ու լիճերը։

Ափրիկէի գլխաւոր գետերը

Նեղոս	5950 Մ. Եր.		Օրէնճ	1860 Մ. Եր.	
Քոնկօ	4200 » »		Լէմփօփօ	1600 » »	
Նիկէր	4160 » »		Սենէկալ	1430 » »	
Զամպէզ	2660 » »		Ռուվումա	1100 » »	

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՄԵՐԻԿԱ՝ որ կը կոչուի նաեւ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ, կը գտնուի Արեւմտեան Կիսագունտի մէջ եւ կը տարածուի Հիւսիսային Բեւեռէ մինչ ի Հարաւային Բեւեռ։

Ամերիկա կը բաժնուի երկու ցամաքներու, ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ եւ ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ որոնք միացած են Փանամայի պարանոցով։

Ովկէանոսներ, Ծովեր Ծոցեր եւ Նեղուցներ

Նոր Աշխարհը շրջապատած են չորս ովկէանոսներ, Արչային՝ հիւսիսային կողմը՝ որմէ ձեւացած են Լինքըլնի, Պաֆֆինի եւ Հըտսընի ծովերը։

Ատլանտեան ովկէանոս՝ արեւելեան կողմն՝ որմէ ձեւացած են Անդիլեան ծովը, Ս. Լօրանի, Մեքսիկայի, Հոնտուրասի. Տարիէնի, Վենեզուելլայի կամ Մարաքայիպոյի, Սանդոսի եւ Ս. Գէորգայ ծոցերը։

Խաղաղական ովկէանոս՝ արեւմտեան կողմն՝ որմէ ձեւացած են Պեհրինկայի ծովէն ի զատ՝ Քալիֆորնիոյ եւ Փանամայի ծոցերը։

Նոր Աշխարհի գլխաւոր նեղուցներն են Պեհրինկայի նեղուց՝ Սառուցեալ եւ Խաղաղական ովկէանոսներու միջեւ եւ որ կը բաժնէ Նոր Աշխարհը Ասիայէ։

Տէվիսի նեղուց, Պաֆֆինի ծովուն եւ Ատլանտեանի միջեւ։

Հըտսընի նեղուց, որ համանուն ծոցը կը միացնէ Ատլանտեանի հետ։

Պէլ-Իլի նեղուց, Ս. Լօրան ծոցին եւ Ատլանտեանի միջեւ։

Լէնքասդրի, Պարրօի եւ Պէնքսի նեղուցները՝ Բեւեռային կղզեաց միջեւ։

Մակէլլանի նեղուց, Հարաւային Ամերիկայի հարաւակողմը՝ Հրոյ երկրին եւ Հօրն գլխոյն մէջ տեղ։

Գետք եւ Լիճք

Հիւսիսային Ամերիկա ունի չորս աւազան, Հիւսիսային՝ ուր կը թափին Մաքընզի, Մայն եւ Պաքի՝ ի Սառուցեալ ովկէանոս. Չըրչիլ, Նէլսըն, Ալպանի եւ Սեվէրն՝ կը թափին Հըտսընի ծոցը։

Ատլանտեան ովկէանոս կը թափին Սէնթ-Լօրան, Հըտսըն Քոնէքթիքըդ եւ Փոթոմաք։

Մեքսիկայի ծոցը կը թափին Միսիսիփի եւ Միսուրի նշանաւոր գետերէն ի զատ՝ նաեւ Րիօ-Կրանտ-տէլ-Նօր։

Հարաւային Ամերիկայէ Անդիլեան ծով թափող գետն է Մատըլենա. Իսկ Ատլանտեան կը թափին Օրինօքօ. Ամազոն, Թոքանդին, Սան Ֆրանչիսկօ, եւ Րիօ տը-լա Բլաթա մեծ գետը որ ձեւացած է Բարակուայ Բարանա եւ Ուրուկուայ գետերէն։ Արեւմտեան աւազանի գետերն են՝ Եուքօն՝ որ Ալասքայէն անցնելով կը թափի Պէհրինկայի ծովը. Օրէկօն եւ Քոլումպիա կը թափին Մեծ ովկէանոս. Քալիֆորնիոյ ծոցը կը թափի Րիօ Քօլօրատօ։

Հիւսիսային Ամերիկայի հիւսիսային եւ արեւելեան կողմերը կը գտնուին հետեւեալ կարեւոր լիճերը. — Մեծ Արջ. Գերեաց, Աթապասքա, Ուինիփեկ. Վերին, Միչիկան, Հուրօն, Օնթարիօ եւ Էրիէ որոց մեծ մասը ջրանցքներով իրար միացած են։

Հարաւային Ամերիկայի լիճերն են Մարաքայիպօ՝ Գոլոմպիոյ հիւսիսակողմը, Թիթիքաքա՝ Բէրուի հարաւակողմը. Լօս-Բաթօս՝ Պրազիլիոյ հարաւակողմը։

Թերակղզիք, Կղզիք եւ Հրուանդանք

Ամերիկայի մէջ կը գտնուին վեց գլխաւոր թերակղզիներ

Լապրատոր՝ Նոր Բրիտանիոյ հիւսիս արեւելեան կողմը, Նոր Սկովտիա՝ Նոր Բրիտանիոյ արեւելեան կողմը, Ֆլորիտա՝ Միացեալ Նահանգաց հարաւային արեւելեան կողմը. Եուքաթան՝ Մեքսիկայի արեւելեան հարաւային կողմը։

Ալասքա՝ Հիւս. Ամերիկայի հիւսիսային արեւմտեան կողմը, Քալիֆորնիա՝ Մեքսիկայի արեւմտեան կողմը։

Նոր աշխարհը շրջապատող ջուրերուն մէջ կը գտնուին մեծ եւ փոքր կղզիներ։

Գլխաւորներն են.

Կրօէնլանտ, Սառուցեալ ովկէանոսի մէջ, հիւս. Ամերիկայի հիւս. արեւելեան կողմը։

Վիքթորիա-Լանտ, Բրէնս-Ալպէր, Քըմպըրլէնտ, Մելվիլ, Բո-

պէրն՝ նոյնպէս Սառուցեալ ովկէանոսի մէջ՝ սառնապատ եւ թերածանօթ կղզիներ են ։

Ատլանտեանի մէջ կը գտնուին Նիւ-Ֆաունտլենտ (Նորագիւտ երկիր) Ս. Պետրոս, Միքըլոն, Բրետոն-Էտուար և Անթիքոստի Ս. Լօրանի բերնին մօտ ։

Պերմուտեան, Լուքայեան, Մեծ եւ Փոքր Անթիլեանք՝ Մեքսիկայի ծոցին եւ Անթիլեան ծովուն միջեւ ։

Հիւսիսային Ամերիկայի արեւմտեան կողմը Խաղաղականի մէջ կը գտնուին Ալէութեանք, Թագուհի Շարլոթ և Վանքուվր կղզիք ։

Հարաւային Ամերիկայի արեւմտեան կողմը կը գտնուին Կալափակոս, Չիլոէ, Ուէլինկթըն, Նոր Հանովր և Աստուածամօր արշիպեղագոսը ։

Հարաւային ծայրը կը գտնուի Հրոյ Երկիր կոչուած հրաբխային փոքր կղզին, որ Մակէլլանի նեղուցով ցամաքէն բաժնուած է ։ Իսկ Հրոյ Երկրին հիւսիսային արեւելեան կողմը կը գտնուի Մալուինեան փոքր արշիպեղագոսը ։

Նոր աշխարհի հրուանդաններն են՝
Ֆէյրուէլ, Կրօէնլանտիոյ հարաւային կողմը ։
Հաթրաս, Մ. Նահանգաց արեւելեան »
Քաթօշ, Եուքաթանի արեւ. հիւս. »
Ս. Ղուկաս, Քալիֆօրնիոյ հարաւային »
Ս. Լուիզ, Լապրատորի արեւելեան »
Արեւմտեան գլուխ, Ալասքայի արեւմտ. »
Սէյպըլ, Նոր Սկովտիոյ հարաւային »

Հարաւային Ամերիկայի գլխաւոր հրուանդաններն են.
Կալլինաս, Քոլոմպիոյ հիւսիսային կողմը ։
Օրէնճ, Ս. Րօք և Ֆրիօ՝ Պրազիլիոյ ափանց վրայ ։
Հոռն, Հրոյ երկրին հարաւակողմը ։
Ս. Անտօն, Բէրուի արեւմտեան կողմը ։

Լերինք եւ Հրուանդանք

Նոր աշխարհի ամենէն նշանաւոր լեռնաշղթան է Ապառաժ գօտին որ՝ Ալասքայէն սկսեալ ու ցամաքին արեւմուտքէն կ'երկարի մինչեւ Հրոյ երկիրը ։

Այս գօտին հիւսիսային Ամերիկայի մէջ կը կոչուի Ապառաժ, Մեքսիկայի եւ Կեդրոնական Ամերիկայի մէջ Քորտիլեան, իսկ Հարաւային Ամերիկայի մէջ Անտեան կամ Անտեզ լերինք ։

Սոյն շղթային արեւմտեան կողմը՝ Միացեալ Նահանգաց մէջ կը գտնուի Սիէռա Նէվատա գօտին, իսկ նոյն երկրին արեւելեան մասին եւ Ատլանտեանի միջեւ կ'երկարի Ալլէկանի գօտին ։

Պրազիլիոյ մէջ կը գտնուին համանուն լերինք ։

Նոր աշխարհի գլխաւոր հրաբուխներն են Ս. Եղիա, Ափոնկակուա, Փիչինչա. Արէքիփա, Քոթոփաքսի, եւայլն ։

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Ամերիկա գտնուելով երկու բեւեռներու միջեւ՝ ունի հաւասարապէս երեք գօտիներու ներգործութիւնը ։ Միայն թէ Հասարակածային երկիրք՝ շնորհիւ իրենց մէջ ունեցած բարձրաբերձ լերանց եւ ընդարձակ գետերուն, մանաւանդ աւազային անապատներէ զերծ ըլլալնուն պատճառաւ՝ Հին Աշխարհի միեւնոյն աստիճանին ներքեւ գտնուած երկիրներէն աւելի բարեխառն են ։

Հիւսիսային Ամերիկայի հիւս. կողմերն սաստիկ ցուրտ եւ սառնապատ, Մեքսիկայի ծոցին սահմանակից մասը վատառողջ, իսկ միջին կողմերը տաք կ'ընեն ։

Նոր Աշխարհի հողն ընդհանրապէս բարեբեր է եւ ամեն կլիմայի յատուկ բոյս կ'արտադրէ ։ Գլխաւոր բոյսերն են արմտիք, բրինձ, եգիպտացորեն, հաճար, վարսակ, մանեօքա, գետնախնձոր, նարինջ, կիտրոն, որթետունկ, քօքօ, պանան, շաքարեղէգ, խահուէ, ծխախոտ, բամպակ, ներկի նիւթեր, բժշկական բոյսեր, վանիլիա, քինա, լեղակ, պտղատու ծառեր, շինութեան ազնիւ փայտ, քաքաօ եւայլն ։

Կենդանիք եւ Հանք

Նոր Աշխարհը շատ անուանի է իւր հարուստ հանքերուն կողմանէ ։ Ունի հանքածուխ, քարիւղ, ոսկի, արծաթ, պղինձ, բլաթին, երկաթ, սնդիկ, թանկագին քարեր, ծծումբ եւայլն ։

Ամերիկա ունի եզ, ոչխար, այծ, ձի, էշ եւ այլ ընտանի կենդանիներ՝ որոնք փոխադրուած են Հին Աշխարհէ ։ Իսկ վայրի կենդանիներն են Գակուար (կարմիր աղուէս), Եակուար, գայլ, արջ, կոկորդիլոս, մեծամեծ օձեր, կինճ, կապիկ, լամա, ջայլամ եւլն ։

Քաղաքակրթութիւն

Ամերիկա ունի 38,350,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 128 միլիոն բնակիչ, որու մեծագոյն մասը սերած է Եւրոպայէ գաղ-

թած Անգլիացիներէ, Իրլանտացիներէ, Սպանեօլներէ, Փորթուկէզներէ, Ֆրանսացիներէ, Գերմաններէ եւայլն։

Այս գաղթականք՝ իրենք արդէն քաղաքակրթեալ՝ Նոր աշխարհի մէջ ալ գտնելով բնական եւ քաղաքական ամեն տեսակ առաւելութիւններ, սկսան քիչ ժամանակի մէջ մեծ յառաջադիմութիւններ ընել քաղաքակրթութեան ամեն ճիւղերուն մէջ։

Բնիկ Ամերիկացիներն ալ՝ որոնք կը կոչուին Հնդիկ. հետզհետէ քաղաքակրթուելու վրայ են։

Նոր աշխարհի կառավարութեանց ձեւն է Հանրապետութիւն։ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ՝ Նոր Բրիտանիոյ և Միացեալ Նահանգաց բնակիչք ընդհանրապէս Բողոքական, իսկ մնացեալ երկիրք կաթոլիկ են։

Ամերիկա մինչեւ ԺԵրդ դարու վերջերը անծանօթ էր Հին Աշխարհի։ 1492ին՝ Ճենովացի անուանի նաւապետ մը՝ Քրիստափոր Քոլոմպոս, որ միանգամայն քաջ աշխարհագէտ էր, համոզուած ըլլալով թէ թէ երկիրս կլոր է, Հնդկաստանի ծովային ճանապարհը գտնելու նպատակաւ՝ Սպանիոյ Փալոս նաւահանգստէն ճամբայ ելաւ դէպ արեւմուտք, բայց փոխանակ Հնդկաստանի՝ գտաւ Նոր Աշխարհի մէկ մասը։ Սակայն ինքը Քոլոմպոս՝ կարծելով թէ իրօք Հնդկաստանը գտած է, տեղացիները կոչեց Հնդիկ։

Միայն թէ Նոր Աշխարհը, փոխանակ Քոլոմպոսի անուամբը կոչուելու, ԱՄԵՐԻԿԱ անուանեցաւ՝ Ֆիօրէնցացի Ամերիկոս Վեսփուչչի ճանապարհորդին անուամբ։ Ամերիկայի մէջ՝ ընդհանրապէս խօսուած լեզուներն են՝ Անգլիերէն եւ Սպանեօլերէն։

Ամերիկեան Աշխարհ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ԿՐՕԷՆԼԱՆՏԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԿՐՕԷՆԼԱՆՏԱ կը տարածուի Հիւս. Ամերիկայի հիւս. արեւելեան կողմը՝ Սառուցեալ եւ Ատլանտեան ովկէանոսներու, Պաֆ-

ֆինի ծովուն և Տէվիսի նեղուցին միջեւ։ Մեծատարած և Սառնապատ կղզի մ'է Կրօէնլանտա զոր Թ․րդ դարուն գտան Իսլանտացի նաւորդներ։ Միայն հարաւային կողմերը կ'աճին քիչ քանակութեամբ գետնախնձոր, կանեփ եւ հաճար։ Տեղացիք կարճահասակ մարդիկ են եւ կը կոչուին Եսքիմացի։ Գլխաւոր զբաղումնին է

Քրիստափոր Քոլոմպոս

ձկնորսութիւն եւ որսորդութիւն։ Կրօնիւ Բողոքական են։

Տանըմարքացիք այս կղզւոյն արեւմտեան ափանց վրայ ունին Ուբէրնավիգ, Քրիստիանշապ, Եուլիանհապ և Կոթհապ գաղթավայրերն՝ որոնց եզերքը կէտ ձկան եւ փոկի որսորդութիւն կ'ընեն։ Կրօէնլանտա ունի իբր 14,000 բնակիչ։

ՆՈՐ ԲՐԻՏԱՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՆՈՐ ԲՐԻՏԱՆԻԱ կը գրաւէ Հիւսիսային Ամերիկայի հիւսիսային մասը։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Արջային ովկէանոս, արեւելքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս, հարաւէն՝ Միացեալ Նահանգներ, արեւմուտքէն՝ Ալասքա եւ Մեծ ովկէանոս։

Բրիտանական Ամերիկա ընդհանրապէս տափարակ երկիր մ'է, իսկ հիւսիսային կողմերը խոնաւ եւ ճահճային են։ Կլիման հիւսիսային կողմերն ու Գանատայի մէջ սաստիկ ցուրտ, ձմեռները երկայն եւ ամառները կարճ են։ Խաղաղականի սահմանակից գաւառաց կլիման աւելի բարեխառն է։

Երկրին հողը, թէեւ բնականէն այնքան բարեբեր չ'է, բայց բնակչաց աշխատութեան շնորհիւ՝ երկրագործութիւնը շատ ծաղկած է եւ կ'արտադրէ գետնախնձոր, արմտիք, եգիպտացորեն, կանեփ, ծխախոտ եւ հաճար։ Նոյնպէս՝ Նոր Բրիտանիոյ բուսական գլխաւոր հարստութեանց մէկն է գեղեցիկ անտառներն՝ որոնք շինութեան ազնիւ փայտ կը մատակարարեն։

Երկրին մէջ կը գտնուին ոսկւոյ, արծաթի, երկաթի, կապարի, պղնձի, մանկանէզի եւ քրոմի հանքեր որոնք ընդհանրապէս կը շահագործուին։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Նոր Բրիտանիա ունի 8,800,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 5 միլիոն բնակիչ։ Երկիրը բաժնուած է այլ եւ այլ գաւառներու որոց ամբողջութիւնը կը կազմէ Քանատական Դաշնակցութիւնը։ Երկու քառ. քիլ.ի վրայ մէկ անձ։

Մայրաքաղաքն է ՕԹԱՎԱ (30,000 բն.), համանուն գետակին վրայ, Գանատայի գլխաւոր քաղաքն է եւ ունի աստղծի մեծ վաճառականութիւն։

Քեպէք, Ս. Լօրանի վրայ գեղեցիկ դիրքով խիստ վաճառաշահ նաւահանգիստ է։

Մօնրէալ (150,000 բն.), Ստորին Գանատայի գլխաւոր քաղաքը, Ս. Լօրանի վրայ, ծաղկեալ ու վաճառաշահ նաւահանգիստ է. ունի նաւարան եւ ուսումնական հաստատութիւններ։

Թօրոնթօ, Օնթարիոյ լճին վրայ Վերին Գանատայի ամենէ ծաղկեալ քաղաքն է, Պէլֆասթ, Բրէնս-Էտուար կղզին մէջ։

Ֆրետէրիկսթաուն և Ս. Ճօննես, գլխաւոր քաղաքներն են Նոր Պրունսվիգ գաւառին։

Հալիֆաքս, Նոր Սկովտիոյ գլխաւոր քաղաքն ու բանուկ նաւահանգիստն է։

Նոր Երկիր, Ս. Լօռան գետին բերանը՝ եռանկիւնաձեւ կղզի մ'է որու ծովափանց մօտ ընդարձակ ձկնորսութիւն կ'ըլլայ. Գլխաւոր քաղաքն է Ս. Ճօննես։

Միացեալ Նահանգաց արեւելեան կողմը կը գտնուին Պէրմուտեան անբեր եւ ապառաժուտ կղզիք որոնք Նոր Բրիտանիոյ կը վերաբերին։

Իսկ Ս. Պետրոս, Մեծ Միքըլօն և Փոքր Միքըլօն կը պատկանին Ֆռանսայի։

Մեծ ովկէանոսին մէջ կը գտնուին Վանքուվր և Թագուհի Շարլօթ կղզիները՝ Բրիտանական ցամաքին մօտ։

Բրիտանական Ամերիկա թէեւ ի բնէ չէ՛ այնքան բարեբեր, սակայն իր բնակչաց գործունէութեան շնորհիւ՝ երկրագործութիւնը բաւական յառաջ գացած է, մանաւանդ Գանատայի մէջ։

Բնակիչք՝ ըստ մեծի մասին Անգլիացի են։ Ֆռանսացիք կը գտնուին Գանատայի մէջ՝ որ էր ի սկզբան իրենց սեփականութիւնը։ Արուեստ, վաճառականութիւն եւ հասարակաց կրթութիւն զարգացեալ վիճակի մէջ են։ Երկրին տիրող կրօնն է Բողոքականութիւնը, իսկ Ֆռանսացիք Կաթոլիկ են։ Բրիտանական Ամերիկա Նոր Աշխարհի մէջ Անգլիոյ ունեցած ամենէն հարուստ եւ կարեւոր ստացուածքն է։

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ կը գրաւեն Հիւս. Ամերիկայի կեդրոնական մասը եւ կը կազմեն երկրագնտիս մեծագոյն հանրապետութիւնը։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Նոր Բրիտանիա, արեւելքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս, հարաւէն՝ Անդիլեան ծով, Մեքսիկայի ծոց եւ Մեքսիկա, արեւմուտքէն՝ Խաղաղական ովկէանոս։

Այս երկրին արեւելեան եւ արեւմտեան կողմերը կ'երկարին բարձր լեռնագօտիներ, իսկ մէջտեղը ընդարձակ դաշտագետին մ'է, որու մէջէն կը հոսին Միսիսիփի եւ Միսուրի գետերը ։

Միացեալ Նահանգներն իրենց ընդարձակութեան պատճառաւ ամէն տեսակ կլիմայ ունին ։ Օրինակի համար, հիւսիսային նա-

Նիակարա ջրվէժ

հանգները Եւրոպիոյ հիւսիսային երկիրներուն կլիման ունին ։ Ատլանտեանի ծովեզերեայ ու միջին մասերը՝ ամառները բարեխառն և նոյն համեմատութեամբ ձմեռներն ալ ցուրտ կ'ըլլեն ։ Իսկ Մեքսիկայի ծոցին ծովեզերաց սահմանակից մի քանի գաւառաց մէջ սաստիկ տաք կ'ընէ եւ տեղ տեղ ալ մահացու հիւանդութիւններ

յառաջ կուգան ։ Այս գեղեցիկ երկիրը՝ որուն մէջ հողագործութիւնը շատ ծաղկած է, կ'արտադրէ ցորեն, գետնախնձոր, ծխախոտ, բամպակ, լեղակ, բրինձ, շաքարեղէգ, որթատունկ, թզենի, նարնջենի, կիտրոնենի, ներկի նիւթեր, դեղօրայք, այլ եւ այլ պտղատու եւ շինութեան փայտի ընտիր ծառեր, մեծատարած եւ հսկայ անտառներ՝ մանաւանդ ի Քալիֆօռնիա ։

Միացեալ Նահանգներն ունին հարուստ հանքեր ածխոյ, քարիւղի, երկաթի, պղնձի, ոսկւոյ, արծաթի, կապարի, զինկի, սընդիկի, շինութեան քարերու եւայլն ։

Ընտանի կենդանեաց մէջ կը գտնուին կով, ձի, ոչխար, այծ, խոզ եւ հարաւային մասանց մէջ ալ՝ կոկորդիլոս, ընձուղտ, եւ մեծամեծ օձեր ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Միացեալ Նահանգներն ունին 9,213,000 քիլ. քառ. տարած. և 70 միլիոն բնակիչ ։ Մէն մի քառ. քիլ.ի վրայ կայ 8 անձ ։

Այս երկիրը կը պարունակէ 45 նահանգ եւ մի քանի Թերիթըրի որոնք իրարու դաշնակից բայց առանձին հանրապետութիւններ են՝ ունենալով իրենց նախագահն ու տեղական վարչութիւնը, այնպէս որ ամենքն ալ առանձին առանձին մէկ մէկ տէրութեան կը նմանին աւելի ։ Իսկ երկրին ընդհանուր օրէնքները կը հաստատէ Քոնկրէս կոչուած Ազգային ժողովն որ՝ կը բաղկանայ Ծերակոյտէ ու Երեսփոխանաց ժողովէն՝ որոնց անդամները նահանգներէն կը ղրկուին ։ Այս Գերագոյն ժողովն է որ կ'ընտրէ երկրին Ընդհանուր Նախագահը ։

Գլխաւոր Նահանգներն են՝

Մէյն, Վէրմօն, Նիւ Հէմփշիր, Մասաչուսէց, Ռօտ-Այլընտ, Քոնէքթիքըթ, Նիւ-Եորք, Բէնսիլվանիա, Նիւ-Ճըրսի, Տէլավար, Մէրիլանտ, Արեւմ. Վիրճինիա, Արեւլ. Վիրճինիա, Հիւս. Քարոլինա, Հար. Քարոլինա, Ճօրճիա, Ֆլօրիտա, Ալապամա, Միսիսիփի, Քէնթըքըի, Օհիօ, Իլինուա, Միչիկան, Միսուրի, Լուիզիանա, Թէքսաս, Քալիֆօռնիա եւայլն ։

ՈՒԱՇԻՆԿԴԸՆ (150,000 բն.), Մայրաքաղաք Միացեալ Նահանգաց, Փոթոմաք գետին վրայ, հիմնեալ յանուն Գէորգ Ուաշինկթընի անուանի զօրապետին ։ Այս քաղաքին մէջ տեղը՝ բլրի մը վրայ կառուցուած է Կապիտօլ անուանեալ ազգային հոյակապ շէնքը ։ Ուաշինկթընի մէջ է կառավարութեան կեդրոնը եւ խորհրդարանը ։

Գլխաւոր Նաւահանգիստք Ատլանտեանի վրայ

Բորլանտ և Բորթլանտի՝ Մէյն նահանգին մէջ։

Պոսթըն. — Մասաչուսէթ նահանգին գլխաւոր քաղաքն եւ անուանի նաւահանգիստն է։ Հոս ծնած է Բենիամին Ֆռանքլին մեծանուն փիլիսոփան եւ շանթարգելը գտնողը։

ՆԻՈՒ-ԵՈՐՔ (իբր 2,000,000 բն.)։ Դաշնակցութեան ամենէն բազմամարդ ու ծաղկեալ նահանգին կարեւորագոյն քաղաքն է՝ Հըտսըն գետին վրայ եւ միանգամայն խիստ բանուկ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ է։ Նիու-Եորքի գլխաւոր արուարձաններն են Պրուքլին, ուր կայ առկախեալ մեծագործ կամուրջ մը, և Ճէրսէյ Սիթի, Լոնկ-Այլէնտ, Հօպօքըն եւայլն։ Լոնտոնէ եւ Լիվըրբուլէ յետոյ՝ Նիու-Եօրք աշխարհիս երրորդ կարեւոր նաւահանգիստն է և կանոնաւոր յարաբերութիւն ունի այժմ Եւրոպիոյ հետ։

Պալթիմօր. — Մէյրիլէնտ նահանգին մէջ ծաղկեալ նաւահանգիստ. կ'արտահանէ արմտիք եւ գործուած մետաղներ։

Նորֆոլք. — Վիրճինիա նահանգին մէջ երեւելի նաւահանգիստ է։

Չարլսթոն. — Հարաւային Քարոլինայի գլխաւոր քաղաքն եւ վաճառաշահ նաւահանգիստն է։

Ուիլմինկթըն. — Հիւսիսային Քարոլինայի մէջ։

Սավաննա. — Ճիօրճիոյ մէջ։

Բենսաքոլա. — Մեքսիկայի ծոցին վրայ՝ Ֆլօրիտա նահանգին մէջ

Մօպիլ, » » » Ալապամա » »

Նոր Օռլէան. — (300,000 բն.), ընդարձակ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ է Լուիզիանա նահանգին մէջ, գլխաւորապէս կ'արտահանէ բամպակ, շաքար, և խահուէ։

Կալվէսթըն. — Թէքսաս նահանգին մէջ բանուկ նաւահանգիստ է

Խաղաղականի վրայ ամենէն նշանաւոր նաւահանգիստն է Սան-Ֆրանչիսկօ՝ որ երկաթուղեաւ միացած է Ատլանտեան ովկէանոսի և ընդարձակ յարաբերութիւն ունի արեւելեան Ասիոյ հետ։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Ֆիլատէլֆիա, Փիթզպուրկ, Բիչմընտ։ Քոլումպիա, Ատլանտա, Սինսինատի, Չիքակօ, Ֆրանքֆօրթ, Լուիզվիլ, Սէն-Լուի, Սաքրամէնթօ, Վիրճինիա, Մօնփէլիէ, Ուոռչէսթըր, Բաքէրսըն, Ինտիանապոլիս, Մինէապոլիս, Ս. Բօլ, Սինսինատի, Նիու-Հէյվըն եւայլն։

Ֆիլատէլֆիա (900,000 բն.) Միացեալ Նահանգաց երկրորդ քաղաքը, որ Տէլավար գետին միջոցաւ ծովուն հետ կը հաղորդակցի։ Ֆիլատէլֆիա՝ երկրին տարազագործական ճարտարութեանց առաջին կեդրոնն է։ Տարին, 700,000,000 ֆրանքի ապրանք կ'արտածէ։

ԱԼԱՍՔԱ

ԱԼԱՍՔԱ՝ Հիւս. Ամերիկայի հիւսիսային արեւմտեան կողմը՝ իբր 70,000 բնակչօք մեծատարած ցամաքակղզի մ'է որ ի սկզբան Ռուսաց կը վերաբերէր, բայց 1867էն ի վեր կը պատկանի Միացեալ Նահանգաց։ Այս երկրին մեծ մասը սառնապատ ըլլալուն՝ միայն ծովեզերքները ծանօթ են և ուր պալէնայի որսորդութիւն կ'ըլլայ, Այս ցամաքակղզւոյն մէջ է Ս. Եղիա հրաբուխը։ Գլխաւոր քաղաքն է Նոր Արխանկէլ։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Միացեալ Նահանգներն ի սկզբան Անգլիոյ գերիշխանութեան ներքեւ էին. սակայն ասկից գրեթէ մէկ դար առաջ բաժնուելով Մայր երկրէն, եղան առանձին Հանրապետութիւն։ Այս երկրին բնակիչք Անգլիացիներէ, Իրլանտացիներէ, Գերմանացիներէ, Ֆռանսացիներէ և այլ Եւրոպական ու Ասիական ազգերէ բաղկացած են։ Արուեստ, ճարտարութիւն, ձեռագործ, երկրագործութիւն, նախնական կրթութիւն և վաճառականութիւն շատ զարգացած են։ Երկիրը ծածկուած է երկաթուղւոյ բազմաթիւ գծերով և ջրանցներով։ Տիրող լեզուն է անգլիերէն։ Կրօնն է Բողոքականութիւն։ Միացեալ Նահանգներն ունին 300,000 քիլ. երկաթուղի ու 350,000 քիլ. հեռագրական գիծ։

Միացեալ Նահանգաց կը պատկանի Մեծ Անդիլեանց Բօրթօ Րիքօ կղզին զոր առացան՝ Սպանիոյ դէմ տարած վերջին յաղթութենէ յետոյ. Նոյնպէս Փիլիպպեան արշիպեղագոսն ու Քուպա կղզին Մ. Նահանգաց ուղղակի թեւարկութեան ներքեւ կը գտնուին՝ որոց մէջ տեղական հանգամանքներու յարմար կառավարական ձեւեր կան։

ԱՐՏԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Մեծաքանակ բամպակ ու բամպակեղէն, ցորեն, ալիւր, բրինձ, ծխախոտ, շինութեան ազնիւ փայտ, կաշի, մորթ, մուշտակ, արջառ, աղած միս, բօթաս, այլազան հունտեր և չգործուած մետաղներ, քարիւղ։ Նոյնպէս՝ բամպակէ հիւսուածքներ, գործուած այլ և այլ մետաղներ, մեքենայ, ժամացոյց, բրդեղէններ, երաժշտական գործիներ, քիմիական նիւթեր։

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ. — Ֆռանսական, Անգլ. Գերմ. ու Պելճ. կերպասներ՝ բրդէ ու քթանէ, Ֆռանս. մետաքսեղէններ, Բարիզեան ապրանք, ընտիր գինիներ, շաքար, խահուէ, թէյ, չգործուած կաշի, անօթեղէններ, թարմ պտուղ, Ասիական գործեր, ներկի նիւթեր, համեմունք եւայլն։

ՄԵՔՍԻԿԱ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՄԵՔՍԻԿԱ՝ որ էր ի սկզբան Սպանիական գաղթականութիւն մը, կը տարածուի Միացեալ Նահանգաց հար. արեւմտեան կողմը։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Միացեալ Նահանգք, արեւելքէն՝ Մէքսիկայի ծոց, հարաւէն Կեդրոնական Ամերիկա, և արեւմուտքէն Խաղաղական ովկէանոս։ Երկիրը ընդհանրապէս լեռնային է և կը պարունակէ երկու նշանաւոր հրաբուղխներ՝ Փոփոքաթեփէլ (5,400 մ. բ.) և Օրիզապա (5,300 մ. բ.),

Երկրին միջին մասերը բարձր լերանց պատճառաւ բարեխառն՝ արեւմտեան կողմերը սաստիկ տաք, իսկ արեւելեան ծովեզերքը շատ վատառողջ է և կը տիրէ Դեղին ջերմ կոչուած մահացու հիւանդութիւնը։

Մեքսիկայի հողն, թէեւ ընդհանրապէս խիստ բարեբեր՝ սակայն լաւ մշակուած չէ։ Գլխաւոր բոյսերն են ցորեն, շաքարեղէգ, քաքաօ, վանիլիա, բամպակ, լեղակ, գետնախնձոր, խահուէքինա եւն։ Ունի նաև բազմաթիւ պտղատու ծառեր և շինութեան ազնիւ փայտ։

Մեքսիկա ունի արծաթախառն կապարի, պղնձի, ոսկւոյ եւ արծաթի հարուստ հանքեր։

Ընտանի կենդանիներէ ի զատ, կը գտնուին Բակուար և այլ վայրի գազաններ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Մեքսիկա ունի 2,000,000 քիլմ. քառակուսի տարածութիւն եւ 10,500,000 բնակիչ։

Մեքսիկա՝ իրարու դաշնակից 20 նահանգներէ կազմուած Հանրապետութիւն մ՚է։

ՄԵՔՍԻԿՕ (300,000 բն.) Մայրաքաղաք Մեքսիկայի, ծովու մակերեւոյթէն 2,274 մէթր բարձրութեամբ սիրուն հովտի մը մէջ։ Ունի գեղեցիկ Մայր եկեղեցի, արքեպիսկոպոսարան, փողերանոց, համալսարաններ և բանուկ վաճառականութիւն։

Գլխաւոր նաւահանգիստ

Վերա-Քրուզ, երեւելի նաւահանգիստ, ունի առեւտրական մեծ յարաբերութիւն Եւրոպիոյ հետ։ Քամբեչ, Եուքաթան թերակղզիին մէջ՝ ուր կան շատ հնութիւններ։

Խաղաղականի վրայ կը գտնուին Մազաթլան և Ակապուլքօ։

Ներքին Գլխ. քաղաքներն են

Պուեպլա, ճարտարարուեստ քաղաք է։ Երեւելի են նաեւ Սան-Լուի-տը-Փոթոզի, Կուատալախարա, Կուանա-Խուաթօ, Քուերեթարօ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Այս երկիրը գտաւ Ֆերնան-Քորթեզ Սպանիացի երեւելի նաւապետը 1519ին, որ ատեն Մեքսիկացիք ունէին կանոնաւոր կառավարութիւն և բաւական քաղաքակրթեալ էին։ Սպանիացիք 320 տարւոյ չափ տիրեցին այս երկրին. բայց 1831էն ի վեր անկախ է։ Արուեստ և ճարտարութիւն հետզհետէ զարգանալու վրայ են։ Մեքսիկայի վաճառականութեան նիւթերն են՝ խահուէ, վանիլիա, ծխախոտ, գունատու նիւթեր, լեղակ, շաքար, քաքաօ, շինութեան ազնիւ փայտ, այլեւայլ մետաղներ, կաշի եւայլն։

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵՈՒՔԱԹԱՆ

Սոյն թերակղզիին արեւելեան ծովեզրին մէկ մասը կը պատկանի Անգլիոյ, Գլխաւոր քաղաքն է Պելիզ՝ որ ունի Քամբէշի փայտի ընդարձակ առեւտուր։

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱ կը կոչուի այն նեղ երկիրն՝ որ Մեքսիկայէ սկսեալ՝ կ'երկարի մինչեւ Բանամա։ Լեռնային երկիր մ'է Կեդրոնական Ամերիկա՝ ուր կը գտնուին 35է աւելի հրաբուխներ։ Ունի երկու լիճ, Նիքարակուա եւ Մանակուա։

Կլիման՝ ներքին մասանց մէջ զով, իսկ ծովեզերքը տաք ու վատառողջ է։

Գլխաւոր բոյսերն են բրինձ, քաքաօ, խահուէ, շաքար, բամպակ, ծխախոտ, լեղակ, վանիլիա, պտղատու ծառեր, շինութեան ազնիւ փայտ եւ այլն։

Երկրին մէջ կան հարուստ հանքեր որոնք չեն շահագործուիր։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Կեդրոնական Ամերիկա ունի 446,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 2,900,000 բնակիչ։

Բաժնուած է հինգ առանձին հանրապետութեանց որք են՝ Կուաթեմալա, Սան-Սալվադոր, Հոնտուրաս, Նիքարակուա եւ Քոսթա-Րիքա։

ԿՈՒԱԹԷՄԱԼԱ

Կը գտնուի Կեդրոնական Ամերիկայի հիւսիսային արեւմտեան կողմը եւ է հինգ հանրապետութեանց մեծագոյնը։ Ունի 1,400,000 բնակիչ։ Գլխաւոր քաղաքներն են Կուաթեմալա, Սան-Ճոզէ, Ս. Թովմաս եւ Վերա-փազ։

ՍԱՆ-ՍԱԼՎԱՏՈՐ

Կուաթէմալայի հարաւային արեւմտեան կողմը՝ Խաղաղականի վրայ ծաւալեալ Հանրապետութիւն մըն է։ Մայրաքաղաքն է Սան Սալվադոր, նաւահանգիստն է Աքաժութլա։

ՀՈՆՏՈՒՐԱՍ

Կը տարածուի Կուաթէմալայի հարաւային արեւելեան կողմը։ Գլխաւոր քաղաքներն են Քոմայակուա եւ Թեկուսի-Գալփա։

ՆԻՔԱՐԱԿՈՒԱ

Սոյն Հանրապետութիւնը կը տարածուի Հոնտուրասի հարաւակողմը։ Մայրաքաղաքն է Մանակուա՝ համանուն լճին քով։ Սան-Ժուան եւ Կրէյթաուն բանուկ նաւահանգիստներ են։ Երեւելի են նաեւ Կրընատա եւ Լէօն։

ՔՕՍԴԱ-ՐԻՔԱ

Կեդրոնական Ամերիկայի ամենէն հարաւային Հանրապետութիւնն է։ Ունի հարուստ բուսաբերութիւն եւ ընդարձակ առեւտուր շինութեան ազնիւ փայտի։

Մայրաքաղաքն է Սան-Ժոզէ։ Գլխաւոր քաղաքներն են Քարթակօ եւ Բունթա-Արենաս։

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ՏԷՐՈՒԹԻՒՆՔ

Հարաւային Ամերիկա կը պարունակէ 12 տէրութիւն։ Քոլոմպիա, Վենեզուելլա, Կույանա, Էգուատոր, Պրազիլիա, Պէրու, Պոլիվիա, Բարակուէ, Ուրուկուէ. Չիլի, Լա-Բլաթա, եւ Փաթակոնիա։

ՔՈԼՈՄՊԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՔՈԼՈՄՊԻԱ կը գտնուի հարաւային Ամերիկայի հիւսիսային արեւմտեան կողմը․ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Անդիլեան ծով, հիւսիսային արեւմուտքէն՝ Կեդրոնական Ամերիկա, արեւելքէն՝ Վենեցուէլլա, հարաւէն՝ Էգուաթոր եւ արեւմուտքէն՝ Խաղաղական ովկէանոս։

Այս երկրին հիւսիսէն ի հարաւ կ՚երկարին Անտէզ լերինք՝ որոնք կը պարունակեն հրաբղխային գագաթներ։

Երկրին կլիման՝ լեռնային գաւառաց մէջ բարեխառն և առողջ, իսկ ծովեզերքը սաստիկ տաք ու վատառողջ են։

Գլխաւոր բոյսերն են բժշկական բազմատեսակ տունկեր, որդան կարմիր, քաքաօ, խահուէ, ծխախոտ, վանիլիա, շաքարեղէգ, քաուչու, տաք երկրի պտուղներ եւայլն։

Քոլոմպիա ունի ոսկւոյ, բլադինի, արծաթի, կապարի եւ թանկագին քարերու հարուստ հանքեր՝ որոնք երեսի վրայ թողուած են։

Քոլոմպիոյ մէջ կը գտնուին բազում վայրի գազաններ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Քոլոմպիա ունի 1,200,000 քիլ. քառակուսի տարածութիւն եւ 4 միլիոն բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է ՊՈԿՈԹԱ, ծովուն մակերեւոյթէն 5650 մէթր բարձրութեամբ լեռնադաշտի մը վրայ շինուած։ Ունի համալսարան, փառաւոր մայր եկեղեցի ու երեւելի գործարաններ կաշիի, գորգի եւ ոսկեղէն զարդուց։

Գլխաւոր Նաւահանգիստներն են

Ս. Մարթա, Կարթագինէ, Քոլոն և մանաւանդ Պանամա։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են Սանդա-Ֆէ, Բոբայեան, Մետելին եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Այս երկիր կոչուած է Քոլոմպիա՝ ի յիշատակ Քրիստափոր Քոլոմպոսի, որ Նոր Աշխարհի այս ցամաքին վրայ էր որ առաջին անգամ ոտք կոխեց։ Բնակիչք կը բաղկանան Սպանիօլներէ, Սեւերէ եւ բնիկ Ամերիկացիներէ։ Ուսում եւ ճարտարութիւն տակաւին ետ մնացած են, իսկ վաճառականութիւնը բաւական ծաղկած է։ Անդիլեան ծովուն մէջ երկու փոքր կղզիներ՝ Նոր Բրովիտենս և Ս. Անդրէ կը վերաբերին Քոլոմպիոյ։

ՎԵՆԵՑՈՒԷԼԼԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՎԵՆԵՑՈՒԷԼԼԱ՝ հարաւային Ամերիկայի հիւսիսային երկիրներէն մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Անդիլեան ծով, Ատլանտեան ովկէանոս եւ Անգլիական Կույանա, հարաւէն՝ Պրազիլ եւ արեւմուտքէն Քոլոմպիա։

Վենեցուէլլա ընդհանրապէս լեռնային երկիր մ՚է։ Իր մէջէն կ՚անցնի Օրինոքօ գետը՝ որ երկրին արգասաւորութեան մեծապէս կ՚օգնէ։

Կլիման՝ հիւսիսային ծովեզերաց վրայ տաք ու վատառողջ, իսկ լերանց ու հովտաց մէջ աւելի բարեխառն է։ Գլխաւոր բոյսերն են խահուէ, քաքաօ, շաքարեղէգ, բամպակ, ծխախոտ, լեղակ, վանիլիա եւ շինութեան փայտ։

Վենեցուէլլա ունի մարմարիոն, կրանիթ, պղինձ եւ հանքային ջուրեր։ Այս երկրին մէջ կան մժեղներ եւ բազմաթիւ թունաւոր օձեր։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Վենեցուէլլա ունի 1,137,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 2,400,000 բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է ՔԱՐԱՔԱՍ (60.000 բ.) գեղեցիկ հովտի մը մէջ խիստ զուարճալի քաղաք է, իւր նաւահանգիստն է Կուայրա։

Փուէրթօ-Քապէլլօ, Մարաքայպօ, Պօլիվառ եւ Ս. Քառլօ բանուկ նաւահանգիստներ են։

Ներքին քաղաքաց մէջ երեւելի են Վալենսիա, համանուն փոքր լճին մօտ զուարճալի դիրքով քաղաք մ'է, Սան-Ֆելիփ, Մերիտա. Պարսելոնա, Սան Ֆեռնանտօ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Վենեզուէլլայի բնակիչք բաղկացած են խառնածին Հնդիկներէ ու Ամերիկացիներէ. Դաստիարակութիւն եւ արուեստ տակաւին ողորմելի վիճակի մէջ են. Երկրին գլխաւոր հարստութիւններն են խահուէ, քաքաօ, բամպակ, լեղակ, շաքար, դեղօրայք եւայլն։

ԿՈՒՅԱՆԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԿՈՒՅԱՆԱ կը կոչուի այն երկիրը որ Ատլանտեանէն սկսեալ կը տարածուի մինչեւ Վենեզուէլլա, հարաւէն սահման ունենալով Պրազիլիան։

Երկրին ծովեզերեայ մասերը ցած, ճախճային եւ անտառախիտ են, արեւմտեան կողմերը լեռնոտ, իսկ ներքին մասերը քիչ ծանօթ։

Կլիման ծովեզերքը սաստիկ տաք ու վատառողջ են, ներսերը ջրոյ հոսանքներու պատճառաւ խոնաւ՝ ու տեղ տեղ ալ զով են։

Գլխաւոր բոյսերն են շինութեան փայտ, գունատու եւ բժշկական բոյսեր, խէժ, շաքար, խահուէ, քաքաօ, լեղակ, վանիլիա եւայլն։

Երկրին մէջ կը գտնուին բազում վայրի գազաններ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Կույանա ունի 430,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 360,000ի չափ բնակիչ։

Կույանա բաժնուած է Եւրոպական երեք տէրութեանց՝ Անգլիոյ, Ֆռանսայի եւ Հոլանտայի միջեւ։

Անգլիական Կույանա. Մայրաքաղաքն է Ճօրճ-Թաուն, Տէ-

մէրէրա գետին բերանը վաճառաշահ նաւահանգիստ է։

Ֆռանսական Կույանա. Մայրաքաղաքն է Քայէնա, համանուն փոքր կղզւոյն վրայ՝ ուր կ'աքսորուին Ֆռանսայի քաղաքական յանցաւորք։

Հոլանտական Կույանա. Մայրաքաղաքն է Փարամարիպօ, որ ծաղկեալ ու ապահով նաւահանգիստ է։

ԷԳՈՒԱԹՈՐ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԷԳՈՒԱԹՈՐ հարաւային Ամերիկայի արեւմտեան երկիրներէն մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն Քոլոմպիա, արեւելքէն Պրազիլիա, հարաւէն՝ Բէրու եւ արեւմուտքէն՝ Խաղաղական ովկէանոս։ Այս երկիրը Հասարակածի ներքեւ գտնուելուն պատճառաւ՝ տեղացիք կոչած են Էգուաթոր (Հասարակած)։

Էգուաթորի մէջ կը գտնուին Չիմպօրազօ, Քոթոփաքսի եւ Փիչինչա նշանաւոր հրաբուղխները. Երկրին կլիման դաշտային մասանց մէջ տաք ու խոնաւ, իսկ լերանց վրայ աւելի բարեխառն եւ տեղ տեղ ալ ցուրտ է։ Գլխաւոր բոյսերն են արմտիք, քաքաօ, քինքինա, լեղակ, ծխախոտ, բամպակ եւ պտղատու ծառեր. Երկրին մէջ կան ոսկւոյ եւ աղի հարուստ հանքեր։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Էգուաթոր ունի 300,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 1,500,000 բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է **ՔԻԹՕ** (80,000 բն.), ծովուն մակերեւոյթէն 2950 մէթր բարձրութեամբ լեռնադաշտի մը վրայ շինուած է։ Թէեւ հասարակածի տակ՝ սակայն ունի առողջ կլիմայ եւ բարեխառն օդ։ Այս քաղաքը քանիցս երկրաշարժէ կործանած է։

Կուայաքիլ, համանուն խորշին վրայ, երկրին գլխաւոր նաւահանգիստն է։ Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են Քուէնքա, Լոխա։

Էգուաթորի կը վերաբերի Կալափակոս փոքր արշիպեղագոսը որ Սպանիօլերէն կը նշանակէ Կրիաներու կղզի։

Այս երկրին բնակիչք սպիտակ եւ խառնածին ցեղերէ կը բաղկանան, լեզունին է Սպանիօլերէն, քաղաքակրթութեան մէջ տակաւին ետ մնացած են։

ՊՐԱԶԻԼԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊՐԱԶԻԼԻԱ՝ կը գրաւէ Հարաւային Ամերիկայի արեւելեան ու միջին մասը, իսկ իւր անունը առած է Պրաձձա կոչուած ներկի բոյսէ մը։

Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Վենեցուէլլա եւ Կույանա, արեւելքէն՝ Ատլանտեան ովկէանոս, հարաւէն՝ Ուրուկէ, Բարակուա և Լա-Բլադա, արեւմուտքէն՝ Պոլիվիա, Բէրու, Էգուաթոր եւ Քոլոմպիա։

Այս ընդարձակ երկրին հիւսիսային եւ արեւմտեան մասանց մէջ կը գտնուին տափարակ ու ճախճախուտ դաշտեր, կեդրոնական եւ հարաւային գաւառներն ընդհանրապէս աւելի բարձր դիրք ունին եւ կը պարունակեն գեղեցիկ ու բարեբեր հովիտներ որոնց կլիման բարեխառն է։ Պրազիլիոյ հիւսիսային մասն Հասարակածի ներքեւ գտնուելուն՝ սաստիկ տաք կ'ընէ, ծովեզերքը նուազ տաք, իսկ ներքին մասերը համեմատաբար աւելի բարեխառն են։

Այս ընդարձակ երկրէն կ'անցնի աշխարհիս մեծագոյն գետը՝ Ամազոն որ ունի 5,000 քիլմ. երկայնութիւն եւ 300 մեթր լայն բերան։ Իր մէջ կը թափին մեծ ու փոքր բազմաթիւ գետեր։ Պրազիլիոյ հողն շատ բարեբեր է եւ խիստ մեծ քանակութեամբ կ'արտադրէ խահուէ, շաքարեղէգ, քաքաօ, ծխախոտ, բամպակ, մեխակ, վանիլիա, բժշկական բոյսեր և շինութեան աղնիւ փայտ։ Պրազիլիա ունի ադամանդի, ոսկւոյ, արծաթի, պղնձի, երկաթի, մարմարիոնի եւ հանքածխոյ հարուստ հանքեր։

Երկրին մէջ կը գտնուին ընտանի կենդանիներէ ի զատ՝ վայրի գազաններ, ինչպէս ռնգեղջիւր, թունաւոր օձեր, վնասակար ճճիներ եւայլն։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Պրազիլիա ունի 8,360,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 15 միլիոն բնակիչ։

Երկիրը բաժնուած է 20 գաւառներու։

Մայրաքաղաքն է ՐԻՕ-ԵԱՆԷՅՐՕ որ աշխարհիս ամէնէն մեծ, ամենէն վաճառաշահ եւ ապահով նաւահանգստաց մին է։ Առեւտրական ընդարձակ եւ կանոնաւոր յարաբերութիւն ունի Անգլիոյ, Ֆրանսայի եւ Փորթուկալի հետ։ Երեւելի են այս քաղաքին թանգարանները, գեղարուեստից վարժարանը եւայլն։

Պրազիլիոյ երեւելի նաւահանգիստներն են՝ Պահիա կամ Սան Սալվատոր. ունի շաքարի եւ ծխախոտի մեծ վաճառականութիւն։ Բէռնամպուք, Բառա կամ Պէլէմ, Բօրթօ-Սէկուրօ, Վիքթօրիա, Սանթօս, Բօրթօ-Ալլէկրէ եւայլն։

Ներքին մասին մէջ երեւելի են Ս. Բօլ, Կույապա, Ուրօ-Բրիէթօ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պրազիլիա ի սկզբան կը պատկանէր Փորթուկալի, բայց 1825էն ի վեր եղած է ինքնագլուխ տէրութիւն մը։ Բնակիչք կը բաղկանան սեւամորթ, խառնածին և սպիտակ ցեղերէ։ Դաստիարակութիւն, ձեռարուեստ և ճարտարութիւն հետզհետէ ծաղկելու վրայ են։ Պրազիլիոյ գլխաւոր հարստութիւններն են գոհարեղէն, խահուէ, շաքար, բամպակ, քաուչու (լաստիկ), ծխախոտ, շինութեան փայտ, դեղի վերաբերեալ բոյսեր, եւայլն։ Տեղացւոց խօսած լեզուն է Փորթուկեզերէն. կրօնն է Կաթոլիկութիւն եւ կառավարութեան ձեւն հանրապետութիւն։

Պրազիլիա ունի 8,500 քիլմ. երկաթուղի։

ԲԷՐՈՒ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԲԷՐՈՒ՝ Հարաւային Ամերիկայի կարեւոր երկիրներէն մին է։ Սահմաններն են հիւսիսէն՝ Էգուաթոր, արեւելքէն՝ Պրազիլիա եւ Պոլիվիա, հարաւէն Չիլի եւ արեւմուտքէն Խաղ. ովկէանոս։

Այս երկրին հիւսիսէն ի հարաւ կ'երկարի Անտէզ գօտին՝ որուն ստորոտները կը տարածուին ընդարձակ եւ արգասաւոր հովիտներ և որոց մէջ կը տիրէ մշտնջենաւոր գարուն, իսկ ծովեզերքը աւազուտ ու անբեր է։ Բէրուի մէջ կայ Արէքիփա հրաբղխային լեռն՝ որ ունի 4,000 մեթր բարձրութիւն։ Երկրին կլիման՝ բարձր լեռ-

Նաղաշտերու վրայ զով եւ առողջարար, իսկ Պրազիլիոյ մօտերը տաք ու տեղ տեղ խոնաւ են։

Բէրուի հողն բարեբեր ու լաւ մշակուած է, կ'արտադրէ արմըտիք, բրինձ, դեղօրայք և հարաւային երկիրներու յատուկ բոյսեր ու պտղատու ծառեր։

Բէրուի մէջ կը գտնուին թանկագին քարեր. ոսկի, արծաթ, սնդիկ, կապար, երկաթ եւայլն։

Այս երկրին մէջ կը գտնուի Կուանօ կոչուած թռչնոց աղբը, որ մեծ կարեւորութիւն ունի Եւրոպիոյ մէջ՝ ծաղկի մշակութեան համար։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Բէրու ունի 1,090,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 3 միլիոն բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է ԼԻՄԱ (100,000 բն.), Խաղաղական ովկէանոսէն 9 քիլոմէթր դէպ ի ներս. նաւահանգիստն է Քալաօ, որ ունի գեղեցիկ մայր եկեղեցի, ընդարձակ հրապարակներ եւ հոյակապ շէնքեր։

Ներքին գլխաւոր քաղաքներն են

Քուսկօ, Բէրուի նախկին մայրաքաղաքն էր՝ Ինքաս կոչուած թագաւորաց ժամանակ։

Արեքիփա, երկրին հարաւակողմը, համանուն հրաբուղխին մօտ։

Կուանքավելիքա, մօտերը կան ոսկւոյ եւ սնդիկի հարուստ հանքեր։

Երկրորդական նաւահանգիստներն Իքիքա, Արիքա, Բայդա։

Ընդհանուր տեղեկութիւնք

Բէրուի առաջին անգամ տիրեցին Սպանիացիք 1531ին, բայց 1821ին եղաւ առանձին հանրապետութիւն։ Այս երկիրը գտնուած ժամանակ, տեղացիք ունէին կանոնաւոր կառավարութիւն, թագաւոր՝ որ կը կոչուէր Ինքաս։ Բէրուի մէջ կը գտնուին մեհեաններու եւ փառաւոր յիշատակարանաց աւերակներ։ Բնակիչք կը բաղկանան բնիկ Ամերիկացիներէ եւ Սպանեօլներէ։ Քաղաքակրթութիւնը նոր սկսած է ծաղկիլ այս երկրին մէջ։

Բէրու ունի 3 հազար քիլմ. երկաթուղի։

ՊՈԼԻՎԻԱ ԿԱՄ ՎԵՐԻՆ ԲԷՐՈՒ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՊՈԼԻՎԻՈՅ սահմաններն են՝ հիւսիսէն եւ արեւելքէն՝ Պրազիլիա, հարաւէն՝ Լա-Պլաթա եւ արեւմուտքէն՝ Բէրու։ Երկիրը լեռնային է. Անտեան շղթային բարձրագոյն գագաթները հոս կը գտնուին։ Այս Անտեանց արեւմտեան կողմը անջրդի և սառնապատ է, իսկ արեւելեան կողմը բարեբեր, եւ ունի զուարճալի կլիմայ։

Գլխաւոր բոյսերն են՝ որթատունկ, ձիթենի, բամպակ, արմաւ, շաքարեղէգ, խահուէ, ծխախոտ, քաքաօ, քինքինա, մեծ առատութեամբ վանիլիա, բժշկական բոյսեր, եւայլն։

Պոլիվիա ունի ոսկւոյ, արծաթի, պղնձի եւ անագի հարուստ հանքեր։ Այս երկրին մէջ կը գտնուին լամա, ալբաքոս, ժակուար, կապիկ, կինճ եւայլն։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Պոլիվիա ունի 1,580,000 քիլ. քառ. տարած. եւ 2,500,000 բնակիչ։

Մայրաքաղաքն է ՉՈՒՔԻՍԱՔԱ, Բոլքօ լերան ստորոտը զուարճալի դիրքով գեղեցիկ քաղաք մ'է, մօտերը կան արծաթի հանքեր։

Գլխաւոր քաղաքներ

Լա-Բազ, Պոլիվիոյ հանրապետութեան մեծագոյն քաղաքն է, մօտերը կան ոսկւոյ հանք։

Փոթօզի, ունի արծաթի հարուստ հանք։ Յիշելի են նաեւ Սանթա-Քրուզ, Սան-Բէտրօ եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Պոլիվիա ի սկզբան Արճէնթինի մէկ մասը կը կազմէր, սակայն 1825ին Սիմոն Պօլիվար անուանի զօրապետին օգնութեամբ՝ բաժնուեցաւ անկէց ու եղաւ առանձին հանրապետութիւն, երկիրն ալ Պոլիվարի անուամբ կոչուեցաւ Պոլիվիա ։

ԲԱՐԱԿՈՒԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԲԱՐԱԿՈՒԱ կամ ԲԱՐԱԿԷ՝ փոքր հանրապետութիւն մ'է ի մէջ Պրազիլիոյ, Լա-Բլաթայի եւ Պոլիվիոյ ։ Կլիման՝ բարձր տեղերը զով եւ չոր, իսկ դաշտաց մէջ տաք ու խոնաւ է ։ Գլխաւոր բերքերն են՝ բամպակ, ծխախոտ, շինութեան փայտ, շաքարեղէգ, սափառնա եւ տեսակ մը տեղական ընտիր թէյ՝ որ իլէքս ըսուած ծառին տերեւն է ։

Բարակուա ունի 256,000 քիլ. քառակուսի տարածութիւն եւ 360,000 բնակիչ ։

Մայրաքաղաքն է ԱՍՈՄԲՍԻՕՆ կամ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ. այսօր աննշան քաղաք մ'է ։

Վիլլ-Րիքա, երկրին կեդրոնը, հանրապետութեան երկրորդ քաղաքն է ։

Երեւելի են նաև Հումայթա, Սան-Բէտրօ եւայլն ։

Բարակուա ի սկզբան Սպանիացւոց տիրապետութեան ներքեւ էր՝ որմէ 1818ին բաժնուելով եղաւ Հանրապետութիւն ։ Սակայն Պրազիլիոյ, Արճէնթինի եւ Ուրուկուայի դէմ մղած պատերազմներով շատ տկարացաւ եւ իւր բնակիչներն ալ մեծապէս նուազեցան ։

ՈՒՐՈՒԿՈՒԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՈՒՐՈՒԿՈՒԱ կամ ՈՒՐՈՒԿԷ՝ Պրազիլիոյ, Ատլանտեանի եւ Արճէնթինի միջեւ փոքր հանրապետութիւն մ'է ։ Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն եւ հողը շատ արգասաւոր է ։ Ունի ընդարձակ եւ պարարտ արօտներ, որոց մէջ կ'արածին բազմաթիւ արջառք ։

Տարածութիւնն է 218,000 քիլմ. քառ. եւ 750.000 բնակիչ ։

Մայրաքաղաքն է ՄՈՆԹԷՎԻՏԷՕ (80,000 բն.), Րիօ-տը-լա Բլադա ծոցին հիւսիսային կողմը մեծ ու վաճառաշահ նաւահանգիստ է ։

Երկրորդական քաղաքներն են Մալտոնատօ, Քոլոնիա և Քա-նելոնես ։

ՉԻԼԻ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՉԻԼԻ՝ Հարաւային Ամերիկայի արեւմտեան կողմը նեղ ու լեռնային երկիր մ'է որ կ'երկարի Բէրուէն մինչեւ ի Գլուխ Հօրն ։ Այս երկրին մէջ կը գտնուի Հարաւային Ամերիկայի մէկ հրաբուղխը Ակոնկակուա ։ Չիլի ունի բարեխառն եւ առողջ կլիմայ ։ Ձմեռներն ընդհանրապէս կարճ եւ գարունն երկայն է ։ Երկիրը լաւ մշակուած է եւ կ'արտադրէ տաք երկրի յատուկ բոյսեր, մրգեղէն եւայլն ։ Ունի նաեւ ոսկւոյ, արծաթի եւ պղնձի հարուստ հանքեր ։

Չիլի ունի 876,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 3,500,000 բնակիչ ։

Մայրաքաղաքն է ՍԱՆԴԻԱԿՕ (270,000 բն.), ընդարձակ դաշտի մը մէջ՝ զուարճալի դիրքով գեղեցիկ ու ծաղկեալ քաղաք է որ երկրաշարժէ մեծ վնասներ կրած է ։

Գլխաւոր Նաւահանգիստներն են

Վալփարէզօ, նշանաւոր նաւահանգիստ որ՝ երկաթուղեաւ կապուած է մայրաքաղաքին,
Նոյնպէս երեւելի նաւահանգիստներ են Քօքիմպօ, Սան-Ֆրանչիսքօ, Վալտիվիա եւ այլն։

Կղզիք

Չիլիի կը վերաբերին Չիլօէ արշիպեղագոսը, Սան-Ֆէռնանտօ, Սան-Ֆէլիքս, Ս. Ամբրոսիոս և Ժուան-Ֆէռնանտէզ կղզեաց խումբերն որք ծովեզրէն 200 քիլմ. դէպ արեւմուտք կը գտնուին։ Նոյնպէս Չիլիի կը վերաբերին Փաթակոնիոյ մէկ մասը եւ հետեւեալ կղզիք, Աստուածամօր արշիպեղագոս, Ուէլլինկթըն, Հանովր, Աստեղային եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Չիլի 1844էն ի վեր հաստատուած հանրապետութիւն մ'է եւ Հարաւային Ամերիկայի ամենէն յառաջադէմ երկիրը։ Հողագործութիւն, ձեռարուեստ եւ ճարտարութիւն բաւական զարգացած են, միայն թէ երկրաշարժ եւ քաղաքական պատերազմներ մեծ վնաս հասուցած են այս երկրին։ Չիլիի գլխաւոր հարստութիւններն են ոսկի, արծաթ, պղինձ, արմտիք, կուանօ, կաշի, փայտ եւայլն։ Այս երկրին հետ ամենէն աւելի յարաբերութիւն ունին Անգլիա, Ֆռանսա եւ Գերմանիա։
Չիլի ունի 2,500 քիլմ. երկաթուղի։

ԼԱ ԲԼԱԴԱ

ԿԱՄ

ԱՐՃԷՆԴԻՆԵԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱՐՃԷՆԴԻՆԵԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ սահմաններն են հիւսիսէն՝ Պոլիվիա, արեւելքէն՝ Բարակուա, Պրազիլիա, Ուրուկուա եւ

Ատլանտեան ովկէանոս, հարաւէն՝ Փաթակոնիա և արեւմուտքէն՝ Չիլի։
Երկրին արեւմտեան սահմանէն կ'երկարի Անտէզ գօտին. իր մէջէն կ'անցնի Լա-Բլադա գետն՝ որուն շրջակաները արծաթի հանքեր գտնուելուն պատճառաւ՝ Սպանեօլք առաջին անգամ երկիրը կոչեցին Լա-Բլադա՝ որ կը նշանակէ արծաթ։ Կլիման ընդհանրապէս առողջ է, լեռնային գաւառաց մէջ ցուրտ կ'ընէ, իսկ հարաւային կողմերը կը գտնուին Բամբա անուն անջրդի անապատներ, Լա-Բլադայի հողը շատ բարեբեր է եւ կ'արտադրէ տաք երկրի բերքեր։ Երկրին հանքերուն մէջ միայն ոսկին ու արծաթը կը շահագործուին։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Լա-Բլադա ունի 2,800,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ իբր 4 միլիոն բնակիչ։
Երկիրը բաժնուած է 14 դաշնակից գաւառներու։
Մայրաքաղաքն է ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ (200,000 բն.)։ Րիօ-տը լա-Բլադաի հարաւային ափանց վրայ գեղեցիկ դիրքով վաճառաշահ նաւահանգիստ մ'է եւ կանոնաւոր յարաբերութիւն ունի Անգլիոյ, Գերմանիոյ եւ Ֆռանսայի նաւահանգստաց հետ։

Գլխաւոր Քաղաքներն են

Ռօզարիօ, Բարանայ գետին վրայ բանուկ նաւահանգիստ է։
Մէնտօզա, երկրին արեւմտեան կողմը։ Երեւելի են նաեւ Գօրտօվա, Սանդա-Ֆէ, Սանդիակօ, Սան-Ժուան եւայլն։

Ընդհանուր տեղեկութիւն

Արճէնդին ի սկզբան Սպանիական գաղթականութիւն մ'էր, որ 1810ին եղաւ հանրապետութիւն։ Արուեստ և քաղաքակրթութիւն հետզհետէ զարգանալու վրայ են։ Երկրին գլխաւոր հարստութիւններն են բուրդ, աղած միս, կաշի, ճարպ, ջայլամի փետուր, այլ եւ այլ մետաղներ։
Լա-Բլադա ունի 12,000 քիլմ. երկաթուղի։

ՓԱԹԱԿՈՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՓԱԹԱԿՈՆԻԱ կը գտնուի Հարաւային Ամերիկայի հարաւային ծայրը եւ է քարուտ ու անապատային մի երկիր՝ որու բնակիչք Թափառական ու վայրենի Հնդիկներ են ․ Արճէնդին եւ Չիլի 1881էն ի վեր այս երկիրը բաժնած են իրենց մէջ․

ՄԱԿԷԼԼԱՆԻ ԿՂԶԻՔ

Փաթակոնիոյ հարաւակողմը կը գտնուի այս արշիպեղագոսն՝ որու մեծագոյնն է Հրոյ երկիրն և որ բաժնուած է ցամաքէն Մակէլլանի նեղուցով ։ Այս կղզւոյն մօտ սոսկալի փոթորիկներ կը պատահին ։

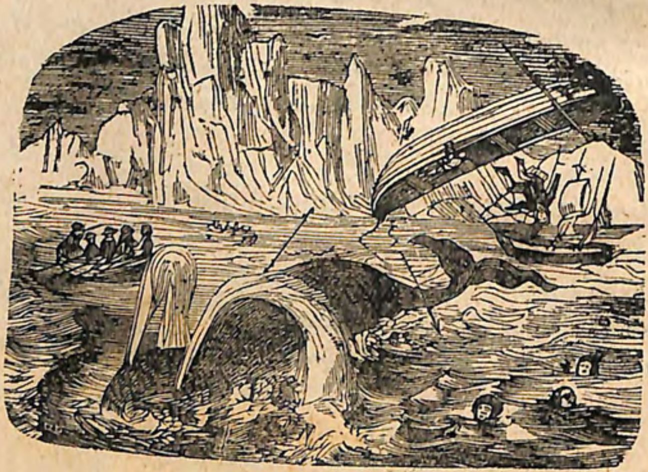

Կէս ձկան որսորդութիւն

Բնակիչք վայրենի են և կ՚ապրին ձկնորսութեամբ ։

Մակէլլանի նեղուցին արեւելեան կողմը կը գտնուի Ֆալքլենտ կամ Մալուինեան արշիպեղագոսն՝ ուր Անգլիացիք գաղթականութիւն մը հիմնած են՝ պալէնա որսալու համար ։ Սոյն կղզիք ունին բարեխառն կլիմայ և հարուստ հանքեր ։

ԱՆԴԻԼԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

ԿԱՄ

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Սոյն կարեւոր արշիպեղագոսը՝ զոր 1492ին առաջին անգամ գտաւ Քրիստափոր Քոլոմպոս, կը գտնուի երկու Ամերիկաներու միջեւ, Անդիլեան ծովուն արեւելեան հիւսիսային եւ արեւելեան հարաւային կողմը ։ Կը բաժնուի երեք գլխաւոր խումբերու ։

Լուքայեան կամ Պահամա կղզիք, հիւսիսային կողմը ․

Մեծ Անդիլեանք, մէջտեղը ․

Փոքր Անդիլեանք, արեւելեան հարաւային կողմը ․

Անդիլեանք ընդհանրապէս լեռնային և ոմանք ալ հրաբղխային են ․ Երկու որոշ կլիմայ կը տիրէ, որ՝ Նոյեմբերէ մինչև Ապրիլ կը տեւէ, իսկ մնացեալին ամբողջապէս կ՚անձրեւէ և այս միջոցին է որ կը պատահին աճաւոր եւ բուռն մրրիկներ ։

Կղզեաց հողն բարեբեր և ընդհանրապէս լաւ մշակուած ըլլալով՝ առատօրէն կ՚արտադրէ Ասիոյ, Ափրիկէի եւ Ամերիկայի ամենէն պիտանի եւ շահաւոր բոյսերը՝ ինչպէս խաղուէ, շաքարեղէգ, խիստ յարգի ծխախոտ, լեղակ, պանան, բամպակ, որդան կարմիր, քաքաօ, ներկի և բժշկական բոյսեր, համեմունք, եւլն ։ Հանքաց մէջ կարեւորներն են․ ոսկի, արծաթ, պղինձ, հանքածուխ, ծծումբ և հանքային ջուրեր ։

Եւրոպիոյ կենդանիք՝ բաց ի խոզէ և ճագարէ՝ (Ասա քավճանր) չեն աճիր այս կղզեաց մէջ ։

ԼՈՒՔԱՅԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Լուքայեան կամ Պահամա կղզիք բաղկացած են 650է աւելի փոքր կղզիներէ և կը պատկանին Անգլիոյ ։ Այս կղզեաց միոյն՝ Գուանահանի կամ Սան-Սալվատորի մէջ էր որ, առաջին անգամ Քոլոմպոս ոտք կոխեց 1492ին ։

ՄԵԾ ԱՆԴԻԼԵԱՆՔ

Մեծ Անդիլեանք բաղկացած են 4 մեծ կղզիներէ՝ Քուպա, Հայիթի, Ճամայիքա և Բորթօ-Րիքօ։

ՔՈՒՊԱ

Այս կղզին Անդիլեանց մեծագոյնն է և ունի 118,833 քիլոմ. քառ. տարածութիւն և 1,550,000 բնակիչ։ Հողը խիստ բարեբեր է և կ՚արտադրէ շաքար, խահուէ, ընտիր ծխախոտ, լեղակ, քաքաօ, բամպակ, անանաս, շինութեան ազնիւ փայտ, եգիպտացորեն ևլն։ Ունի նաեւ պղնձի, արծաթի, ածխոյ և աղուճակի հարուստ հանքեր։

Մայրաքաղաքն է Հավանա (250,000 բն.) որ գեղեցիկ և վաճառաշահ նաւահանգիստ է։

Երեւելի են նաեւ Մադանզաս, Սանդիակօ-տի-Քուպա, Բորթօ Բրենս եւայլն։

Քուպա այժմ կը գտնուի Միացեալ Նահանգաց ուղղակի թեւարկութեան եւ պաշտպանութեան ներքեւ։

ՀԱՅԻԹԻ

Այս կղզին որ կը կոչուի նաեւ Սան-Տօմինիկօ, կը բաժնուի երկու անկախ Հանրապետութեանց. 1. Հայիթի և 2. Տօմինիկեան Հանրապետութիւն։

Հայիթիի մայրաքաղաքն է Բորթօ-Բրենս, որ գեղեցիկ նաւահանգիստ է։

Տօմինիկեան Հանրապետութեան մայրաքաղաքն է Սան-Տօմինկօ, որ Նոր Աշխարհի մէջ Եւրոպացւոց ձեռօք շինուած առաջին քաղաքն է։ Կղզւոյն տարածութիւնն է 77,000, բնակչաց թիւն է 850,000։

ՃԱՄԱՅԻՔԱ

Այս կղզին կը գտնուի Քուպայի հարաւակողմը։ Ունի 10,650 քիլմ. քառ. տարածութիւն և 600,000 բն. Կը պատկանի Անգլիոյ։

Կ՚արտադրէ տաք երկրի ամէն տեսակ բերքեր։ Համբաւաւոր են մանաւանդ ռոմը, ծխախոտը եւ շաքարը,

Մայրաքաղաքն է Քինկսդըն, որ է երեւելի նաւահանգիստ, նոյնպէս Բորթ-Րօյըլ, կղզւոյն հարաւային կողմը վաճառաշահ նաւահանգիստ է։

ԲՈՐԹՕ-ՐԻՔՕ

Այս կղզին ունի 750,000 բնակիչ։ Առատօրէն կ՚արտադրէ հասարակածի բերքեր։ Մայրաքաղաքն է Սան-Ժուան-տի-Բորթօ-Րիքօ, կղզւոյն հիւսիսային կողմը վաճառաշահ և ամրապատ նաւահանգիստ է եւ կը պատկանի Միացեալ Նահանգաց։

ՓՈՔՐ ԱՆԴԻԼԵԱՆՔ

Փոքր Անդիլեանք ունին կիսաշրջանակի մը ձեւ և իրենց հին բնակչաց անուամբ կը կոչուին նաեւ Քարայիպեան կղզիք եւ ընդհանրապէս քարոտ եւ հրաբղխային են։

Կը բաժնուին երեք խումբերու եւ կը պատկանին Անգլիոյ, Ֆռանսայի, Հոլանտայի եւ Տանըմարքայի։

Անգլիոյ պատկանող կղզիներն են Սանդա Լուչիա, Ս. Վինչեն, Ս. Քրիստոֆ. Նեվիս, Անթիկօա, Պարպատոս, Թապակօ. Թրինիտատ.

Ֆռանսայի կը պատկանի Կուատալուփ, Մարի-Կալանդ, Տեզիռատ, Լէ-Սէնդ, Ս. Բարթէլէմի, Ս. Մարտինոս, Մարդինիք։

Հոլանտայի կը պատկանին Ս. Մարտինոսի հարաւային մասը. Ս. Եւստաթէոս, Քիւրասաօ, Արուպա, եւայլն։

Տանըմարքայի կը պատկանին Ս. Խաչ, Ս. Թովմաս և Ս. Օհաննէս կղզիք։

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

1։

Ամերիկա ո՞ր կիսագնտին մէջ կը գտնուի. — Քանի՞ մասերէ կը բաղկանայ. — Ո՞ր պարանոցով իրար միացած են. — Որո՞նք են սահմանները. — Ո՞ր ովկէանոսները կը տեսնէ. — Ի՞նչ երեւելի ծոցեր ու նեղուցներ կան Նոր Աշխարհի մէջ. — Ի՞նչ կրնաս ըսել Ամերիկայի բնական ընդհանուր կազմութեանը վրայ. — Ո՞ր երեւելի լեռնագօտին ցամաքին հիւսիսէն ի հարաւ կ՚երկարի. — Ի՞նչ անուններ կ՚առնէ ցամաքին այլ եւ այլ մասանց մէջ. — Միացեալ Նահանգաց արեւելեան կողմը ո՞ր գօտին կայ. — Որո՞նք են Նոր աշխարհի գլխաւոր հրուանդանները. — Ապառաժ լերանց մէջ ո՞ր երեւելի հրաբուղխները կան։

2

Նոր աշխարհը քանի՞ աւազաններ ունի. — Որո՞նք են հիւսիսային աւազանի հարկատուները. — Մեքսիկայի ծոցին մէջ ո՞ր երկու մեծ գետերը կը թափին. — Հարաւային Ամերիկայի գետերն դէպ ի ո՞ւր կը վազեն ընդհանրապէս. — Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ ո՞ր մեծ լիճերը կան. — Որո՞նք են Կեդրոնական ու Հարաւային Ամերիկայի գլխաւոր լիճերը. — Սառուցեալ ովկէանոսի մէջ ո՞ր կղզիները կան. — Մեքսիկայի ծոցին արեւելեան կողմը ո՛ր մեծ արշիպեղագոսը կայ եւ քանի՞ մասերու կը բաժնուի. — Որո՞նք են Պէհրինկայի ծովուն ու Խաղաղականի գլխաւոր կղզիները։

3.

Ամերիկա ո՞րչափ տարածութիւն և ո՞րչափ բնակիչ ունի. — Ո՞ր գօտիներու ներքեւ կը գտնուի. — Որո՞նք են Բարեխառն, Սառուցեալ եւ Այրեցեալ գօտիներու տակ գտնուած երկիրք. — Ի՞նչ բերքեր ունի Ամերիկա. — Ո՞ր երկիրները մեծ քանակութեամբ կ՚արտադրեն բամպակ, ցորեն, խահուէ, շաքարեղէգ, վանիլիա, բժշկական բոյսեր, բրինձ եւ ազնիւ ատաղձ. — Ի՞նչ հարուստ հանքեր ունի Նոր աշխարհը. — Ո՞ր երկրաց մէջ կը գտնուին քարիւղ, հանքածուխ, երկաթ, պղինձ, ոսկի, ադամանդ և արծաթ. — Որո՞նք են Ամերիկայի ընտանի եւ վայրի կենդանիները. — Երկրագործութիւնը մասնաւորապէս ո՞ր երկրաց մէջ շատ յառաջ գացած է։

4.

Ամերիկա քանի՞ տէրութեանց բաժնուած է. — Բնակիչք ի՞նչ ազգութիւններէ բաղկացեալ են. — Ի՞նչ կրօն կը դաւանին. — Եւրոպական ո՞ր տէրութիւնք Ամերիկայի մէջ ստացուածքներ ունին. — Ո՛րն է հիւսիսային Ամերիկայի ամենէն բազմամարդ եւ քաղաքակրթեալ երկիրը. — Միացեալ Նահանգները ի՞նչ պատճառներով քիչ ժամանակի մէջ ա՛յնքան յառաջդիմութիւն ըրին քաղաքակրթութեան ամէն ճիւղերուն մէջ. — Թուէ՛ հանդերձ Անդիլեաններով՝ Նոր Աշխարհի երեւելի նաւահանգիստները. — Եւրոպական ո՞ր ազգերն ի սկզբան ծանօթացան և տիրեցին Ամերիկայի հարուստ աշխարհներուն։

5.

Ո՞ր թուականին և ո՞վ գտաւ Ամերիկան. — Բնիկներն ինչո՞ւ Հնդիկ կը կոչուին. — Ո՞վ էր Ամերիկոս Վեսփուչչի. — Ամերիկայէ Եւրոպա փոխադրուած բուսական, հանքային և ճեռարուեստական գլխաւոր արտադրութիւնք որո՞նք են. — Նոր Աշխարհի ո՞ր երեւելի նաւահանգիստներն Եւրոպիոյ հետ կանոնաւոր յարաբերութիւն ունին. — Ո՞ր երկիրներն երկրաշարժի ենթակայ են։

ՃՐԱՀԱՆԳ

1. Գծել համր Ամերիկա մը եւ նշանակել երեւելի գետերն՝ իրենց վրայ և բերանը գտնուող գլխաւոր նաւահանգիստներով.
2. Գծել նոյնպէս համր քարտէսի վրայ՝ Եւրոպական կալուածները.
3. Գծել՝ խահուէ, ծխախոտ, շաքար, բամպակ և արմտիք արտադրող երկիրները՝ տարբեր տարբեր գոյներով։
4. Առանձինն գծել Միացեալ Նահանգները.

ՄԱՍՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՈՎԿԷԱՆԻԱ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՈՎԿԷԱՆԻԱ կը կոչուի Խաղաղական ովկէանոսին մէջ եւ Հին ու Նոր աշխարհաց միջեւ սփռուած այն մեծ ու փոքր բազմաթիւ արշիպեղագոսներն որոնք հաւաքաբար կը կազմեն Երկրիս հինգերորդ մասն եւ բաժնուած են չորս գլխաւոր խումբերու. 1. Մալէզիա, 2. Մէլանէզիա կամ Աւստրալիա, 3. Միքրոնէզիա, 4. Փոլինէզիա :

Կլիմայ եւ Բուսաբերութիւն

Ովկէանիա ըստ մեծի մասին Հասարակածին ներքեւ կը գըտնուի. սակայն շնորհիւ ծովէն փչող զով հովերուն՝ շատ տեղ կլիման բարեխառն եւ առողջ է։

Ովկէանիոյ կղզեաց շատերն լեռնոտ, հրաբղխային ու երկրաշարժի ենթակայ են. այսու հանդերձ՝ ունին պարարտ հող և առատ բուսաբերութիւն։ Գլխաւոր բերքերն են՝ բրինձ, շաքարեղէգ, եգիպտացորեն, լեղակ, արմաւ, արմուիք, բամպակ, խահուէ, քափուր, մեխակ, քօքօ, նարինջ, խնկեղէն, ծխախոտ, դեղօրայք, կինամոն, սանդալ անուն անուշահոտ ծառ մը եւ շինութեան ազնիւ փայտ, եւլն։

Կենդանիք եւ Հանք

Եւրոպիոյ ընտանի կենդանիք հետզհետէ աճելու վրայ են հոս։ Կը գտնուին ձի, եզ, ոչխար, կով եւ մանաւանդ էնկիւրիի տեսակէ այծ, որ ունի փայլուն մազ։ Ասոնցմէ ի զատ, կան հարաւային Ասիոյ ամէն տեսակ գազաններն, բայց մանաւանդ երեւելի են գոյնզգոյն թութակները, մեծափառ ու գեղեցիկ թռչունները, դրախտահաւը եւլն։

Ցովազ

Ովկէանիա ունի հարուստ հանքեր ոսկւոյ, երկաթի, պղնձի, անագի, հանքածխոյ եւ թանկագին քարերու։

Ովկէանիա ունի իբր 10,800,000 քիլ. քառ. տարածութիւն և 37,000,000 բնակիչ։

ՄԱԼԷԶԻԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ՄԱԼԷԶԻԱ կը պարունակէ Սունտայի Արշիպեղագոսը, Պոռնէօ, Ցէլէպեան, Մոլուքեան և Փիլիպեան կղզիները, որք կը կոչուին նաեւ Կղզիք Արեւելեան Հնդկաց։

ՍՈՒՆՏԱՅԻ ԱՐՇԻՊԵՂԱԳՈՍ

Սունտայի արշիպեղագոսին գլխաւոր կղզիներն են Սումադրա Պանքա, Ճավա և Թիմոր։

Սումադրա (2,700,000 բն.) մեծ և հրաբղխային կղզի մ՚է, կլիման տաք ու վատառողջ։ Գլխաւոր քաղաքներն են Բատան՚արեւելեան կողմը, Բաչանկան՝ արեւելեան ծովեզրին վրայ՝ որոնք Հոլանտական կալուածոց գլխաւոր կեդրոններն են։ Ասոնցմէ ի զատ կղզւոյն մնացեալ մասն բաժնուած է բնիկ երեք թագաւորութեանց։

Հոլանտայի կը վերաբերի Պանքա կղզին՝ որ ունի անագի հարուստ հանք։

ՃԱՎԱ

Այս ընդարձակ կղզին կը գտնուի Սումադրայի հարաւային արեւելեան կողմը։ Ունի 20,000,000 բնակիչ և է Հոլանտական կալուածոց ամենէն հարուստը։ Կ՚արտադրէ շաքար, խահուէ, բամպակ, լեղակ, ծխախոտ, շինութեան փայտ եւայլն։ Գլխաւոր քաղաքներն են Պադաւիա (100,000 բն.), կղզւոյն հիւսիսային ափանց վրայ մեծ ու վաճառաշահ նաւահանգիստ է, ունի նոր ու գեղեցիկ թաղ մը՝ ուր Եւրոպացիք կը բնակին։ Մեր Ազգէն ալ կան 300ի չափ ընտանիք՝ որոնք պատուաւոր դիրք մը գրաւած են իրենց վաճառականութեամբ և արուեստներով։

Շէրիպօն և Սամարանգ, կը գտնուին հիւսիսային ափանց վըրայ, Ներքին գլխ. քաղաքներն են Սուրակարթա և Ճօքճօքարթա։

Սունտայի արշիպեղագոսը կ՚ամբողջացնեն Մատուրա, Պալի, Լոմպօք, Սումպավա Ֆլօրէս բարեբեր կղզիք Հոլանտացւոց ձեռքը։

Թիմոր, բաժնուած է Սպանիոյ և Փորթուկալի միջեւ։

ՊՕՐՆԷՕՅԻ ԱՐՇԻՊԵՂԱԳՈՍ

Պօրնէօ ունի 680,000 քիլ. քառակուսի տարածութիւն և իբր 14,000,000 բնակիչ։ Այս կղզին Աւստրալիայէ յետոյ աշխարհիս մեծագոյն կղզին է։

Պօրնէօ ծածկուած է բարձրաբերձ լեռներով եւ ոռոգուած է ջրի հոսանքներով։ Կ'արտադրէ հասարակածային երկիրներու յատուկ ամէն տեսակ առատ բոյս։ Ունի նաեւ ոսկւոյ, հանքածխոյ, անագի եւ պղնձի հարուստ հանքեր։

Այս կղզւոյն Հարաւային արեւելեան ու արեւմտեան մասին տէր են Հոլանտացիք, արեւմտեան հիւսիսային մասին՝ Անգլիացիք իսկ մնացեալ մասը կը կառավարեն բնիկ իշխաններ։

Հոլանտացւոց գլխաւոր կալուածներն են Բոնճիանաֆ և Պէնճէրմասինկ։ Ներքին գլխաւոր քաղաքն է Սինդան։

ՑԷԼԷՊԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Ցէլէպեան արշիպեղագոսը կը տարածուի Պօրնէօ կղզւոյն արեւելեան կողմն՝ որուն մեծագոյն կղզին Ցէլէպ ըլլալուն՝ արշիպեղագոսն ալ այս անուամբ կոչուած է։ Ցէլէպեանք ունին իբր 2,000,000 բնակիչ և մեծաւ մասամբ կը պատկանին Հոլանտայի։ Գլխաւոր քաղաքներն են Մաքասար և Մէնատօ։

ՄՈԼՈՒՔԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Մոլուքեան արշիպեղագոսը կը տարածուի Ցէլէպեանց արեւելեան կողմն և իրենց արտադրած առատ համեմունքին պատճառաւ կը կոչուին նաեւ Համեմի կղզիք։ Այս արշիպեղագոսն երկու մասերու կը բաժնուի, Մեծ Մոլուքեանք և Փոքր Մոլուքեանք որք մեծաւ մասամբ կը պատկանին Հոլանտայի։

Մեծ Մոլուքեանք բաղկացած են հինգ կղզիներէ, Թէռնադ, Թիտոր, Մաքիան, Մոդիր և Պաքիան։ Մեծ Մոլուքեանց գլխաւորներն են Ճիլօլօ, Սէրամ, Ամպուան և Պանտա որք հրաբըղխային են։

Մոլուքեանք ունին իբր 400,000 բնակիչ։

ՓԻԼԻՊԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Փիլիպեան արշիպեղագոսն կը տարածուի Մալէզիոյ հիւսիսային կողմը եւ բաղկացած է 40ի չափ մեծ ու փոքր կղզիներէ որք ընդհանրապէս հրաբըղխային եւ անտառներով ծածկուած՝ ու սոսկալի մրրիկներու եւ անձրեւներու ենթակայ են, բայց ունին բարեբեր հող եւ հարուստ բուսաբերութիւն։ Բնակչաց թիւն է իբր 6 միլիոն։ Գլխաւոր կղզիներն են Լուզօն (2 միլիոն բն.), Մայրաքաղաքն է Մանիլլա որ գեղեցիկ դիրքով վաճառաշահ նաւահանգիստ մ'է։

Մինտանաօ (1,200,000 բն.), ունի ոսկւոյ հարուստ հանքեր։ Գլխաւոր քաղաքն է Սէյանկան։

Երկրորդական կղզիներն են Փալաւան, Սուրիկաօ, Սամար, Մինտօրօ, Զէպու եւայլն։

Փիլիպեանք, այժմ ինքնօրէն են Միացեալ Նահանգաց գերիշխանութեան ներքեւ։

ԱՒՍՏՐԱԼԻԱ կամ ՄԵԼԱՆԷԶԻԱ

ՄԵԼԱՆԷԶԻԱ՝ անունը կուտան աշխարհագիրք՝ Ովկէանիոյ հարաւային արեւմտեան կողմը սփռուած այն արշիպեղագոսին որու մեծագոյն կղզին է ԱՒՍՏՐԱԼԻԱ եւ որ հին ատեն կը կոչուէր Նոր Հոլանտա։

Մելանէզիա կը պարունակէ երեք մեծ երկիրներ և ութը գլխաւոր արշիպեղագոս։

Երեք մեծ երկիրներն են.

Աւստրալիա, ունի 8,756,000 քիլ. քառ. տարածութիւն եւ 6 միլիոն բնակիչ։

Աւստրալիոյ արեւմտեան եւ միջին մասերն ընդհանրապէս դաշտային են, իսկ արեւելեան կողմը՝ հիւսիսէն ի հարաւ կ'երկարին Կապոյտ կամ Աւստրալեան Ալպեանք որք կը պարունակեն բազմաթիւ հրաբըղխային գագաթներ։ Հիւսիսային կողմը կը տեսնուի Քարփանթարիի մեծ ծոցը և հարաւակողմը Թասմանիա կղզին։

Կլիման ընդհանրապէս բարեխառն եւ առողջ է, մանաւանդ հարաւային կողմը, իսկ սաստիկ տաք կ'ընէ հիւսիսային ծովեզրին վրայ։ Կղզւոյն ամենէն արգասաւոր և լաւ մշակուած մասերն են հարաւային գաւառք՝ ուր յառաջ կուգան Հասարակածի ամեն տեսակ բոյսեր։ Առատօրէն կը գտնուին ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ եւ հանքածուխ։ Բացի ի ծանօթ կենդանիներէ՝ կը գտնուին

նաև բազմաթիւ գազանք: Կայ նաև Էնկիւրիի տեսակէ այծ՝ որու բուրդը շատ յարգի է:

Աւստրալիա քաղաքականապէս բաժնուած է վեց մասերու.

1. Նոր Կալլէս Հարաւային. 2. Վիքթորիա. 3. Քուինսլէնտ. 4. Հարաւային Աւստրալիա. 5. Հիւսիսային Աւստրալիա. 6. Արեւմտեան Աւստրալիա:

1. Նոր Կալլէս Հարաւային. Ունի 800,000 բնակիչ. Գլխաւոր քաղաքն է Սիտնէյ՝ եւրոպական ճաշակաւ շինուած, ծաղկեալ, վաճառաշահ եւ խիստ գեղեցիկ քաղաք է. Երեւելի են նաեւ Փարամաթա եւ Պօթան Պէյ:

2. Վիքթորիա. Կը գտնուի Նոր Կալլէսի հարաւակողմն եւ ունի 950,000 բնակիչ եւ ոսկւոյ հանք: Գլխաւոր քաղաքն է Մէլպուրն (250,000 բն.) Ֆիլիփ նաւահանգստին մօտ, նորաշէն, գեղեցիկ ու վաճառաշահ քաղաք է: Երեւելի են նաեւ Ճիլօնկ, Պալլարաթ և Սէնտհէրսթ.

3. Քուինսլէնտ. Հարաւային Նոր Կալլէսի հիւսիսային կողմը. Ունի 950,000 բնակիչ, հարուստ բուսաբերութիւն և բազում արջառ: Գլխաւոր քաղաքն է Պրիսպան որ համանուն գետին բերանը վաճառաշահ նաւահանգիստ է:

4. Հարաւային Աւստրալիա. Ունի 300,000 բնակիչ: Գլխաւոր քաղաքն է Ատելայտ որ հետզհետէ ծաղկելու վրայ է:

5. Հիւսիսային Աւստրալիա. Իւր մէջ կը պարունակէ Ալէքսանտրայեան երկիրն ու Մէլվիլ կղզին. Գլխաւոր քաղաքներն են Բալմէրսթըն և Վիքթորիա.

6. Արեւմտեան Աւստրալիա, Գլխաւոր քաղաքներն են Բէրթն, Ալպանի, Ֆրիմանթըլ,

ՆՈՐ ԿՈՒԻՆԻԱ կամ ԲԱԲՈՒԱԶԻԱ

Այս մեծ կղզին կը տարածուի Աւստրալիոյ հիւսիսային կողմն՝ ուսկից բաժնուած է Թոռրէսի նեղուցով: Հրաբղխային լեռներով ծածկուած կղզի մ'է Նոր Կուինիա, որու ներքին մասերը տակաւին ամբողջապէս ծանօթ չեն. Կ'արտադրէ Հասարակածային երկիրներու յատուկ բոյսեր: Կղզւոյն արեւմտեան մասին տէր են Հոլանտացիք, հարաւային մասին՝ Անգլիացիք, իսկ հիւսիսային եւ արեւելեան մասանց վրայ՝ Գերմանացիք վերջերս գերիշխանութիւն մը ձեռք ձգեցին. Բնակիչք քաղցրաբարոյ եւ քաղաքակրթուելու յարմար են եւ կը հաշուուին իբր 500,000 որոնք Բաբու ցեղին կը վերաբերին եւ այս պատճառաւ կղզին ալ կոչուած է Բաբուազիա:

Թասմանիա՝ որ կը կոչուի նաեւ Երկիր Տիէմէնի, Աւստրալիոյ արեւելեան հարաւային կողմը հանքահարուստ և բարեբեր կղզի մ'է եւ կը պատկանի Անգլիոյ: Գլխաւոր քաղաքներն են Հօպարդ Թաուն և Ճօրճ Թաուն:

ԱՐՇԻՊԵՂԱԳՈՍՔ ՄԷԼԱՆԷԶԻՈՅ

Մէլանէզիոյ ութը գլխաւոր արշիպեղագոսներն են:

1. Նոր Բրիտանիոյ արշիպեղագոս, որ բաղկացած է Նոր Հանովր, Ամիրօբէ, Նոր Իռլանտա, Նոր Բրիտանիա կղզիներէն՝ որոց վերջին տարիներս Գերմանացիք տիրանալով՝ զանոնք անուանեցին Պիզմարքեան Արշիպեղագոս. Նոյնպէս՝

Սողոմոնեան.

Նոր Հեպրիտեանք.

Լա-Բէրուզի արշիպեղագոս.

Նոր Քալէտոնիա.

Լուիզիատի արշիպեղագոս, որոնք կը գտնուին Նոր Բրիտանիա արշիպեղագոսին հարաւային արեւելեան կողմը.

Ֆիճի կղզիք, ծովային հրաբուղխէ յառաջ եկած 300ի չափ կղզեակներէ բաղկացեալ են: Հողը բարեբեր է եւ կ'արտադրէ տաք երկրի բերքեր և մանաւանդ սանդալ անուն անուշահոտ փայտը:

Նորֆօլք, Նոր Քալէտոնիոյ արեւելեան հարաւակողմը զուարճալի դիրքով եւ զուարճալի կլիմայով բարեբեր կղզի մ'է. կը պատկանի Անգլիոյ՝ որու իբր Սիպերիա կը ծառայէ:

ՄԻՔՐՈՆԷԶԻԱ

ՄԻՔՐՈՆԷԶԻԱ՝ որ կը նշանակէ Փոքր կղզի, բաղկացած է բազմաթիւ մանր կղզիներէ եւ կը տարածուի Խաղաղական ովկէանոսի արեւմտեան կողմը:

Գլխաւոր արշիպեղագոսներն են.

Մարիանեան կամ Աւազակաց կղզիք, զորս առաջին անգամ գտաւ Մակէլլան 1521ին, այժմ կը պատկանի Սպանիոյ. Գլխաւոր քաղաքն է Կուամ, որ ունի հարուստ բուսաբերութիւն: Բնակչաց մէջ կան շատ մը Քրիստոնեաներ:

Քարոլինեան կղզիք, կը գտնուին Նոր Կուինէոյ հիւսիսային

կողմը եւ բաղկացած են 500է աւելի կղզիներէ։ Կլիման թէեւ զուարճալի՝ բայց աճաւոր փոթորիկներն ալ անպակաս են։ Բնակիչք կը պատկանին Ամերիկեան եւ Մալայեան ցեղերու եւ նշանաւոր են իրենց աշխատասիրութեամբ։ Գլխաւոր կղզիներն են Ուպոլու, Նամուրիւ. Եաք եւայլն։

Երեւելի են նաև Մակէյլանի, Ժիլպերի, Անսօնի եւ Մառշանի արշիպեղագոսք։

ՓՈԼԻՆԷԶԻԱ

ՓՈԼԻՆԷԶԻԱ՝ որ կը կոչուի նաեւ Արեւելեան Ովկեանիա, ձեւացած է Խաղաղական ովկէանոսի արեւելեան կողմը սփռուած բազմաթիւ կղզիներէ՝ որք ընդհանրապէս բարձրադիր եւ հրաբղխային են։

1. Նաւորդաց կղզիք (40,000 բն.), Գլխաւորներն են Մաունա, Բօլա, Օթուլու որք շատ բարեբեր են։ Բնակիչք մեծաւ մասամբ Քրիստոնեայ եւ քաջ նաւորդներ ու մտացի մարդիկ են։

2. Բարեկամաց կղզիք (500,00 բն.) զոր գտաւ Թասման Հոլանտացի նաւապետը 1645ին եւ ապա Քուք, բնակչաց հիւրասիրութեան համար՝ սոյն արշիպեղագոսը կոչեց Բարեկամաց։

3. Սանտուիչ կղզիք (60,000 բն.), հրաբղխային լեռներով ծածկուած կղզիներ են. կ'արտադրեն խաշուէ, շաքար, բամպակ, ծխախոտ եւայլն։ Գլխաւոր կղզին է Հաւայի՝ ուր 1779ին սպաննուեցաւ Քուք անուանի նաւապետը։ Գլխաւոր քաղաքն է Հօնօլուլու, որ ունի ընդարձակ վաճառականութիւն։

ԹԱՅԻԹԻ կամ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Սոյն կղզիք ունին 25,000 բնակիչ եւ կը պատկանին Ֆռանսայի։ Ամենէն երեւելի կղզին է Թայիթի որ՝ իւր բնական զմայլելի դիրքին պատճառաւ՝ կոչուած է Թագուհի Խաղաղական ովկեանոսի։ Բնակիչք քաղաքակրթեալ ու քրիստոնեայ են։

5. Մարգիզեան կղզիք, հրաբղխային եւ անբեր են բնակիչք ալ վայրենական վիճակի մէջ կը գտնուին։ Գլխաւոր կղզիներն են՝ Նուքա-Հիվա, Սանթա-Տօմինաքա որք կը պատկանին Ֆռանսայի։

6. Նոր Զելանտա, Հարաւային Բոլինէզիոյ գլխաւոր արշիպե-

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР
А. Мясникяна

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0003241

Գրատունս մեծանուն պատմագէտ եւ աշխարհագէտ Գրիգոր էֆէնտի Մարգարեանի երկասիրութիւնը եղող այս անդրանիկ հրատարակութիւնը ի լոյս ընծայելու առթիւ կը փութայ թարգման հանդիսանալ կարող մասնագիտաց արդար վկայութեանց եւ գովեստից, որով ջերմապէս կը յանձնարարէ Գատ. Ուսուցչաց եւ քաջայայտ է թէ այս չորրորդ տիպ եւս պիտի արժանանայ իր նախորդաց սիրայօժար ընդունելութեան:

Նաեւ Գրատունս հարկ կը համարի աստանօր ծանուցանել թէ ի վիճակի է ամէն լեզուէ երկասիրութիւններ հրատարակել իր ծախքով եւ հեղինակին կարի շահաւէտ պայմաններով:

ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ԳՐԱՏԱՆ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. Համառօտ Օսմանեան պատմութիւն	2.50	ղրշ.
2. Ընդարձակ աշխարհագրութիւն, բնական, քաղաքական եւ տնտեսական, ի պէտս բարձրագոյն վարժարանաց	6	»
3. Պատկերազարդ ընդհանուր աշխարհագրութիւն ի պէտս Միջնակարգ Նախակրթարանաց Գ. տիպ	6	»
4. Համառօտ պատկերազարդ աշխարհագրութիւն ի պէտս Տարրական Նախակրթարանաց Գ. տիպ	3	»
5. Կենսագրութիւն Սրբուհի Մարգարեանի	5	»

ԱԶԴ

Կեդրոնական Նոր Գրատուն

Պոլիս, Մէրճան չարշըն Եալտըզ խան թիւ 8 եւ 9 սենեակներն

կը վաճառէ ամէն լեզուէ գրքեր

10%ն մինչ 60 % զեղչով, ըստ տեսակի:

Ապառիկ մեկեն մինչ 6 ամիս պայմանաժամով

Հասցէ

درسعادتده مرجان چارشوسنده یالدز خانده ۸ و ۹ نومروده

جدید مرکز کتبخانه

Nouvelle librairie Centrale

Merdjan, Yaldez Han No- 8 et 9 Constantinople